

ISSN: 2630-600X

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

VASAD

VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Ulusal Hakemli Dergi

2019

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi

**VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR
DERGİSİ**

ISSN: 2630-600X

ULUSAL HAKEMLİ DERGİDİR

**YIL/YEAR: 2019 YAZ/SUMMER
SAYI/NUMBER: 3**

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi

Ulusal Hakemli Dergi, Yıl: 2019 Sayı: 3

VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
JOURNAL OF VANKULU SOCIAL RESEARCH

Sahibi | Owner

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR

Editörler | Editors

Doç. Dr. Ömer OBUZ
Arş. Gör. Yunus ÖZDURĞUN

**Tercüme ve Dil Editörleri | Transla-
tion and Language Editors**

Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS (İngilizce)

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Abdulmecit CANATAK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN- Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU- Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Halil IŞIK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. M. Şirin ÇIKAR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut AYDIN- İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri GÖMLEKSİZ- Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Recai KARAHAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ- Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Salim CÖHCE- İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN- Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah DUMAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer OBUZ- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Rahmi TEKİN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim TUFANTOZ- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞ- Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sait EBİNÇ- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Abdulmenaf TURAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Fuat DOĞU- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram KODAMAN- Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. S. Cem ŞAKTANLI- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Cesur PEVLEVAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan BABACAN- Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ- Bitlis Eren Üniversitesi
Prof. Dr. Necdet HAYTA- Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Reha SAYDAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Salim CÖHCE- İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN- Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Beşir MUSTAFAYEV- Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. B. Cercis TANRITANIR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Ferit İZCI- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. M. Akif ARVAS- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Suvat PARİN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Tamer BALCI- The University of Texas, ABD
Doç. Dr. Zafer KANBEROĞLU- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Sekreteryaya | Secretary

Murat ÇABAZ

Dizgi | Composition

Ümit OĞUR

Baskı | Print

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Matbaası

Yazışma Adresi | Correspondence
Address

Doç. Dr. Ömer OBUZ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/VAN
Tel: 0432 225 11 17- 0432 225 10 24 /2002- Fax:0432 225 10 52
İleti Adresi: <https://dergipark.org.tr/yyuvasad>

Baskı Yılı | Date of Publication

2019

İçindekiler | Contents

DİL VE EDEBİYAT LANGUAGE AND LITERATURE

11

Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖZEN ERATALAY

Batı Anadolu Yörüklerinde Yemek ve Mutfak Terimleri I: Yemek Adları ve Mutfak Gereçleri

The Food and Kitchen Terms In The Nomads of West Anatolian Region I: Food Names And Kitchen Tools

35

Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS

Harlem Renaissance

Harlem Rönesans

55

Dr. Fikret SÜLEYMANOĞLU

Bulut Karaçurlu Sehend'in Sosyo-Politik Düşünceleri Üzerine Notlar

Notes on Socio-Political Thoughts of Bulut Karaçurlu Sehend

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

71

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KARAASLAN

Arms Control and Disarmament In The Post-Cold War Era: An Analysis of The Role of The Organization For Security and Co-Operation In Europe

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Rolünün Bir Analizi

89

Dr. Öğr. Üyesi Nuri AVCI

Endüstri 4,0'da İnsan Kaynakları Yönetiminin Geleceği: İnsan Kaynakları Profesyonellerinin Algı ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma

*The Future of Human Resources Management in Industry
4.0: A Research on Perception and Expectations
of Human Resources Professionals*

111

Aslı BAKAR / Doç. Dr. Sedat YENİCE

Uluslararası Yatırım Pozisyonunu Etkileyen
Ekonomik Faktörlerin Analizi: Türkiye Örneği

*Economic Factors Affecting International
Investment Position: Turkey Samples*

**SANAT TARİHİ
HISTORY OF ART**

143

Dr. Öğr. Üyesi Sedat BALKIR / Ali Şahan KURU

John Ruskin Hayatı ve Estetik,
Eleştirel Teorileri

*John Ruskin Life and His Theories of
Art Criticism and Aesthetics*

161

Mesut GÜL

Mimar Sinan'ın Bezeme Dünyasında Güney
Etkili Ablağ Tekniğine Şehzade Cami Üzerinden Bir Bakış

*Mimar Sinan's South Effect in The World of
Decoration A Glance on Ablağ Technique, Şehzade Mosque*

**TARİH
HISTORY**

179

Kaya YILDIZ

Kutalmış Bey'in Anadolu'yu Fetih
Çalışmaları ve İsyanı

*Kutalmış Bey's Conquest of
Anatolia and Rebellion*

3. SAYI HAKEMLERİ

Prof. Dr. Mehmet AYGÜN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Gülsen BAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Beşir MUSTAFAYEV	Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Cavid QASIMOV	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Fırat YILDIZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Gökçen Şahmaran CAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Tahir ZORKUL	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Veysi SEVİNÇLİ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah EROL	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah OĞRAK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir GÜMÜŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman ÇALIK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÇALIŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul ÇAVDAR	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan MEHMETCİK	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülşen TORUSDAĞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÖKTEPE	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Metin BARLIK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Soner İŞİMTEKİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
Sayı/Issue: 3
Sayfa / Page: 11-34,
Yaz / Summer, 2019

Geliş/Received: 05.06.2019 | Kabul/
Accepted: 02.07.2019
Makale Bilgisi / Article Info :
Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖZEN
ERATALAY

ORCID | 0000-0003-2236-1678

sevdaeratalay@hotmail.com

Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

**BATI ANADOLU YÖRÜKLERİNDE YEMEK VE MUTFAK TERİMLERİ I:
YEMEK ADLARI VE MUTFAK GEREÇLERİ | THE FOOD AND KITCHEN
TERMS IN THE NOMADS OF WEST ANATOLIAN REGION I: FOOD NAMES
AND KITCHEN TOOLS**

Öz

Anadolunun tarihsel olaylarına tanıklık eden ve Anadoluyuluşturan halkların başında yer alan yörükler hem tarihin hem de kültürün önemli taşıyıcıları arasında yer alır.

XVI. yüzyıla kadar Oğuzların ve Oğuz dışı unsurların Anadoluya göçü, bölgenin kültürel zenginliğine katkı sağlamıştır. Özellikle 1071 Malazgirt zaferi ile bölgeye yerleşen Oğuz ve Türkmenler, önce Erzurum, Erzincan ve Sivas dolaylarında beylikler kurmuş sonra da Selçuklular zamanında Ege ve Marmara kıyılarında yurt edinmişlerdir.

Yörük- eyleminden türeyen Yörük sözcüğü Osmanlı Devleti zamanında konar-göçer Türkmenlere verilen addır. Bu konar-göçer Türkmenlerin (Yörük) çoğu bugün yerleşik hayata geçmiş olsa da gelip geçtikleri yerlerden taşıdıkları pek çok unsuru beraberinde getirerek gelenek-görenek ve sosyal yaşamın çeşitliliğine de katkı sağlamışlardır.

Batı Anadolu yörüklerinde oldukça farklı mutfak ve yemek terimleri kullanılmaktadır. Yöreğe özgü gibi duran bazı sözcüklerin farklı bölgelerde aynı anlam ve bağlamda karşımıza çıkması yine göçebe yörüklerinin taşıdığı miraslardandır. Yani farklı bölgelerde farklı kültürlere sahip olanların kullandığı aynı sözcükler belki de akrabalığın önemli kanıtları arasında yer alan yapbozun önemli parçalarındandır. Bu bağlamda çalışma daha da önem kazanmaktadır.

Çalışmada Batı Anadolu'da yer alan Manisa'nın ilçe ya da merkez köylerinde yurt edinmiş olan Yörüklerin, mutfak ve yemek ile ilgili kullandığı sözcükler ve bu sözcüklerin kültürel yaşama katkısı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yörük ağzı, mutfak terimleri, yemek kültürü,

yemek isimleri

Abstract

Yoruks, is the top of Anatolian society witnessed Anatolian historical events, it also takes part both cultural and historical.

Until XVI. century not only Oğuz's but also except of Oğuz's Yörüks contributed cultural richness of area. Especially with 1071 Malazgirt victory Oğuz and Türkmens settled in Anatolian. First they established principalities in Erzurum, Erzincan and Sivas, after that they settled sides of Marmara and Ege regions.

Yörü word, comes from yörü- verb was given to immigrant Türkmens, in the times of the Ottoman state. These immigrant Türkmens brings many elements with themselves wherever they passed even though most of them settle resident life today. They contributed diversities of traditional and social life.

In the west Anatolian pretty much different kitchen and dishes terms are used. Some words used in the same meaning at the different areas seems belong to Yörük are heritages of lived by Yörüks. It means that actually the same words used by different region or different cultures, may be one of the important proof of relationships, included in the puzzle. In this context the work is getting much more important.

In this study, it is focused that Yörüks, settled in Manisa's district or center in west Anatolian, words used about kitchen and dishes and also these words contribution.

Keywords: The Nomad (Yoruk) dialect, kitchen terms, food culture, food names.

Giriş

Toplumunu toplum yapan ve nesiller boyunca her millete göre değişiklik gösteren kültür insanoğlu için önemli etmenlerden biridir. Bir milletin dili, dini, sanatı, gelenek-görenekleri, edebiyatı v.b. pek çok faktörün tamamı o milletin kültürünü oluşturmaktadır. Tüm bu öğeleri nesillere aktarma işi de dilin görevidir. Dil bireyden bireye pek çok önemli öğenin en güçlü taşıyıcısıdır. İlk insandan günümüze hemen her şeyin değiştii bilinen bir gerçektir. En fazla değişim gösteren unsurlardan biri de şüphesiz dildir. Dil canlı bir yapıya sahiptir. Doğar, gelişir ve ölür. Dili bu değişikliklere uğratan pek çok etken vardır. Son yıllarda dilin farklılaşması ya da yok olmasının en büyük sebeplerinden biri de bilindiği üzere teknolojidir. Teknolojik gelişmeler bağlamında etkilenen hemen her dil bazen yeni kavramları ya da sözcükleri bünyesine hemen kabul etmektedir. Bazen de bu o kadar kolay olmamaktadır. Çünkü dil, yapısına ters düşen bir öğeyi yok sayar ya da kendi kuralları içerisinde kendine dâhil eder. Bu durum Türkçede oldukça yaygındır. Hatırı sayılır geçmişe sahip olan Türkçe, bünyesine aldığı sözcüklerin Türkçe karşılıklarını bulma

noktasında oldukça başarılıdır. Türkçe, ilk Türkçe döneminden bugüne sözcük kullanımı yönünden geniş yelpazeye sahiptir. Çünkü Türkçe; sınır komşusu olan farklı milletlerle ya da ticarî- dinî bağlamda oluşturduğu ilişkilerde elde ettiği sözcük ve yapıları ya kendi bünyesinde eritmiş ya da o sözcüğü Türkçeleştirme yoluna gitmiştir. Eski Türkçeden günümüze bu yolla geçmiş pek çok sözcük bugün ölçünlü Türkiye Türkçesinde unutulmuş gibi görülse de aslı görüldüğü gibi değildir. Bu konuda bakılması gereken en birincil yer halk ağızlarıdır. Öyle ki bugün halk ağızlarında öz Türkçe olup kullanımdan düşmüş sözcük ve yapılar oldukça fazladır. Hatta son yıllarda bazı etkenlerden ötürü Türkçeye girmiş yabancı sözcükleri Türkçeleştirme çabası önemli çalışma alanlarından biri haline gelmiştir.

Türkiye Türkçesi ağızları eski Türkçe sözcükleri saklayan önemli belgeler olduğu gibi yabancı sözcükleri Türkçeleştirme ya da Türkçeye uygun hale getirme yönünden de oldukça önem taşır. Bu değerli belgelerin yok olmaması için özellikle son dönemlerde derleme çalışmalarına ağırlık verilmekte ve ortaya çıkan bilgiler büyük bir titizlikle sunulmaktadır.

Osmanlı Devleti zamanında konar-göçer durumda yaşayan Türkmenlere “Yörük” denilmiştir. Yörü-eyleminden türeyen yörük sözcüğü XVI. yüzyıl ve daha önceki yüzyılda göçebe anlamında kullanılmıştır (Sümer, 1999:193) Bu konar-göçer Türkmenler (Yörükler) bugün daha çok Batı Anadolu ve Güney-Batı Anadolu’da yurt edinmişlerdir. XVI. yüzyıla kadar Oğuzların ya da Oğuz dışı unsurların Anadolu’ya göçü bölgenin kültürel zenginliğine katkı sağlamıştır (Korkmaz, 1995: 179). Özellikle 1071 Malazgirt zaferi ile Anadolu’ya yerleşen Oğuz ve Türkmenler, önce Erzurum, Erzincan ve Sivas dolaylarında beylikler kurmuş daha sonra da Selçuklular zamanında Ege ve Marmara kıyılarına göç etmişlerdir. (Akıncı, 1949:124.)

Batı Anadolu’nun önemli şehirlerinden ve tarihi geçmişi- dokusu ile dikkate değer merkezlerden biri olan Manisa ve çevresinde Oğuz/ Türkmen köylerine sıkça rastlanmaktadır. Manisa’nın ilçeleri arasında önemli bir yere sahip olan Alaşehir, Evliya Çelebi’de de ayrıntılı biçimde yer almaktadır. Evliya Çelebi’nin belirttiği üzere ilçe; neftî boyası, ince pamuklu kumaşı, balı, üzümü ve armudu ile meşhur bir yerleşim yeridir (Emecen, 1989:342- 343). İlçe ve ilçeye bağlı köylerde yaşayan yerleşik Yörüklerin kullandığı pek çok sözcük farklı yapıda olup kullanılan terimler daha çok Türkçenin kurallarına uygun biçimdedir. Bu ve benzeri ağız çalışmaları belki de unutulmuş Türkçe sözcükleri gün yüzüne çıkaracak ya da yabancı bir sözcüğün Türkçe karşılığını daha kolay bulmamızı sağlayacaktır.

Her milletin kendine özgü kültürel özellikleri bulunmaktadır.

Bu Kültürel ögelerden biri de mutfak kültürüdür. Bir ülkenin beslenme biçimi aslında orada yaşayanların yaşam tarzı, ekonomik düzeyi, tarihi geçmişi gibi pek çok etkene bağlıdır. Yemek kültürü bir milletin damak zevkini ortaya koyduğu gibi o milletin sosyo-kültürel yapısı hakkında da bilgi vermektedir. Çalışmada Manisa'nın Alaşehir ilçesi ve bu ilçeye bağlı yerleşik yörüklerinde kullanılan mutfak terimleri üzerinde durulacaktır. Çünkü yapılan derlemeler neticesinde yörede kullanılan mutfak terimleri ya da yemek isimlerinin oldukça farklı olduğu gözlemlenmiştir. Yöreye özgü gibi duran bazı sözcüklerin farklı bölgelerin farklı Őehir ya da köylerinde aynı kullanımlarına rastlanmıştır. Bu bağlamda farklı kültürlere sahip olanların kullandığı ortak sözcükler belki de akrabalığın önemli kanıtları arasında yer alan yapbozun önemli parçalarındandır. Bu sebepten çalışma büyük bir titizlikle ele alınmış ve derlemeler bağlamında sözcükler tek tek değerlendirilmiştir.

1. Yemek Adları

1.1. Bayıldan

Bilinen başlıca yemeklerden biridir. Bütün halde kıztartılmış patlıcanın domates sosu ile sulandırılıp kaynatılması sonucu elde edilen sarımsaklı sulu patlıcandır ki daha çok karnıyarık ya da imambayıldı olarak bilinir. Yemek yörede *bayıldan* olarak geçmektedir. Sözcüğün aynı anlam ve biçimde Ankara, Çorum, Samsun, Antalya, Isparta, Denizli ve Konya ağızlarında (DS, 2009: 579)'da kullanımına rastlanmıştır. Sözcük TDK'nın Türkçe sözlüğünde Arapça *badincan* sözcüğünden geçtiği yndedir. Nişanyan sözlüğünde sözcüğün etimolojisi ile ilgili farklı dillerdeki biçimleri verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Arapça *badincan*, Farsça *badingan*, Sanskritçede *vatingana*, Hintede *brincan* ve Malaycada *berincala* biçimleri verilmektedir (Nişanyan, 2009:482). *Bayıldan* sözcüğü fiilden üretilerek isimleşen hatta sıfatlaşan bir sözcüktür. Bayılmak fiilinden -t fiilden fiil yapma ekine bağlanan an- sıfat-fiili ile oluşmuş yemek ismidir. Divan Lgat-it-Türk'te patlıcan sözcüğü yalnızca bir yerde *btğe* (Atalay, 1999:127) olarak geçmektedir. Halk ağızlarında patlıcan sözcüğünün *baldırcan*, *badılcan*, *badımcan*, *baldıcan*, *batlıcan*, *bayıncan* (DS, 2009:502) biçimleri mevcuttur.

1.2. Guru/Kak

Yörenin önemli yemeklerinden biridir. Kuru biber, kuru patlıcan ve kuru kabağın suda haşlanarak salça ve yağ ile kavrulması sonucu elde edilir. zerine sarımsaklı yoğurt ve pul biber dökülür. Sebzelerin gün ışığında kurutulmasından ötürüdür ki yemek yörede *kak/guru* biçiminde de söylenmektedir. Divn Lgti't-Türk'te *kak* sözcüğü ile ilgili; erik kayısı gibi meyvelerin kurusu ve kurutulmuş nesne başlıkları altında iki ayrı tanım

verilmektedir. Yörede meyve ve sebze kurutma geleneği oldukça eskiye dayanmakta ve devam etmektedir. Ayrıca yöredeki köylerin pek çoğunda *kak/guru* sözcüğü hem sebze kurusu için hem de sözü geçen sebzelerin kurusundan yapılan yemek ismi yerine kullanılmaktadır. Bugün Anadolu ağızlarında meyve kurusu anlamında karşımıza çıkan sözcük yörede kurutulmuş sebze anlamında daha çok telaffuz edilmektedir. Bu bağlamda sözcük Kaşgarlı'nın sözlüğünde belirtilen meyve kurusu anlamından ziyade kurutulmuş nesne tanımına daha çok uymaktadır.

1.3. Çakırlı

Özellikle Alaşehir, Sarıgöl, Salihli ve köylerinde sıkça kullanılan sözcük ısırgan otu olarak bilinen bitkinin adıdır. Yöre halkı ısırgan otunu değişik adlarla tanımlamaktadır. *Dağlayan, dağlayan, ısırgan, ısıran, çakır, çakırdikeni* bu isimlerden yalnızca birkaçıdır. ısırgan otunun birden fazla isimle anıldığı köylerin hemen hepsinde bu otlarla yapılan bir çeşit börek ve gözlemeye *çakırlı* denilmektedir. Ayrıca yörede çakır sözcüğünün yeşil göz rengi için de kullanıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda belirtmek de yarar vardır ki; Divânü Lügâti't-Türk'te de gök gözlü, çakır gözlü, anlamına gelen sözcük *çakır* olarak belirtilmektedir. Eski Türkçe metinlerde renk olarak sıkça kullanılan çakır (Paçacıoğlu, 2016: 172.) sözcüğü Manisa ve çevresi köylerinde renk anlamında kullanılmasının yanı sıra bir çeşit böreğın de ismi olmuştur.

1.4. Kesikli

Kesik çiğ sütten yapılmış çökelek anlamındadır. Sütün kesilmesi olarak tanımlanan *kesik* sözcüğü, -li ekini alarak yufkanın içine konulan çökeleğın sac üzerinde döndürülerek gözleme misali pişirilmesi ile elde edilmektedir. Anadolu ağızlarında çökelek anlamındaki *kesik* sözcüğü; Afyon, Isparta, Amasya, Tokat, Anakara v.b illerde ve çevresinde aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak Derleme Sözlüğü'nde sadece Manisa'nın Alaşehir, Afşar ve Sarıgöl ilçesinin bazı köylerinde sac üzerinde pişirilen gözleme ya da börek anlamında kullanılması dikkat çekmektedir. Derleme sözlüğünde sadece Alaşehir ve Afşar'da börek anlamına geldiği bilgisi bulunmaktadır. Ancak Sarıgöl ilçesi köylerinde ve Salihli'nin bazı köylerinde de kesikli, börek ya da gözleme anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de hemen her bölgenin hatta en ücra yerlerin bile ağız çalışmalarına dâhil edilmesi oldukça önemlidir. Buradan hareketle denilebilir ki yapılacak her ağız araştırması dilin çözümlenmesine katkı sağlayacak önemli parçalardandır.

1.5. Çilbir/Çılbur/Çılpir

Çilbir, cılbur, cilbir, çilpir biçimlerinde de söylenen sözcük bir çeşit

yumurta yemeğidir. Kayseri, Niğde, Konya, Aydın, Denizli v.b birçok yerde aynı anlamda kullanılan yemek, yoğurtlu yumurta olarak da bilinmektedir. Türkçe sözlükte kaynamış suyun içine kırılan yumurta piştikten sonra kevgirden geçirilip üzerine sarımsaklı yoğurt ve sos dökülerek hazırlanan bir yemek türü (TS, 2011: 535) olarak tanımlanmakta ve Türkçe olduğu vurgulanmaktadır. *Çılbır*la ilgili Ziyat Akkoyunlu, geleneksel yemek vurgusu yaparak çılbır hakkında bazı bilgiler sunmuştur. Kerkük'te *cırbil* olarak telaffuz edilen yemeğin kısaca tarifini vermiştir. Ayrıca yemeğin saray mutfağında da önemli bir yere sahip olduğunu ve 17. yüzyıl Saray Mutfağı'nda pişirildiği bilgisini vermektedir. Hatta Akkoyunlu makalesinde 2 Mayıs 1651 tarihli bir listede, padişah için yapılacak çılbır için elli adet yumurtanın alındığı kayıtlıdır (Akkoyunlu, 2012: 337-338) der. Mehmet Hazar Türkçede Fono-Semantik ve Morfo-Fonolojik Yolla Sözcük Türetme adlı makalesinde sözcüğün kökeni ile ilgili yapısal bir inceleme bağlamında açıklama yapmıştır. Hazar; *çılbır* sözcüğünün yapısını “çılbır yoğurtlu yumurta yemeğidir ve yaş “nemli, ıslak”, burada LİR/ŞAZ denklemindeki l > ş ünsüz değişmesi ve kelime başında y > c ünsüz değişmesi olmuştur. EBT ve EDT denkleği görülür. Orhon Yazıtları'nda kıl-/kış- yardımcı fiilinde olduğu gibi bu paralellik arkaik bir özellik olarak devam etmektedir.” (Hazar, 2015: 1655) olarak açıklar. Sözcüğün kökeni ile ilgili etimoloji sözlüklerinde de farklı görüşler bulunmaktadır. Hasan Eren sözcükle ilgili; “Yoğurtlu yumurta yemeği, yerel ağızlarda cılbır, çilbir olarak da kullanılır. Kökenini bilmiyoruz. Sırpça *çimbur* olan bu sözcük Türkçeden Sırpçaya geçmiştir. (Škaljić)” (Eren, 1999: 89) biçiminde açıklama yapmıştır. Sevan Nişanyan Sözlere Soyağacı adlı sözlüğünde ise Türkçe olarak ele aldığı sözcüğün aslının *çırpır* olduğunu ve çırpılmış yumurta aş anlamına geldiğini söyler. Tietze ise, *çılbır/çilbur* maddesi altında yoğurtlu yumurta yemeği olarak tanımladığı sözcüğün kökeni hakkında bazı dilcilerin sözcükle ilgili görüşlerini verir. P. Skok sözcüğün Farsça dilenci anlamına gelen *cunbul*'dan geldiği yönündeki bilgiyi reddeder. Ancak Tietze bu fikre katılmamakla birlikte mana cihetinden imkânsız değildir açıklamasını getirir. Daha sonra Tietze U. Bläsing'in görüşünü sunar. Bläsing'e göre ikinci hecedeki –bur eki bazı yemek isimlerine de eklenen ve Ermenice *abur* (aş, çorba) sözcüğünden gelen bir unsurdur (Tietze, 2002: 508). Tietze bu bağlamda sözcüğün Farsça *cunbul* sözcüğünden gelmiş olacağını fikrini savunmaktadır. Şemseddin Sami Kamûs-ı Türkî'de sözcüğün Türkçe olduğundan söz ederek yoğurtlu ve yumurtalı bir tür yemek (Sami, 2016:514) olarak tarif eder. Burhan Paçacıoğlu sözcüğü yağsız yumurta yemeği olarak açıklamakla birlikte Lehçe-i Osmanî'de (Paçacıoğlu, 2016:188) geçtiğini belirtir. Görüldüğü üzere *çılbır* sözcüğünün kökeni ile ilgili net bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak yörede sevilen bir yemeğin adı olarak yaşayan sözcüklerdendir.

1.6. Sāma/Sarma

Türkiye'nin hemen her yerinde yapılan ve bilinen sarma, yörede bağıcılığın ön planda olması ile birlikte oldukça tüketilen bir yemek türüdür. Ancak halk yaprak sarması anlamında *sāmā* sözcüğünü kullanır. Onun dışında sarılan herhangi bir yaprağı o sebzenin ya da bitkinin adıyla anmaktadır. Örneğın lahana, pazı ya da diğeri sebzeler sarıldığında yemeğın adı kendi isimleriyle birlikte sarma sözcüğünün de eklenmesiyle anılır. Lahana sarması olarak *ilāna/ilānı/inahlı sāmāsı* kullanımı tercih edilirken; pazı için *pazu/pazıh/pazı sāmāsı* denilmektedir. Bu bağlamda burada ağızların Türkçeleştirme çabasına da değinmek gerekmektedir. Türkçede sözcükler “I” sesi ile başlamaz kuralından hareketle; yörede lahana sözcüğünün yukarıdaki biçimlerde kullanıldığına dikkat çekmek yerinde olacaktır. Alaşehir'in -hatta Türkiye'de çoğu bölgenin- hemen her köyünde bu ve buna benzer yabancı sözcük başına “i” ya da “ı” sesini alarak Türkçenin kuralına uydurulmaktadır. Bu, halkın özellikle yaptığı bir değışim değıil doğıal yoldan ve kendiliğinden gelişen bir durumdur. Yörede *sāmā* kullanımı sadece yaprak sarmasının adı olarak kabul edilmektedir. Sarmak eyleminden +ma ekinin isimleştirmesiyle oluşmuş olan sözcük köken itibariyle Türkçedir.

1.7. Kapama

Özellikle Alaşehir'de çokça bilinen ancak sadece yerel lokantalarda çıkartılan bir yemektir. Yörede oldukça meşhur olan bu yemek aslında pek çok yörede mantı olarak bilinen yemeğın büyükçe biçimidir. Mantı sözcüğünü etimolojik olarak değinmek gerekirse; Sevan Nişanyan, sözcüğün Moğolca “*mantu*” sözcüğünden geldiğini belirtir. Türk Dil Kurumunun sözlüğünde de sözcüğün Çince olduğu yönündedir. Derleme Sözlüğünde kapama/kapıma olarak geçen yemek sarımsaklı az sulu et yemeğı, tepside pişirilen etli pilav, etli patates, bir çeşit tatlı, un-yağ-ayranla yapılan bir çeşit börek, dolma ya da taze fasulye ile yapılan bulgur pilavı (DS, 2009: 2630-2631) gibi pek çok tanımı yapılmaktadır. Ancak Alaşehir'de bu yemek yukarıdaki yemek türlerinden oldukça farklıdır. Büyükçe bir hamurun içerisine yerleştirilen kıymanın ağızı büzülerek kapatılıp ters çevrilmesi sonucu tereyağında kızartılarak yapılmaktadır. Kızartılan kıymalı hamurun üzerine dökülen pul biberli kızgın yağ ve maydanoz ile servis edilmektedir. Hamurun içine malzeme konularak kapatılmasından dolayı *kapama* diye adlandırılmakta ve kap isminden -a ekiyle eylemlenmiş sözcük +ma ekiyle isimleşmektedir. Bu bağlamda da sözcük yöre ağızında Türkçenin kurallarına uygun bir yemek adı olarak yaşamaktadır.

1.8. Keşkek/Dövmes

Keşkek sözcüğü TDK'nın Türkçe sözlüğünde, iyice dövülmüş buğdayın etle birlikte uzun süre kaynatılmasıyla yapılan bir yemek (TS, 2011: 1402) olarak tanımlanmaktadır. Eren, sözcüğün kökeni ile ilgili Farsça *kaşkak* (Eren, 1999: 235)'tan gelmiş olabileceği yönünde bilgiler vermektedir. Paçacığolu *keşk* (Paçacıoğlu, 2016: 371) sözcüğünü Farsça yoğurt kuruşu anlamında vermektedir. Ancak Devellioğlu sözcüğün Arapça olduğunu belirtmekte ve unla birlikte dövülen et ve buğdaydan pişen bir yemek olarak tanımlamaktadır. Devellioğlu Paçacıoğlu'nun aksine yoğurt kuruşu ve kurut anlamına gelen bu sözcüğü Arapça kökene bağlamaktadır. şemseddin Sami sözcüğün *keşk*'ten geldiğini belirterek dövülmüş buğday ve etten yapılan bir çeşit yemek olarak tanımlar. Ayrıca Sami etimolojik bağlamda sözcüğü Arapça (Sami, 2016:1169) olarak açıklamaktadır. Yörede özellikle düğün yemeğinin baş tacı olarak tarif edilen yemek, et suyunda bekletilen buğdayın devamlı karıştırılması ve ezilmesi ile elde edilmektedir. Bazen tavuk suyunda bekletilen buğdayın saatlerce odun ateşinde karıştırılması sonucu ile de pişirilen keşkek yemeğinin adı yörede farklı bir anlamda da kullanılmaktadır. Aşırı yorgunluk ya da dayak yeme anlamlarında *keşKeK* sözcüğü kullanılır. Ayrıca yörede yemeğe keşkek dışında *dövmeş/dövmeş aşı* da denilmektedir. Buğdayın bir kazanda sürekli karıştırılmasıyla buğdayın dövülmesi olarak nitelenen yemeğin *dövmeş* ismiyle kullanılıyor olması yine halk ağızlarında yabancı kökenli bir sözcüğün Türkçe karşılık bulması bakımından oldukça önemlidir. Sözcüğün yapısına değinmek gerekirse; burada -meç (-mAç ekinden benzeşme yoluyla ç>ř olmuştur.) eki gözümüze çarpmaktadır. Bu bağlamda Ercilasun'un makalesine değinmek yerinde olacaktır. Ercilasun'a göre -mAç ekinin kökeni hakkında net bir şey söylemek doğru değildir. Ekle ilgili "doğramaç" ve "döğmeç" örneklerinden hareketle bilgiler sunan Ercilasun, ekin yemek adı yapma eki olduğunu belirtir ve bu ekin yemeğin yapılış biçimiyle ilgili olduğunun da altını çizer. Daha sonra Ercilasun örnekler doğrultusunda -mAç ekinin kökeni ile ilgili; -mAç eki -mA fiilden isim yapma eki ile "aş" sözcüğünün birleşmesi neticesinde ek halinde kaynaşmıştır yargısına ulaşır. Ayrıca bu eki yemek ismi yapma eki olarak kabul eder ve bu bağlamda ekle kurulmuş pek çok yemek ismi verir (Ercilasun, 2012: 83-88.). Muharrem Ergin -mAç eki ile ilgili işlek olmayan eklerdendir ve bula-maç, yırt-maç, bazla-maç, çığırt-maç örneklerini verir (Ergin, 2011: 197). Zeynep Korkmaz -mAç ekini farklı iki alt başlık altında ele almıştır. -mAç<mA aş başlığı altında ekin çoğunlukla yemek isimleri yaptığından söz eder. Yapı bağlamında sözcüğü, fiilden isim türeten ve -mA ekinin *aş* sözcüğü ile birleşmesi sonucu sıfat tamlaması olduşturduğunu belirtir (Korkmaz, 2014, :161). Burada ekle

ilgili farklı bir bakış açısıyla değinmek gerekirse fiilden isim yapan -mA ekinin Uygur Türkçesinde nadir olarak kullanılan +ş isimden isim yapma eki (Eraslan, 2012: 102) ile birleşmesi ihtimalini de akla getirmektedir. Elbette ek ile ilgili genel olarak aynı görüşler çerçevesinde hemfikir olmak en doğrusudur. Ancak burada bir sözcüğü oluşturan ekleri en küçük birime ayırmak fikrini de unutmamak gerekmektedir. İsimden isim yapma eki olarak sadece Uygur sahasında karşımıza çıkan +ş sesi Türkçenin herhangi bir döneminde karşımıza çıkmamıştır. Ancak Türkçenin ekleri konusunda da şimdiye kadar elde bulunan ve Türkçenin her dönemine ait olan hemen her eserin ek bağlamında detaylı incelemeye tabi olması gerektiğini de burada eklemek gerekmektedir. Bu sebeple bu ek belki de unutulmuş bir isimden isim yapma ekinin ağızlarda kalan küçük bir tortusudur. Bu bağlamda ağız çalışmalarının önemi bir kez daha önem kazanmaktadır. Çünkü ağızlar sadece unutulmaya yüz tutmuş eski sözcükleri değil belki de ekleri de içinde saklayan gizli hazinelerdir ve bu ağız incelemeleri sayesinde yeni ekler ya da unutulmuş eklere de ulaşmış olunacaktır.

1.9. Tarhana Çorbası

Domates, biber, soğan nane, yoğurt, un v.b gibi malzemelerin kaynatılarak un ile harmanlanması sonucu elde edilen hamurdur. Bu hamur yaklaşık iki hafta bekletilir ve serilerek kurutulur. Kurutulduktan sonra öğütülerek toz haline gelir. Yörenin en meşhur çorbasıdır. Sözcük yörede tarhana yerine *tāni*, *tāna*, *tarna*, *tarnı* biçiminde söylenmektedir. Bu bağlamda sözcüğün etimolojisi üzerine değinmek gerekirse, Clauson, Etimolojik sözlüğünde sözcüğün tanımıyla ilgili Kıpçak, Moğol, Hakaniye, Yakut sahasında “*tar*” olarak kullanıldığını ve özetle kurutulmuş süt çeşidi olduğunu belirtir. Ayrıca Clauson sözcüğü İran sahasında *tarxwana* biçiminde kurutulmuş hazır yiyecek olarak açıklamaktadır (Clauson, 1972: 528). Eyuboğlu eserinde, sözcüğün Farsça *terhâne* sözcüğünden geldiğini ve buğdayın süt ya da yoğurt ile karıştırılarak elde edilen hamur karışımı çorba türü olduğunu belirtmektedir (Eyuboğlu, 2004:643) .Gülensoy, Köken Bilgisi Sözlüğü’nde sözcüğün Türkçe olduğunu belirterek bunu da şöyle açıklamaktadır. Sözcük, *tan-* (*tança-/tançı-/tınça-/tunçı-/tunçı-*) eyleminden +a ünlüsü ile adlaşmış ve +r türeme ünsüzü ile *tarna* biçimine dönüşmüştür (Gülensoy, 2011:861).Güncel Türkçe sözlükte tarhana sözcüğü Farsça *terhâne* olarak belirtilmiştir. İçine domates, biber, soğan, kokulu otlar, süt veya yoğurt katılan, bulgur, mayalanmış ve kurutulmuş ufalanmış hamurdan elde edilen bir çorba çeşidi olarak da açıklama getirilmiştir. Tarhana sözcüğünün yöredeki kullanımına bakmak gerekirse; yöre halkı tarhana çorbası tamlamasının yerine aş sözcüğü ile tamlama oluşturmakta ya da sözcüğü sade biçimde kullanmaktadır. Yani yöre halkı tarhana çorbası yerine *tāni aşı* ya da *tāna*, *tāni*, *tarna*, *tarnı* biçimini tercih

etmektedir. Burada tarhananın yörede nasıl oluşturulduğunu söylemek yerinde olacaktır. Yörede pişirilen sebzelerin un ve yoğurt ile karıştırılıp bekletilmesi sonucunda elde edilen hamurun yöre halkınca *pirsimek* olarak adlandırılması Divânü Lügâti't-Türk'te geçen *tança-*, *tinça-*, *tınçı-*, *tunçı-* (Atalay, 1999: 569) anlamına gelen bozulmak anlamının tam karşılığıdır. Ancak burada sözcüğün *tança-* eyleminden ziyade, yine Divânü Lügâti't-Türk'te geçen ve yağ tortusu anlamına gelen *tar* sözcüğünden üretilmiş olabileceği fikri daha muhtemeldir.

1.10. Borana/Borani

Pirinç, bulgur ve ispanakla yapılan bir çeşit yemek türüdür. Hemen her yerde sözcüğün kökeninin Farsça *burâni* (TS, 2011:378; Sami, 2016:308; Özden, 2017:118) sözcüğünden geldiği ileri sürölmektedir. Yörede borana ve borani biçiminde kullanılan sözcük Türkiye'nin hemen her yöresinde farklı biçimlerde *-borani*, *borana*, *boranı*, *borannı-* (DS, 2009: 739) telaffuz edilmektedir. Türkçe sözlükte pirinçli, yumurtalı, yoğurtlu ispanak v.b yemeği olarak tanımlanmaktadır. Farklı yörelerde farklı biçimlerde yapılan yemeğin ana maddesi yoğurttur. Bu yemek bazen yumurtanın kızartılması ya da haşlanması ile elde edilen yemeğin üzerine dökölen sarımsaklı yoğurt olarak tanımlanırken -Isparta, Eskişehir, Burdur, Balıkesir, Zonguldak, Kastamonu, Çorum- (DS, 2009: 738) bazen de kışın yenmek üzere kurutulmuş olan taze fasulye ya da sadece ispanak (DS, 2009: 738) olarak karşımıza çıkar (Bolu). Niğde-Bor taraflarında sözcük, kurutulmuş ekşi meyvelerden et ve pekmezle yapılan suyu bolca tatlımsı yemek anlamına gelmektedir. Yemek Muğla yöresinde haşlanmış semizotu üzerine sarımsaklı yoğurt ve yağ dökölmesi ile elde edilen yemek olarak tanımlanır. Sözcüğe Derleme sözlüğünde genişçe yer verilmekte ve hemen her yörede nasıl bir yemek olduğu üzerine de geniş açıklamalar bulunmaktadır (DS, 2009: 738-739).

1.11. Kübelek/Göbele

Yörede *kübelek* ya da *göbele* olarak kullanılan bu sözcük *mantar* anlamına gelmektedir. Mantar Türkçe sözlükte Rumca (TS, 2011: 1622) kökene dayandırılmaktadır. Zeynep Korkmaz mantar sözcüğünün Türkçeye Yunanca *amanitari*'den geldiğini belirtmektedir (Korkmaz, 1995: 846). Yöre ağızlarında *mantar* sözcüğünün *mantā* olarak da telaffuz edildiği görölmektedir. Ancak yöre halkı *mantā* sözcüğünden çok *kübelek/göbele* biçimli söyleyişleri tercih etmektedir. Bu bağlamda burada *köbelek/göbele* sözcükleri üzerinde durulacaktır. Clauson sözlüğünde *köbölök*, *kepilek*, *kepile*, *köpelek*, *kabalak*, *gübelek*, *köpelek*, *kübelek*, *kelebek*, *kebelek*, *köpelek* v.b pek çok biçimde Türkçenin farklı devirlerinde ya da şivelerinde kullanıldığına dair açıklama bulunmaktadır

(Clauson, 1972:689). Ancak burada sözcük kelebek olarak adlandırdığımız kanatlı bir hayvan olarak tanımlanmaktadır. Tietze, “yenilen bir çeşit mantar” açıklamasını getirmekte ve sözcüğün Azericedeki biçimi ile karşılaştırmasını yapmaktadır (Tietze, 2009: 166). Eren, *göbelek* maddesi altında etli ve güzel tatlı bir çeşit mantar açıklamasını yapmış ve bazı Türk lehçelerindeki biçimlerine de değinmiştir. Ayrıca Eren sözcüğün J. Deny tarafından gök kökünden gelmiş olabileceği fikrini de sözcüğün son maddesinde ara açıklama olarak belirtmiştir (Eren, 1999: 157). Derleme sözlüğünde *göbelek* ve *köbelek* maddelerinin karşısında yenilen bir çeşit mantar açıklaması yer almaktadır (DS, 2009: 2115-2947). Bugün halk ağızlarında *köbelek*, *kübelek* ya da *göbelek* biçimlerinin hem mantar hem de kelebek anlamlarında kullanıldığı bilinmektedir. Kökeni Rum, Yunan, Fars ve Divânü Lügâti't-Türk'te de geçmesinden ötürü Sanskritçeden Türkçeye geçmiş olduğu yönünde üzerine değişik tartışmaların olduğu mantar sözcüğü (Güner, 2014: 54-61) Alaşehir'in bazı köylerinde *kübelek* olarak adlandırılmaktadır. Bugün Türk lehçelerinde de *kübelek* sözcüğünün farklı biçimlere bürünerek mantar anlamında kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin Azericede *göbäläk*, Başkurt ve Tatar Türkçesinde *kübäläk* ve Türkmen Türkçesinde *kömelek* mantar anlamında kullanılan örneklerdendir (TDK, 2018).

1.12. Poğaç

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde, (2011:1935), Nişanyan Sözlüğü'nde (2009:497) ve İsmet Zeki Eyuboğlu Sözlüğü'nde (2004:558) İtalyanca *focaccia* sözcüğünden geldiği söylenen poğaç sözcüğü pişmiş küçük hamur ya da küldede pişen hamur biçiminde tanımlanmaktadır. Sözcüğün kökeni ile ilgili çoğunluğun kabul ettiği şey İtalyanca olması üzerinedir. Nitekim Kartallıoğlu sözcükle ve sözcüğün kökeni ile ilgili olarak; “Poğaç kelimesi önce İtalyanca aslına yakın olarak Osmanlı Türkçesinde fogaça biçiminde telaffuz edilmiştir: fogaça (Meninski 1680: 733); fogaça foghatchia (Bianchi 1843: II, 17). Sonra ön seste /f/'nin /b/'ye değişmesi ile boğaç ara biçimi oluşur: *boğaç boghacia* (Molino 1641: 74); *boğaç boghaccia* (Carradori 1650: 85). Türkçeleşmiş biçim ilk olarak Meninski'de görülür. Meninski'ye göre kelime uzun süre ön seste hem /b/ hem de /p/ ile telaffuz edilmiştir: *bogaça, pogaça, fogaça* (Meninski 1680: 447, 733); *poğaç poghatja* (Viguer 1790: 387); *boğaç, poğaç boghatja, poghatja* (Hindoğlu 1838: 132); *bogaça, pogaça bogaça, pogaça* (Zenker 1866: 221), *bogaça bogaça* (Manissadjian 1893: 108). Kelimenin Osmanlı Türkçesi döneminde telaffuz edilmiş olan bir ara biçimi vardır: *bog/ğaç a*. Kelimenin Türkçeleşme süreci şöyle kurulabilir: *Tü. poğaç < bog/ğaç < fogaça < İt. focaccia*” (Kartallıoğlu, 2016:56-57) biçiminde ayrıntılı bilgiler vermiştir. Tietze sözlüğünde -p- sesi bulunmadığı için

b maddesine bakılarak yorum yapılmıştır- boğça/bohça şeklinde Farsça -ça küçültme ekinin de birleşmesiyle “giysi sarmaya yarayan kumaş parçası” biçiminde tanım yapmaktadır (2002:365). Hasan Eren sözcüğün halk ağızlarında kendiliğinden bohça yapısına bürünmüş olabileceğini belirtmektedir. Bir tür çörek olarak açıkladığı sözcüğün Balkan dillerinden alındığını ve Güney Slav dillerinden de Macarcaya geçtiğini, Slav dillerine de Venedik İtalyancasından geldiği yönünde bilgiler vermektedir. Diğer yandan Günay Karaağaç farklı bir bakış açısıyla sözcüğün ancak Türkçeden farklı dillere geçmiş olabileceğini kabul etmektedir. Türkçe İtalyanca ilişkileri üzerine siyasi çerçevede bilgiler veren Karaağaç bu bağlamda pek çok sözcüğün (baldıran, baraka, çapa, poğaç, tapa...) İtalyancadan Türkçeye geçmiş olabileceği fikrine de karşı çıkmaktadır (Karaağaç, 2008:L). Sözcük Divânü Lügâti't Türk'te boğ gövdesinden bohça, boğ, eşya konan heybe olarak tanımlanmaktadır (Atalay, 1999:98) Şemseddin Sami Kamûs-ı Türkî Sözlüğü'nde *boğaç* maddesinde sözcüğü Türkçe kabul etmekte ve bir cins börek olarak tanımlamaktadır (2016:315). Zeynep Korkmaz sözcüğü, dilimize yerleşmiş olan Slav kökenli sözcüklerin bazılarının Osmanlı Devleti sınırları içerisinde konuşulan Bulgarca, Makedonca ve Sırpça aracılığıyla geçen kelimeler olarak verir. Daha sonra Balkanlardaki Türk hâkimiyetinin nihayete ermesiyle bu tür kelimelerin gittikçe kaybolduğuna değinir. Slavcadan yazı diline geçmiş sözcüklerin hala yaşadığını belirten Korkmaz, bu sözcükler içerisinde boğaç (poğaç) örneğine de değinir (1995: 846-847). Türkiye'nin pek çok yöresinde hamur içine hapsedilen kıyma, peynir, ispanak v.b malzemelerin pişirilmesi sonucu elde edilen poğaç çalışma bölgesinde ve köylerinde daha çok Divânü Lügâti't Türk'teki biçimiyle karşımıza çıkmaktadır. Yani yöre halkı tarafından sözcük bohça, bōça, bohÇa, boÇÇa biçiminde telaffuz edilmektedir. Anlamsal bağlamda içerisine eşya konan ya da saklanan kumaş değil; bir çeşit börek olarak hemen her yörede pek çok biçimiyle karşılaştığımız sözcüğü etimolojik çerçevede kesin bir tavırla ifade etmek oldukça güçtür. Sözcüğün köken açısından İtalyancaya dayandıran ve o bölgeden geldiği üzerine görüşler bulunurken tam tersine öz Türkçe olduğuna dair açıklamalar da bulunmaktadır. Bu sebeple poğaç sözcüğü özellikle etimolojik bağlamda tartışmalara meydan verebilecek niteliktedir. Tüm bunlardan hareketle; sözcük pek çok yörede ağız tıpkı bohça gibi içine bir şeylerin konularak boğumlanarak ağızının kapatılmasıyla oluşan bohça gibi düşünölmüş ve İtalyanca olduğu söylenen sözcük Türkçeye uydurularak Türkçede aynı anlamda kullanılan başka bir sözcüğe dönüşmüş olabilir. Yani ağızlar poğaç gibi yabancı bir sözcüğü benzetme yaparak yerli yerinde bir kullanım ve adlandırma ile Türkçeye hem de Türkçede bulunan bir sözcikle yeni bir anlam kazandırmış olabilirler.

1.13. Ebe

Batı Anadolu'da çokça tüketilen çorbaların başında tarhana orbası gelmektedir. Tarhananın özünü oluşturan domates, kırmızıbiber, yeşilbiber, soğan ve yeşil nanenin güveçte kaynatılması sonucu elde edilen bu karışıma daha çok Alaşehir, Sarıgöl, Salihli ve çevresi köylerinde *ebe* denilmektedir. Bu karışım yöre halkı tarafından üzerine yoğurt konmak suretiyle tüketilmektedir. Daha sonra geri kalan karışım unla yoğrularak iki haftaya yakın süre bekletilir daha sonra mayalanmış olan bu karışım sofra bezi üzerine küçük parçalar kopartılarak serilir ve kurutulur. Belli bir zaman sonra kuruyan küçük hamur parçaları ufalanarak tarhana elde edilmiş olur. Tarhananın zellikle Batı Anadolu'da ve bazı yörelerde turuncu olmasının sebebi ebe denilen ilk özünün içindeki malzemelerin (kırmızıbiber, domates) kırmızı renginden gelmektedir.

Ebe sözcüğü Türkçede pek çok anlamda kullanılmaktadır. Türkçe sözlükte; doğum yaptırın kadın, bykannenine, ocuk oyunlarında baş olan ve diğerk ocuk ya da gruplara karşı cezasını çekmek ve tek başına sorumluluk alan oyun ebesi olarak tanımlanmaktadır (2011: 751). Derleme sözlüğünde oldukça karşılığı bulunan sözcük farklı anlamlarıyla verilmektedir. Daha çok bykannenine, nine anlamına gelen sözcüğün; boy, soy, bir çeşit mantar adı, küçük çocukları korkutmak adına söylenen bir çeşit sözcük, ocuk oyununda elebaşı ocuğa verilen isim, dişi koyun, budanmış asma dallarının belirli bir sürede uzamış kısımları, şaşma bildiren nlem, şarap sirke turşu v.b Şeylerin üzerinde biriken tortu... gibi pek çok tanımla sözlükte yer aldığı grlmektedir (2009: 1649-1651). Clauson sözlüğünde; aba/apa/ebe/epe maddeleri altında aldığı sözcük kısaca ata, cet kavramlarıyla açıklamaktadır. Ancak bu sözlükte üzerinde durulması gereken asıl konu Clauson'un *evin* sözcüğünün karşılığı olarak tane, çekirdek kavramlarını vermiş olmasıdır (1972: 5,14). Aynı Şekilde Divn Lgti't Türk'te de *ewin* ve *ebin* sözcüklerinin karşılığı olarak tane ve çekirdek sözcükleri verilmektedir (Atalay, 1999: 207). Tietze'nin sözlüğünde *evin* sözcüğü; olgun buğday tanesi, çekirdek ve öz kavramlarıyla açıklanmaktadır (2002: 754). Eren de etimoloji sözlüğünde bu sözcükle ilgili Türkologların görüşlerine yer vererek buğdayın içi, özü ve çekirdek anlamına geldiğini belirtir (1999: 141). Tüm bunlardan hareketle yörede tarhananın özü anlamına gelen *ebe*'nin unla karıştırılarak tanelenmesi ve ufalanması olayı *evin/ebin* sözcüğü ile bir bağının olduğu ihtimalini akıllara getirirse de bu konu üzerine net bir Şey söylemek Őimdilik imknsızdır. Bu bağılamda sözcükle ilgili bir ihtimal daha vardır ki o da tarhananın özü, atısı olan ebe açıklamasıdır. Belki de halk, tarhanayı oluşturan, meydana getiren öz olarak ata anlamına gelen ebe sözcüğünü özellikle kullanılmaktan çekinmemiştir. Çalışmada pek çok Türkçe eser

taranmış ve derleme sözlüğüne bakılmıştır; ancak *ebe* sözcüğünün yemek anlamına gelen herhangi bir olguyla karşılaşılmamıştır. Bu anlamda kullanılan -Batı Anadolu dışında- yerler mutlak suretle bulunmaktadır. Ancak her an dile getirildiği üzere, bu sözcüğün de açıklığa kavuşması ve kökeni hakkında net bir Şey söylenmesi için henüz ulaşılmamış köylerin ya da yörelerin ağız çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Ebe sözcüğünün Manisa'nın Salihli ve Alaşehir ilçesine bağlı bazı köylerinde "avcar" ya da "abur/abur aşı" isimleriyle de anılmaktadır. "Avcar" biçimi Isparta'ya bağlı Senirkent ve çevresinde; ezilmiş, parçalanmış anlamlarına gelmektedir. İstanbul ve Konya çevresinde de tane anlamına gelen avcar; Kars, Gaziantep, Kahramanmaraş, Hatay, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya ve Adana çevrelerinde de pastırma ve sucuğa konulan baharat anlamında kullanılmaktadır. Niğde'de daha farklı bir kullanımla karşımıza çıkan sözcük burada tat anlamına gelmektedir. Sivas ve çevresinde de kış yiyeceği tanımıyla karşımıza çıkan avcar'ın Kırşehir ve çevresinde sebze bahçesi anlamında kullanıldığı bilinmektedir (DS, 2009: 378-379).

Tarhananın özünü oluşturan ebe sözcüğünün Batı Anadolu'nun bazı yerlerinde "avcar" ve "abur" sözcükleriyle karřılandđını belirtmiştik. Bu sözcüklerden avcar, Türkiye Türkçesi ağızlarında oldukça farklı kullanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Aynı Şekilde "abur" sözcüğünün de pek çok anlamı bulunmaktadır. Ancak; tarhananın özü anlamında Batı Anadolu'nun bazı yerlerinde yaygın olarak kullanılan sözcüğün Türkiye Türkçesi ağızlarında tarhana ya da tarhananın özü ile ilgisi bulunmamaktadır.

1.14. Tefek

Batı Anadolu'nun geçim kaynakları içinde en önemli yeri tutan Şüphesiz zm bağlarıdır. Yöre halkı bu sayede kuru ve yaş üzüm pazarlamakta ya da yaprak ihracatına katkıda bulunmaktadır. Yörede zm bağları çerçevesinde oldukça farklı terimler kullanılmaktadır. Örneğin zm asmalarına *okak*, baharda taze bağ kollarının yanında çıkan yeniz filizlere *palatır/paladı* denilmektedir. Çalışmada asıl konu yemek isimleri ve mutfak terimleri olduğundan üzüm bağı bağlamında üzerinde duracağımız sözcük *tefek* sözcüğü olacaktır.

Derleme sözlüğü *teğ*, *teğe* sözcüklerinin özellikle Mersin ve çevresinde asma, bitki dalları anlamına geldiğinden söz eder. Burada sözcüğün kökü *teğ* ise -ek isimden isim yapma ekine bağlanarak bitkinin kolları ya da kısımları anlamına gelen bir sözcük oluşturduğu fikri önem kazanmaktadır. Sözcük XII. Yüzyıl Harezmi sahasının önemli eserlerinden olan Mukaddimetü'l-Edeb'de de "budadı *tegni* attı iki kz arasını..."

biçiminde asmasını budadı... Anlamında kullanılmıştır (Yüce, 2014: 43-184). Derleme sözlüğünde asma, asmanın koruk olacak çiçekleri, yaprak, çalı süpürgelerini bağlamada yardımcı olan asma çubuğu, ebegümececinin kalın ya da kartlaşmış yaprakları ya da tavana asılmış mısır hevengi olarak tanımlanan tefek (2009: 3860) sözcüğü yörede asmanın en ucunda yer alan taze dal olarak bilinmektedir. Bahar aylarında yenice filizlenen bu dalların tuzlanarak yendiği hatta bazı yörelerde turşu katkısı olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Batı Anadolu'nun bazı yerlerinde yoğurtlu yemeği de yapılan bu ekşimsi dallar çoğunlukla *tefek* olarak telaffuz edilir. Sözcük *tevek* biçimiyle ve üzüm çubuğunun taze dalı anlamıyla Kıpçak Türkçesinde de bulunmaktadır (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2007:272). Eren sözcüğün eski kaynaklarda *teğek*, *değek*, *tevek* ve *devek* olarak bulunduğunu dile getirerek asma ve karpuz gibi bitkilerin dalı, yaprağı olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Eren Dankoff'un sözcüğü *tanak* sözcüğünden "vine" sözcüğüne bağlamasını da eleştirmekte ve doğru olmadığını ileri sürmektedir (1999: 405-406).

Sözcüğün kökeni ile ilgili kesin bir yargıya varmak için elde edilen kaynakla elbette yetersizdir. Ancak XII. Yüzyılda kaleme alınan Türkçe bir eserde kullanılmış olan sözcüğün Anadolu ağızlarında yaşıyor olması dil bağlamında oldukça dikkat çekicidir. Çünkü halk ağızları herhangi bir yabancı kendi bünyesine almakta oldukça zorlanmaktadır. Hatta yabancı bir sözcüğü kullanmak yerine unutulmaya yüz tutmuş Eski Türkçe bir sözcüğü farkında olmadan kendi içinde yaşatmaktadır. Bu bağlamda *tefek* olarak asma anlamında yörede kullanılan bu sözcükle ilgili Türkçenin kurallarına uyan Türkçe bir sözcüktür denilebilir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere kesin yargıya varmak için Türkçenin tüm dönemlerine ait metinlerden elde edilen sözcüklerin yapı ve anlam bağlamında iyice taranarak sözcüğün kökeni hakkında söz söyleyebilecek düzeye gelmesi gerekmektedir.

2. Mutfak Aletleri

2.1. Senit

Ekmek tahtası, hamur tahtası ya da et tahtası anlamlarına gelen sözcüğün halk ağızlarında farklı biçimlerde kullanıldığını görmekteyiz. Derleme Sözlüğü'nden hareketle bu farklı biçimlere değinmek gerekirse; sözcük *sement*, *sekmen*, *semen*, *semet*, *senedi*, *senet*, *seyit* biçimleriyle aynı anlamda halk ağızlarında sıkça kullanılmaktadır (2009:3584). Hasan Eren'in *Anadolu Ağızlarında Rumca, İslavca ve Arapça Kelimeler* adlı makalesinde sözcükle ilgili oldukça bilgiler vermektedir. Eren'e göre sözcük halk ağızlarında oldukça farklı yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin *sevit*, *seben*, *sebet*, *sebit*, *sebent* biçimiyle de halk ağızlarında

hamur tahtası olarak kullanılan sözcüğün derleme sözlüğünde bulunmayan biçimleri üzerinde durmuştur. Sözcüğün bazı biçimlerinin fonetik yapısı üzerinde duran ve bu bağlamda sözcükle ilgili bilgiler sunan Eren, sonuç olarak Kıpçakçada sözcüğün kullanıldığını hatırlatarak senit ya da senet biçiminde okunabileceğini belirtmektedir (TDK, 2018:313-315). Eren başka bir makalesinde yine sözcükle ilgili bilgiler vermiştir. Kıbrıs'ta Türkler ve Türk Dili adlı bu makalesinde de senit sözcüğünün Tietze'nin belirttiği üzere Rumcadan geldiğini ve Kıbrıs'ta kullanılan hamur tahtası anlamında kullanılan senit sözcüğünün de Rumca olduğunu vurgulamıştır. Ancak Eren burada sözcükle ilgili kesin ve net bir çerçeve çizmemekle birlikte; sözcüğün Anadolu'dan mı yoksa Kıbrıs Rumcasından mı geldiği yönündeki şüphesini de dile getirmektedir (1963: 37-50). Sözcüğün kökeni ile ilgili farklı bir görüş de Bozkır (Konya) Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar adlı makaledir ki burada sözcüğün Arapçadan geldiği üzerine bilgi yer alır. Fatih Numan Küçükballı'ya göre Arapça *mesned* kökünden gelen senit Konya'da da üzerinde yufka açılan tahta olarak tanımlanmaktadır (2016:649). Türkçe Sözlükte mesnet dayanak ve mevki, makam olarak tanımlanmaktadır (2011:1162). *Mesnet* sözcüğünün dayanak anlamı senit sözcüğü ile ilişkilendirilebilir. Çünkü hamur açma eylemi dayanak olmadan yapılabilecek bir eylem değildir. Bu bağlamda hamur ya da et tahtası anlamına gelen senit aslında bir dayanaktır denilebilir. Osman Erciyas Dil Etkileşimleri Bağlamında Kıbrıs'taki Tarihî Alet İsimleri başlıklı makalesinde sözcüğün kökeni ile ilgili birkaç bilgi vermektedir. Erciyas, Orhan Kabataş'ın Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü adlı eserinden de yola çıkarak Rumca *sanidi* sözcüğünden geldiği ve üzerinde yufka açılan tahta olarak belirtir ve şöyle devam eder; "Rumcada kullanılan biçim, sözcüğün Kıbrıs'a Anadolu'dan taşındığını gösterir" (2012:241). Senit sözcüğü Alaşehir'in çevresi ve hemen bütün köylerinde hamur açma tahtası olarak sıklıkla karşımıza çıkan sözcüklerdendir. Hemen tüm Anadolu ağızlarında anlamsal çerçevede kendini koruyan sözcük Kıbrıs'ta da aynı anlam ve biçimde kullanılmaktadır. Bu sözcükle bir kez daha anlaşılmıştır ki köken araştırmaları oldukça önemlidir. Türkiye'de pek çok sözcüğün Türkçe olup olmadığı üzerine farklı tartışmalar bulunmaktadır ve bu tartışmalar henüz net bir bilgi üzerine kurulamamıştır. Bu bağlamda Anadolu ağızlarında da kökeninin ne olduğu üzerine binlerce sözcük bulunmaktadır.

2.2. Isıran

Hamur tekneleri ya da ellere bulaşan hamur artıklarını kazımda kullanılan demirden yapılmış gereçtir. Yörede *ıskıran*, *ıstıran* gibi kullanımları bulunan sözcük kullanım alanı en geniş sözcüklerdendir. Derleme Sözlüğü'nde *ısgıran*, *ıskıran*, *ıksıran*, *ısrani*, *ıstırani*, *insıran*,

iyseran, iysiran... gibi pek çok biçimde Anadolu'nun değişik yerlerinde telaffuz edilen sözcük; teknelerdeki hamuru kazımaya yarayan alet, fırında ekmek ve çeşitli çörekleri çevirmeye yarayan kürek, ateş küreği ve hamur kesmeye yarayan demir araç gibi tanımlarla yer almaktadır. Nergis Biray Denizli Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar başlıklı makalesinde sözcüğün yörede söylenilen biçime dönüşmesini bazı evrelerle anlatmaktadır. Biray burada aş kar-an sözcüğünden *as karan, iskaran, istaran, ısiran, ısran*'a dönüşen sözcüğün biçimsel bağlamda daralan yapısını göstermektedir (Biray, 2009:757). Bugün pek çok mutfakta bu aletten spatula olarak söz edilmektedir. İtalyancadan gelen ve söylenmesi oldukça zor olan bu sözcüğün Anadolu'nun pek çok yöresinde Türkçeye uygun pek çok biçimde kullanılıyor olması elbette şaşırtıcı değildir. Çünkü halk pek çok sözcükte olduğu gibi burada da spatula gibi farklı bir dilden alıntı yapmaktansa bunun yerine Türkçe kökenli bir sözcük olan *ısiran*'ı ve türevlerini kullanmayı tercih etmektedir.

2.3. Adıla

Türkler tarih boyunca toprak, deri, tahta ya da farklı maddelerden yapılma kap kacak kullanmışlardır. Ve bu kap kacaklar Türkçenin dönemleri içerisinde farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde çömlek ve güveç sözcükleri toprak kap ya da içinde yemek pişirilen toprak kap biçiminde açıklanmaktadır. Divânü Lügâti't Türk'te, çömlek sözcüğünün karşılığı olarak *bukaç* (Atalay, 1999:112), *közeç/ közüç* (Atalay, 1999, 372), *olma* (Atalay, 1999:438) ve *çeşkel* (Atalay, 1999:143) sözcükleri verilmektedir. Ayrıca *eşiç, aşıç ve aşış* (Atalay, 1999:112) sözcükleri de tencere ve çömlek biçiminde tanımlanmaktadır. Eski Türkçede özellikle Uygur sahasında *isiç* sözcüğü tencere, ya da kazan olarak kullanılmıştır (Eraslan, 2012:574). Clauson Türklerin hangi dönemlerde hangi isimlendirmelerle ne tür kap kacak kullandığını geniş bilgiler vererek değinmiştir. Clauson'un sözlüğünde bu sözcükler şu şekilde belirtilmektedir. *Kaç* kap” (1972:590),” *könek* “süt sağma kovası, deriden yapılma kap, küçük sepet” (1972:731), *eşiç* “topraktan yapılmış pişirme tenceresi” (1972:257), *küveç/küvec/güvec* “düz ve topraktan hamur pişirme tenceresi” (1972:687). *Sanaç*, “özellikle Uygur sahasında pişirme kabı olarak aktarılan sözcük genel anlamda deri kap olarak açıklanmıştır” (1972:835). *Bukaç*, “çamur pişirme kabı ya da kavanozu” (1972:312), *çeşkel* “tencere, tava. Topraktan ve ya taştan yapılma pişirme tenceresi ya da bu çömleklerin parçaları” (1972:431), *küzeç* “testi ya da herhangi bir kap” (1972:688) ve *çanak* “sözlükte sözcüğün kap anlamına gelen örnekleri sıralanmıştır. Bunlar; fasulye kabı, pamuk kozası, un değirmeni haznesi v.b biçiminde açıklanmıştır. Ancak burada önemli olan bulgulardan biri Clauson *çanak* sözcüğünün Kıpçak ve Osmanlı sahalarında toprak

kap anlamında kullanılmış olduğunu s3yler. (1972:425). G3r3ld3đ3 3zere farklı bi3ime b3r3nm3ř olan ve toprak kap anlamına gelen 33mlek ya da g3ve3 s3zc3đ3 T3rkler arasında olduk3a yaygın kullanım alanına sahiptir. Belki de bu kullanımları dışında T3rk3enin farklı d3nemlerinde değişik bi3imde s3yleyişleri de mevcuttur. Ancak bu, b3y3k bir titizlikle ve ayrınıtı gerektiren ağız araştırmalarına bağlıdır. Elbette yeni s3zc3kler ya da ekler ağız araştırmalarının detaylı araştırmaları sonucu elde edilecek 3nemli bulgulardandır. Y3re ağzında s3zc3k farklı bir bi3im ve telaffuzla karşımıza 3ıkmaktadır.

Alaşehir'in bazı k3ylerinde g3ve3 ya da 33mlek s3zc3đ3n3n *adıla* bi3iminde anıldığı tespit edilmiştir. S3zc3kle ilgili derin araştırma sonrasında bazı bulgulara ulaşılmıştır. S3zc3k bi3imsel bağlamda ele alındığında Kırız, Tuva, Hakas sahasında da benzer kullanımlara rastlanılmıştır. Kırız sahasında *atala* adı verilen ve suya un, s3t eklenerek yapılan bir yemek 3eşidi bulunmaktadır (Seydakmatov, 1988:254). Tabi burada bi3imsel anlamda olduk3a benzerlik g3steren s3zc3đ3n yemek konulan kap olarak değil yemeğin adı olarak ge3mesi olduk3a dikkat 3ekmektedir. Yudahin'in S3zl3đ3'nde aynı s3zc3đ3n 3iç undan yapılmış bir yemek olarak tanımlanmış olduğu g3r3lmektedir. Ayrıca Yudahin S3zl3đ3'nde bir de *atalgı* s3zc3đ3nden bahsetmektedir. S3zc3đ3n hem bir 3eşit fincan yapımında kullanılan keser aleti olduğunu hem de boza s3zmede kullanılan yumru saplı, başında k3y3k ağa3 ge3irilen alet bi3iminde tanımlamaktadır (1998:37). *Atala* ya da *atalgı* s3zc3kleri bi3imsel bağlamda *adıla* s3zc3đ3ne benzemektedir. Ancak anlamsal bağlamda y3redeki g3ve3 anlamından uzak gibi g3r3nmektedir. Ekrem Arıkoğlu'nun hazırlamış olduğu Hakas3a s3zl3kte *adılđa* (2005:28) s3zc3đ3nden bahsedilmektedir ki burada da yine anlamsal bağlamda bir uzaklık s3z konusudur. Ancak Arıkoğlu'nun Tuva T3rk3esi s3zl3đ3nde *ottular* (2003:84) bi3iminde verilen s3zc3đ3n yakmak anlamına geldiği belirtilmektedir. Y3rede ateş 3zerine oturtulan toprak kabın *adıla* bi3iminde telaffuz edilmesi *ottular* s3zc3đ3 ile yakın bağ kurmamızı sağlamıştır. Ayrıca Hasan Oraltay, Nuri Y3ce ve Saadet Pınar'ın birlikte hazırladıkları Kazak T3rk3esi S3zl3đ3'nde de *otalav* (1984, 213) s3zc3đ3 ateşlenmek ve tutuşmak anlamlarında verilmiştir. Bu s3zc3k de y3redeki *adıla* s3zc3đ3ne bi3imsel ve anlamsal bağlamda olduk3a yakındır. *Ottular* ve *otalav* s3zc3klerinin *adıla* s3zc3đ3ne olduk3a yakın olduğu g3r3lmektedir. G3ve3 ya da 33mlek s3zc3klerinin ateşte pişen toprak kap anlamına geldiğini daha 3nce belirtmiştik. Bu bağlamda s3zc3k bize ad/od değişimini akla getirmektedir. S3zc3đ3n ateşle bağlantısı olduğu a3ık3a hissedilmektedir. Ancak bu konu hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. S3zc3kle ilgili yapılmış olan 3alışmalar dikkatli bi3imde irdelenir ve s3zc3k 3zerinde kapsamlı bir araştırma yapılırsa farklı pek 3ok

bilgiye de ulaşılabilir.

2.4. Dığan

Tava anlamında kullanılan bu sözcük Afyon, Isparta, Denizli ve bu illerin ilçe ve köylerinde; İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Kütahya, Ankara, Kırşehir, Konya, Adana ve Antalya’da (TDK, 2018) yağ tavası anlamlarına gelen sözcük yörede de tava anlamında kullanılmaktadır. Sözcükle ilgili olarak Clauson tekne sözcüğünden hareketle Türk lehçelerinde Türkçenin dönemleri içerisinde sözcüğü vermeye çalışmıştır. Türk lehçelerinde (Kazakça, Özbekçe, Kıpçakça v.b) *tegene*, *tegana*, *tekene* olarak hamur yoğurma kabı ya da bir şeyleri yıkamak için kullanılan kap olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca sözcüğün Osmanlı Türkçesi döneminde de tekne olarak kullanıldığı bilgisini de vermektedir (1972:484). Karaçay-Malkar Türkçesinde sözcük *tegene* olarak oluk ve tekne anlamlarına gelmektedir. Ayrıca sözcük tamlamalar yolu ile hamur teknesi, su oluşu ya da farklı anlamlarda kullanılan kap anlamlarına da gelmektedir (Tavkul, 2000:388). Çuvaş Türkçesinde sözcük *tagan* biçiminde sacayağı anlamına gelmektedir (Arıkoğlu ve Kuular, 2003:105). Ayrıca Eren’in sözlüğünde yine Çuvaşçada *takana* olarak uzun ve geniş kap anlamına da gelen sözcük pek çok Türk lehçelerinde aynı anlamda ve bazı biçimsel farklılıklarla (*tegene*: Karaçay-Balkar ve Kazak Türkçelerinde, *tegana*: Özbek Türkçesinde gibi) kullanılmaktadır (1999:400). Örnekler ve elde edilen bilgiler doğrultusunda yörede tava anlamına gelen *dığan* sözcüğü ile ilgili; Türkçede en sık ses değişmelerinden olan t-d değişikliğinden hareketle yine kap anlamına gelen mutfak eşyası niteliğindedir denilebilir. Pek çok yerde tekne anlamında kullanılan sözcük bazen demirden yapılma bazen de ağaçtan oyulma geniş ve uzunca kap anlamına gelmektedir. Alaşehir ve bazı köylerinde yağ tavası anlamına gelen sözcük bu bağlamda yukarıda verilen örneklerle aynı kullanım alanına sahiptir.

2.5. Gumäre

Yörede sürahi anlamında kullanılan sözcük *humara* ve *gumara* biçiminde de telaffuz edilmektedir. Sözcük Türk dilinin dönemleri içerisinde detaylı biçimde incelenmiş ve yörede kullanıldığı biçim bağlamında bazı bilgilere ulaşılmıştır. Eski Türkçe döneminde sürahi sözcüğüne karşılık gelebilecek sıvı taşıma kaplarına bakıldığında; kadeh ve bardak anlamına gelen *idiş* (Orkun, 2011:803) sözcüğü ile karşılaşılır. Bu sözcük Türkçenin farklı dönemleri içerisinde içecek kabı anlamına gelen sözcüklerden sadece bir tanesidir. Orta Türkçe döneminin önemli eserlerinden Divân-ı Lügati’t-Türk’te *senğek* (Atalay, 1999:505) sözcüğü su içilen testi ve ağaçtan oyulmuş su kabı anlamında kullanılırken *sarnıç* (Atalay,1999:495)sözcüğü de deve derisinden yapılma su tulumu, ağaçtan

oyulmuş kap anlamına gelmektedir. Aynı zamanda *susık* ve *susgak* (Atalay, 1999:543) sözcükleri de sözlükte bulunan ve su kabı anlamında kullanılan diğer sözcüklerdendir. Kaşgarlı ayrıca kova anlamına gelen *aftabı* (Atalay, 1999:8) sözcüğünü de sözlüğe eklemiş ve bu sözcüğün Farsça *aftâbe*'den geldiğini belirtmiştir. *Kumgan* sözcüğünün kova, ibrik, güğüm ve gül şişesi anlamlarında kullanıldığını belirten Kaşgarlı *kum* (Atalay: 1999:377) sözcüğünü de dalga, su dalgası olarak vermiştir. Burada konu ile ilgili önemli olan kısım, Kaşgarlı'nın sözcükleri içerisinde yer alan *kum* sözcüğüdür. Çünkü *kum* gövdesi yörede sürahi anlamına gelen *gumare* sözcüğündeki *gum* köküne bağlanabilir. Yörede testi, suluk, got v.b pek çok sözcük, içerisine su konulan nesnelerdir. *Gumare* Anadolu ağızlarında da ve yine Alaşehir'in bazı köylerinde de sık rastladığımız sözcüklerden değildir. Ancak sözcükle ilgili Türk lehçelerine de başvurduğumuzda bazı benzerliklere rastladık. Örneğin Kırgız Türkçesinde *kumura* (TDK, 2018) sözcüğü çömlek anlamına gelirken aynı sözcük Türkiye Türkçesinde testi, Azeri Türkçesinde bardak anlamında kullanılmaktadır. Aynı şekilde Kazak Türkçesinde *kumıra* (TDK,2018) sözcüğü çömlek ve tencere anlamlarına gelirken, Azeri Türkçesinde kova ve Türkiye Türkçesinde ibrik anlamındadır. Kumuk ve Balkar Türkçesinde *kumngan* (Nemeth, 1990:34) sözcüğünün testi anlamına gelmesi de bu bağlamda önemlidir. Kıpçak Türkçesinde Kaşgarlı'nın sözlüğünde aynı anlamda ve biçimde yer alan *kumgan* (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2007:162) sözcüğü *ibrik* anlamına gelmekte ve bu bağlamda aynı anlam ve biçimle yaşadığına dair önem arz etmektedir. Sonuç olarak yöredeki kullanımı itibariyle *gumare* sözcüğü ile ilgili denilebilir ki; sözcük Kaşgarlı'nın belirttiği üzere dalga ve su dalgası anlamına gelen *kum* kökünden gelmektedir. Belli ki yöre halkı bazı ses değişiklikleri ile sözcüğü kendi içerisinde aynı anlamlar çerçevesinde yaşatmaya devam etmektedir

Sonuç

Türk dili oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Bu köklü geçmiş anlayabilmek ve çözebilmek için o dili oluşturan öğelere bakmak gerekir. Bu öğeler sesler, ekler, sözcükler, yapı-anlam vb. unsurlardan meydana gelmektedir. Dildeki ses özellikleri, değişiklikleri ya da farklılıkları bize dilin özelliği ve bu özellik bağlamında da geçmiş hakkında az da olsa bilgi sunar. Ses özelliklerine ek olarak; bir dilde sözcük, yapı, köken ve anlam gibi pek çok alanda derin araştırmalar yapmak o dilin çözümlenememiş sırrı ya da ulaşılamamış geçmiş hakkında önemli sonuçlara ulaşmamızı sağlayacaktır.

Çalışmada dilin önemli unsurları arasında sayabileceğimiz sözcük/anlam/köken ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda

Manisa'nın Alaşehir İlçesi'ne bağlı köylerinden derlemeler yapılmıştır. Metinlerden elde edilen sözcükler yemek ve mutfak terimleri çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Ağız araştırmaları kapsamında yemek isimleri ve mutfak terimleri incelemeye özgü çalışma alanlarından biridir. Çünkü Türklerde yemek ve mutfak kültürü oldukça önemlidir. Türklerin göçebe hayattan yerleşik hayata geçiş süresinde meydana gelen önemli değişiklikler yemek ya da mutfak alanında da hatırı sayılır derecededir. Bir toplumun eski geleneklerini devam ettirdiğini ya da bin yıl önce kullanılan sözcüğü hala yaşattığını anlamak için o toplumun diline bakmak yeterli olacaktır. Yörede kullanılan yemek isimleri ya da mutfak terimleri bu düşünceden hareketle incelenmiştir.

Çalışma bölgesi Alaşehir ve köylerinde kullanılan farklı yemek isimleri o yemeğin tarifi ile birlikte belirtilmiştir. Sözcüğün söylenme biçimleri ve söylemdeki değişiklikler aktarılarak Türkiye Türkçesindeki ağızlarda da kullanılıp kullanmadığına değinilmiştir. Daha sonra sözcüğün Eski Türkçede yaşayıp yaşamadığı araştırılmış ve hangi biçim ve anlamda yaşıyorsa örnekleriyle birlikte aktarılmıştır. Ayrıca çalışmadaki sözcüklerin hemen tamamının Türk lehçelerindeki bağlantıları üzerinde durulmuştur. Yemek isimlerinin bu geniş çaplı araştırmasının ardından aynı yol mutfak terimlerinde de izlenmiştir.

Çalışma derleme çalışmalarının ne denli önemli olduğunu bir kez daha hatırlatmaktadır. Eski Türkçede kullanılan herhangi bir sözcüğün sadece bir yörede bile olsa hala yaşıyor olması oldukça heyecan vericidir. Derleme çalışmalarına daha fazla dikkatin verilmesi bugün pek çok dil sorununu da çözecektir.

Kökenini bilemediğimiz herhangi bir sözcük, ölçünlü Türkçede kullanımdan düşmüş olabilir. Hatta Eski Türkçe bir sözcüğün/ekin varlığı ya da yabancı kökenli bir sözcüğün Türkçenin kurallarına uydurularak Türkçeleştirilmeye çalışılması ağız çalışmalarının hızlandırılmasıyla elde edilecek sonuçlardan sadece birkaçıdır. Özetle; Ziya Gökalp'in Türkçülüğün Esasları adlı eserinde de değindiği üzere Türkçeyi yabancı sözcüklerden arındırmanın yollarından biri de belki de Anadolu ağızlarına başvurmaktır.

Kaynakça

Akıncı, R. (1949). *Eski Philadelphia, Bugünkü Alaşehir*, İzmir: Ticaret Basımevi.

Akkoyunlu, Z. (2012). "Türk Mutfağından Kaybolan Kerkük Yemekleri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Balkan Özel Sayısı-II:337-338.

- Arikoğlu E. (2005). *Örnekli Hakasça Türkçe Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arikoğlu E. ve Kuular, K. (2003) *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Atalay, B. (1999). *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks"*, Ankara: TTK Basımevi.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yay.
- Biray, N. (2009). "Denizli Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(8):757.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London: Oxford University Press.
- Emecen, F. (1989). "TDVA", içinde: *Alaşehir*, c2, 342-343.
- Emecen, F. (2003). "TDVA", içinde: *Manisa*, c27, 577-583.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yay.
- Ercilasun, A. B. (2012). -maç/-meç Eki Üzerine, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 21(0),
- Erciyas, O. (2012). "Dil Etkileşimleri Bağlamında Kıbrıs'taki Tarihî Alet İsimleri", *Millî Folklor*, 24(94): 241.
- Eren, H. (1960). "Anadolu ağızlarında Rumca, İslâvca ve Arapça Kelimeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 295-371.
- Eren, H. (1963). "Kıbrıs'ta Türkler ve Türk Dili", *Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, 10:37-50.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Eyuboğlu, İ. Z. (2004). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Gülensoy, T. (2011). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Ankara: TDK Yay.
- Güner, G. (2014). "Divânü Lügâti't-Türk'te Oğuzca Olarak Geçen mandâr ve mandârlan- Kelimelerinin Kökeni Üzerine", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S3/2: 54-61.
- Hasan Oraltay, Nuri Yüce, Saadet Pınar, Kazak Türkçesi Sözlüğü, Türk Dünyası Araştırmaları Yayını, İstanbul, 1984, s.213.

- Hazar, M. (2015). “Türkçede Fono-Semantik ve Morfo-Fonolojik Yolla Sözcük Türetme”, *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 2198-4999:1655.
- İlhan, N. (2009). “Türkçede Ek+Kök / Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler”, *Electronic Turkish Studies*, 4(8):1545.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Kartallıoğlu, Y. (2016). “Osmanlı Türkçesinde Ara Biçim-II: Batı Kökenli Kelimeler”, *Dil Araştırmaları*, 19:56-57.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Korkmaz, Z. (1995). “Batı Kaynaklı Yabancı Kelimeler ve Dilimiz Üzerindeki Etkileri”, *Türk Dili*, 524:846.
- Korkmaz, Z. (1995). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.2, Ankara: TDK Yay.
- Küçükbalı, F.N. (2016). “Bozkır (Konya) Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar”, *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır Bildiri Kitabı*: 649.
- Nemeth G. (1990). *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü*, (çev.Prof. Dr. Kemal Aytaç), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Nişanyan, a.g.e., s.482.
- Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin Soyağacı: Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Orkun H. N. (2011). *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: TDK Yay.
- Özden M. (2017). “Trakya Ağızlarında Kullanılan Yemek Adları”, *International Journal of Social Science* Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7111> 59(1):113-118.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *Türkçenin VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sami, Ş. (2016). *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Seydakmatov, K. (1988). *Kırgız Tilinin Kıskaca Etimolojikalık Sözlüğü*, Kırgızistan: Kırgız SSR İlimler Akademiyası İlim Basması.
- Sümer, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler)*, 5. baskı. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Tavkul U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- TDK. (2009). *Derleme Sözlüğü I*, Ankara: TDK Yay.

- TDK. (2009). *Derleme Sözlüğü III*, Ankara: TDK Yay.
- TDK. (2009). *Derleme Sözlüğü IV*, Ankara: TDK Yay.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yay.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati Cilt 1*, İstanbul: Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Tietze, A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati Cilt 2*, İstanbul: Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Toparlı R., Vural H. ve Karaatlı R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Türk Dil Kurumu (2018). “Türk Lehçeleri Sözlüğü”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_lehceler&arama=lehceler&guid=TDK.LHC.5ab4cdd0708f01.54052435 (Erişim Tarihi: 10.04.2018).
- Yudahin, K.K. (1998). *Kırgız Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb*, Ankara: TDK Yay.

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
Sayı/Issue: 3
Sayfa / Page: 35-53
Yaz / Summer, 2019

Geliş/Received: 11.05.2019 | Kabul/
Accepted: 09.06.2019
Makale Bilgisi / Article Info :
Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
İngiliz Dili ve
Edebiyatı Bölümü

ORCID

0000-0003-2060-5974

zekiedis@hotmail.com

Mehmet BİLEM

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İngiliz Dili ve Edebiyatı ABD
Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID

0000-0001-8440-0607

bilemmehmet@gmail.com

HARLEM RENAISSANCE * | *HARLEM RÖNESANS***Öz**

Harlem Rönesansı Afrikan-Amerikan ulusunun tarihlerinde en gurur duyduğu bir dönemdir. 1920’lerde başlayıp 1930’larda son bulan bu hareket, o dönemde ‘Yeni Zenci Hareketi’ olarak biliniyordu. Hayal kırıklığına uğramış ve Jim Crow ayrımcılığı altında bir tecride mahkûm edilen Harlem entelektüelleri Harlem’de toplanmıştır. Ortaya koydukları eserler, daha önceki dönemde ortaya çıkan siyahî sanatın ürünlerinden farklıydı. Eserleri siyahî bir aklın ürünleriydi ve bir ırk bilinci ile oluşturulmuşlardı. Harlem’in sanatçıları, beyaz ırk tarafından hoş karşılanma beklentisi içinde değillerdi, aksine kendi ırklarıyla gurur duyup eserlerinde hem siyah hem de Amerikan olmaya özel önem atfediyorlardı. Pasif bir direniş anlayışıyla Amerikan ulusuna entegre edilmeyi bekleyen eski siyah zihniyetinden farklı olarak, Harlem’in siyahî sanatçıları daha radikal bir tutum takınmışlardır. Bu makalede takındıkları bu radikal tutum çerçevesinde hem siyah hem de Amerikan olarak ulaşmaya çalıştıkları orijinal seviye ele alınmıştır. Makalede ayrıca; siyahların Sivil Hakları kazanımı ve eşitlik mücadelesinde, bu hareketin kattıkları ve engel olduğu noktalar sorgulanıp ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Harlem Rönesansı, Afrikan Amerikan Tarihi, Siyah Edebiyatı,

Abstract

Harlem Renaissance is an era of which the black American race is proud at most. Beginning in the 1920s and ending towards 1930s, the movement was

* Bu makale Mehmet Bilem tarafından yazılan “The Enlightenment of Afro-American Society” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

known as the New Negro Movement at the time. Having been frustrated and forced to isolation under Jim Crow segregation the New Negro intellectuals gathered in Harlem. The works they produced had a distinguished aspect different from the previous black art and culture. They were products of black minds and highlighted the black culture with a racial awareness. The black artists of the Renaissance did not feel an obligation to be welcome by their white counterparts, yet in contrary they were boasted of their black side and attached a special importance to being both black and American. They were relatively more radical compared to the old Negro mentality who sought for a passive integration of the black race into the American nation. The main point discussed in this article is the extent of success reached in their quest of being original and black. The article puts forth both the aspects to be proud of and the negative sides that halted the progress of the black race towards the civil rights acquisition and equality.

Keywords: Harlem Renaissance, African-American History, Black Literature.

What is Harlem Renaissance?

Harlem Renaissance is the social and cultural of a radical rise in the black world. As Cary D. Wintz simply defines "The Harlem Renaissance was basically a psychology -- a state of mind or an attitude -- shared by a number of black writers and intellectuals who centered their activities around Harlem, in the late 1920s and early 1930s" (1988:2). In any country and in any city, there have always been communities of black populations living isolated from the rest of the white population, however that of Harlem was distinguished. So; what made Harlem special? What made it the 'black metropolises for some? Wintz states; "for the New Negro, Harlem was the Mecca of the black world" (1988:3). First of all; there are historical and sociological phenomena lying behind the rise of Black world. There is a historical background behind the change that happened in Harlem. Various reasons lie behind the revolutionary artistic, cultural and to some extent political rise in Harlem. The ironical point is that, although there were opposite views about uplifting the black race in any fields of human civilization, in Harlem Renaissance all of the views, movements and wars contributed to what really culminated and later on gained the name Renaissance. As an exterior determinant for the Renaissance, Huggins attributes the political awareness of Harlem's intellectuals to the outbreak of World War I. Accordingly he states:

Like others of that generation whose collective experience was World War I, Harlemites were caught up in its wake. Surely the ethnocentrism that generated self-determination as an Allied aim in that war informed a new racial awareness among blacks throughout the world. The war also forced a re-evaluation of Western civ-

ilization and encouraged non-Europeans to esteem their own cultures as being as valid and civilized as Europe's. War-disillusioned white men (American and European), on the other hand, helped enhance a black selfconcept through their own search for valid, authentic experience (Huggins, 2007: 7).

According to Huggins, the national and ethnocentric awareness that changed the geography of the continents had an effect on the psychology of the New Negro by no means. On the other hand as for the internal motivations of the renaissance, Huggins speaks of the black race's original qualities and the genetics of the Negro, stating:

(...) Freud and the new psychology caused sophisticated people to deny the artifices of civility and manner and to seek the true self through spontaneity and the indulgence of impulse. In so far as Afro-Americans could see their own lives as being more natural and immediate than their countrymen's, they could be convinced that the mere accentuation of their characteristic spontaneity would work toward the creation of a new Negro, a new man. Indeed, if anyone doubted that the black man's time had come, he needed only look at the awakening of Mother Africa as evidenced in the recent European discoveries and appreciation of African culture and civilization. Such elements of the spirit of the age contributed to the Harlemites' view of themselves and their historic role (2007:7).

The history had recorded several improvements in favor of black men and women up to Harlem Renaissance, yet an artistic and cultural reform has never been recorded to such a great extent as the one in Harlem. Huggins attributes the specialty of the Renaissance to the Negro's character, expressing: "(...) what distinguished Harlem from the several other burgeoning black metropolises were changes, seemingly centered in Harlem, in the character of Negro protest and thought (2007:18). There was obviously a change in the Negro's state of mind. Though Harlem Renaissance reminds people of an unstopped and ongoing positive impression, upon deeper inspection one gets to know that an equivalent amount of violence, corruption, woman trafficking and many more crimes had found itself a large place in Harlem. This two-dimension of Harlem diversifies the understanding of it as well. One side of Harlem is defined as a place where the Negro's coming of age occurred, while the other side speaks off poverty crime and corruption. Therefore, Harlem was not a land of paradise contrary to what was believed at the time of Migrations to North. As stated above more than one single reason led the history to record that

artistic rise in Harlem. Being mostly historical events, such as the period starting with emancipation of the slaves, Reconstruction of the states in a united America, Jim Crow Laws, The boll weevil and many other factors have dragged the minds and bodies that formulated the renaissance in Harlem. Huggins enlightens the facts about the migrations' help to create the Harlem Renaissance asserting: "The circumstances that made Harlem and New York appear a viable center of Negro cultural, intellectual, and political life were in part the result of the large migration of talented blacks to the city in the years before the war" (2007: 18).

The intellectuals that gathered in Harlem later on were called 'the giants' as they have performed revolutionary works in Harlem. A race, insulted, degraded and despised and most important of all enslaved for centuries, proved the human capacity of producing art and civilization for the first time in a society dominated by whites who from the beginning of the first encounter with the black men, treated him like a creature a bit more capable of performing tasks than an animal. The black people felt a compulsion to prove themselves and the works and activities produced at the time of renaissance in fact can be viewed as struggles to prove the capacity of black race. This tendency as Huggins previously referred was a result of the ethnocentric awakening of new Negro. However the ethnocentrism of the black race did not urge a political independence in the Negro mind, but rather an anti-racist attitude was strengthened. The main struggle of the race was to be integrated to the American nation without being discriminated. They wanted unity but a unity that would not be ignored by the black race. Although later on challenged by Nathan Irvin Huggins in his criticism of W.E.B. Du Bois claiming that it is impossible to unite two separate races with culture which had been separated by history, the main struggle was to strive to survive in a white dominated society. (Huggins, 2007). Booker T. Washington had the same views but his main concern was to elevate the black sphere of American nation in handcraft and jobs that black people might have in order be integrated into a harmonized black and white society with no clashes.

Harlem Renaissance has been the subject of many academic articles, books and dissertations up to now, yet similar to any production of African-American experience it was not granted the attention required, until a long time passed, just like Huggins thinks; "The traditional neglect of black America as a subject had much to do with this positioning of the era on the periphery of our sense of history" (2007: xvi). African American history has always been neglected from the beginning with the Danning School's doctrine till modern times. Huggins, while putting forth the extent of neglect, states that "many educated blacks impatient with the progress

of the race— impatient with the race itself—dismissed the era” blaming some of the black intellectuals as well (2007: xvii).

Similar to Huggins’ ideas on the lack of interest in Harlem Renaissance Helbling presents his ideas as follows:

Harold Cruse was one of the first to call attention to the Harlem Renaissance (“something ... which has not been adequately dealt with in the history books”) and to link this outburst of creative energy with what he argued to be the problematic cultural identity of present-day black Americans, a people “left in the limbo of social marginality, alienated and directionless on the landscape of America (1999:1).

In any phase of the studies of black American history, researchers encounter Harlem Renaissance as a major area that needs deep exploration. It is an undisputed fact that we owe this opportunity to the Harlem’s intellectual minds. The giants of Harlem Renaissance in fact filled the vacancy of academic research fields and historiography of black American people. By working hard to enact the skills and deeds of the black men’s inner power, Harlem’s giants contributed to a nation’s reawakening process via performing art and culture. The giants of Harlem magnified and praised the skills and capacity of their black fellows. This aspect of the Renaissance makes it precious as the black race progressed in the mental slavery imposed by the white masters for centuries. For centuries they were made to believe that a black person can only conduct slavery, and even after the emancipation the blacks were in fact conducting ‘volunteer slavery’ in the white-owned plantations. The emancipation and Reconstruction acquisitions were meaningless for a mind untrained about the human’s inborn talents. That, in fact justifies the first wave of migration to the north and the immigrants’ mostly being the educated people. So what is Harlem Renaissance? Maurice Wallace answers as;

While white America was celebrating the jazz age and the Roaring Twenties, black America was celebrating its own jazz and blues age. The flowering of black literature and poetry, of black music and dance, visual arts and pan-African politics in this era soon came to be identified as the Harlem Renaissance (2007: 67).

In the previous chapters the immigrations to North was mentioned in advance. Though not directly to Harlem district, a great amount of immigrants ultimately stopped at Harlem being their final destination. Although Harlem was initially a town of white middle class Americans, after the arrival of the black immigrants, it started to change demographically, in the end reaching the status ‘capital of the black world’ as Huggins name it.

Geographically having an isolated shape, Harlem gradually became a town of black residents. Under the severe segregation, black people were forced to ‘voluntarily’ live in isolated cities away from white people. Although W.E.B. Du Bois severely criticizes Booker T. Washington’s leadership of the black world, judging from the original artistic works that the blacks set forth, it would be wrong not to attribute any credit to Washington and his understanding of reconciliatory policy between the two races. It is ethically, morally and legally, no doubt, indecent to segregate the two races; however the reality that on the way to survive and prove the black men’s adequacy in all fields, Harlem’s isolated and black population, for the first time in American history, under the leaderships of the giants, found an opportunity to prove that the black race is no different from any other race in producing civilization, culture and art. On the other hand avoiding concrete clashes and a nation-wide battle, Washington paved the way of the black race for culminating in all fields including education, craftsmanship and culture, which, taking into consideration the lack of readiness of white race, was the most rational route to follow. It may sound contradictory to link the Harlem Renaissance to the accommodationist and reconciliatory policy of Washington, but when thinking on an individual-scale, any success of a person needs first a quiet and aloof isolation from racial clashes which had the chance to grow into a wider turmoil. The objectivity principle of scientific history enables the researchers to identify the historical events and figures, even when these figures such as W.E.B. Du Bois and Booker T. Washington are two opposing figures, upon studying the advancement of the race and the mentioned figures’ contributions with their unique styles and philosophies, to the accomplished common purpose. Regardless of the philosophies and styles they adopted, every black American leader has contributed to the advancement of the colored people in America, which is more or less the same for the comparison of W.E.B. Du Bois and Booker T. Washington. It is actually a richness to have more than one single method of achieving the common purpose like that of democracy which shelters various and opposite views working for the ultimate but same goal, to lead the country to welfare. However adherence to the objectivity of scientific history, makes it is also essential to reveal the events, movements and the leaders of these movements who halted the progress towards the common goal which is the welfare of the black race in African American history. When the method adopted is wrong, the goal of leading the nation to welfare, does not needless to say, vindicate the failure of any person or group of people.

Art and Culture in Harlem: ‘Beautiful but Black’

The black race’s motivation to prove the adequacy of their race as

a civilized nation could not succeed to wipe the color line out; on the contrary it generated or contributed to the formation of customers and pleasure seekers exploiting the artistic but black productions. "This was an attitude of cultural elitism" says Huggins while defining the struggle for unity at the top (2007: 5). However Huggins does not blame the Harlem intellectuals for the quest of progressing through 'cultural elitism' concluding his criticism as:

But it is wrong to assume that these black intellectuals, because of it, were not related to the black common man in Harlem, I think that in the early decades of this century most Negroes were apt to agree that it was a good thing to have Negroes writing "good" novels, poems, plays, and symphonies. Not always because they could read, listen, and understand them, but because the fact that these works were written was a remarkable achievement (2007: 5-6).

What Huggins defines as the real problem is the lack of perception that the two races were completely different as he reports:

Our problem here, as in any history, is to see men and women of another era in their own terms and not our own. And that will require of us a humanism that will modulate our own egos and self-consciousness enough to perceive theirs. Their world was different from ours. We must start there (2007: 6)

Huggins believes that the two races, due to their background and structural distinction were two extremely different, and the black race should have started the quest of 'coming of age' first of all with accepting the difference. Any success story cannot be applied to every person in the society; and if the persons are of two distinct background such as having two different skin colors which was the furthest distance between two different people and races, the story of success turns out to be nothing more than a romanticized journey. The journey that the Harlem intellectuals demanded that the normal black men should start, for the aim of rising the race up, would end up both in the welfare of the race and it would also prove the competence of the Negro in America. Romanticizing the class mobility thus taking their protagonists from the trash of the society upwards to the top, Harlem's leading minds encouraged their people to believe in this tragic end. But one thing they might have skipped is that even if this story had ever come true, it would still be eternally a product of western civilization as the dream itself is originally a product of the white Americans. The black intellectuals of Harlem fell for that dream of whites and trailed the Harlemites as well. Racial prejudice was deep in the Western civilization it was hard to overcome it such a short time as Helbling

implies; “(...) the prejudices he confronted were deeply rooted in the social and intellectual soil of Western culture” (1999: 19).

The delusion of the Harlem Renaissance’s dream as an American dream’s prototype in Harlem is not a complete failure though. Huggins analyzes the fallacies of the dream yet puts forth the positive sides of the movement too. He, in fact does not adopt a manner of complete disregard for the artistic progress recorded. What he does mainly, is to take into consideration the norms and the unquestionable art and culture forms as the achievements of Western civilization and thus that of the black race as well. He concentrates on and questions the scale of success for the black art due to the norms being products of white civilization. He explains this as:

As long as the white norms remained unchallenged, no matter what the Negro’s reaction to them, he always needed to return to the white judge to measure his achievement. It would have required a much more profound rejection of white values than was likely in the 1920s for Negroes to have freed themselves for creating the desired self-generating and self-confident Negro art. I am not suggesting that blacks needed to acquire a race hatred; there was evidence of that already. I mean merely that Negroes had to see whites—without the awe of love or the awe of hate—and themselves truly, without myth or fantasy, in order that they could be themselves in life and in art (Huggins, 2007: 323).

The western civilization had norms which were established according to their own perception of life. In their perception of life there was no racial equality. Accordingly, their norms of art and culture are culminations of their racist perceptions of life. Without recognizing their racist genetics of the western civilization, one would always end up in frustration while trying to reach equality through art and culture. Every product of black art would be labelled ‘beautiful but black’. The perception of life white civilization had, was the very thing to be challenged in the first place. Huggins urges the black race not only to create art and culture but an authority which has the adequacy that can seal the Negro art’s fate as success or failure. Without having this type of substructure, the Negro art would have to confront the white dominant and most probably patronizing authority for the fate of black art. Huggins, criticizing W.E.B. Du Bois and his contemporary leading figures of the Renaissance due to his concentration of the emphasis on high art, states:

It was commonly thought, in those decades around World War I, that culture (literature, art, music, etc.) was the true measure of civilization. Harlem intellectuals, sharing in that belief and seeing

themselves as living out the moment of their race's rebirth, naturally marked off their achievement by such artistic production. Thus they promoted poetry, prose, painting, and music as if their lives depended on it (2007: 9).

Not all of the critics of the movement are as pessimistic as Huggins though. Being one of those, who highlights the good sides of the Renaissance Wintz concentrates on the progress recorded at the time of Harlem's rise. Wintz analyzes the depiction of the local colors in the literary works concluding that these works were beneficial for the promotion of black culture as he reports:

Besides serving as the spiritual home of the movement, it also provided the material and the setting for many literary creations of the Renaissance. The poetry, short stories, and novels of the period abound with scenes and characters lifted from Harlem's streets and cabarets. Most of the Renaissance writers produced at least some work of Harlem local color. Rudolph Fisher, Claude McKay, and Langston Hughes were especially adept at portraying New York's ghetto life (1988: 3).

Wintz, despite the good sides of the promotion of the black urban life in Harlem, also mentions the unchanging misery of Harlem's people asserting:

It was a teeming, overcrowded ghetto, and much of its laughter and gaiety only thinly veiled the misery and poverty that was becoming the standard of life for the new black urban masses. This, too, was reflected by the Harlem Renaissance (1988: 3).

After the process of emancipation and the Great Migration the black people had a process of Urbanization. In America, Harlem was attributed another but crucial importance taking into consideration the urbanization of the black race for the first time, after getting rid of the chains of slavery. Wintz highlights this fact claiming:

Harlem played an important role in the Renaissance because Harlem itself symbolized the central experience of American blacks in the early twentieth century -- the urbanization of black America. Harlem housed the first major concentration of blacks who settled outside the South, and it reflected on a larger and more concentrated scale the patterns of change that were occurring in Philadelphia, Chicago, Detroit, and dozens of other northern industrial cities in the first half of the twentieth century (1988: 3).

Even though they were still under segregation, the people of Har-

lem started to experience an urban life in a black populated city where they were no more slaves. This radical shift from slavery to urbanized black civilization did pave the way for the Renaissance. The fact that they were having troubles and living in poverty in Harlem did not stop them from formulating the Renaissance. The artists and intellectuals of the city promoted and depicted this miserable life under segregation, and this way they contributed to the development of the movement as much as the historical factors behind the Renaissance. Wintz touches upon the aims the white men of letters and their objectives in their works. Comparing the writers of the two races he reports:

(...) it is necessary to say something about the relationship between black literary creativity of the twenties and the similarly intense creativity among white writers of the same period. Like their black counterparts, the white writers of the 1920s engaged in experimentation in form, revolted against what they considered the restrictions imposed by an obsolete morality, and sought to identify truth and meaning in a world of violence, oppression, and absurdity (1988: 4).

The black sphere and Harlem was an ideal setting for the white writers; however their contextual aim was never to raise awareness about the racial conflicts. While the Harlem writers were focused on race issues in their works; “(...) during the twenties white writers ignored the race question more than at any other time in American literary history” (Wintz, 1988: 4). The negligence of the black world was systematically maintained in the literary world as well. “The Harlem Renaissance was the product of a history and a way of life about which most white writers knew very little. This, of course, was a natural outcome of life in racially segregated America” (Wintz, 1988: 5).

The immigrants to Harlem were not seeing themselves as guests or seasonal workers in the demographically white dominant North. Apart from few exceptional examples the immigrants did not have the idea of returning back to South. This mental shift of adopting North instead of South as a new habitat to live and progress in their future life, was also felt in their leading intellectuals of Harlem as Wintz declares:

By the 1920s few black intellectuals still believed that the future of their race lay in the South. As they turned their attention northward and focused their hope on the emerging black communities in northern cities, however, they also were turning their backs on their southern heritage (1988: 6).

It is possible to tolerate this kind of change though. The compari-

son between south and north, presented to both workers and intellectuals of Harlem, a clear picture of preference in favors of north. So the immigrants very rarely thought of going back to South at the time of the Renaissance. However the will to stay did not stem from a heavenly life in Harlem or other Northern states. Truth is that; the black people were living under better conditions in their new places, and some even got proper education and owned properties, but the majority of the population remained uneducated with no decent jobs and living an extreme poverty (Wintz, 1988: 6). The condition had already started to deteriorate not only due to poverty or unemployment but due to the growing white hostility which was heavily felt by black people. The white people thought that the black changed the structure of the society and that they shouldn't have been let to migrate in large numbers to North. This accordingly evolved to a racial hostility among white Americans. A growing tension between the two races was triggered. Related to the underlying reason of the unrest Wintz states:

Even those who had achieved some material success saw these accomplishments threatened by the growth of segregation and racial violence. Supreme Court reinterpretations of the Fourteenth and Fifteenth Amendments left blacks defenseless against the segregationist enactments of southern legislatures (1988: 6).

As mentioned above; the segregation was brought to Northern states with the arrival of immigrants as well. This absolutely does not mean that the segregation was due to the black population, and they are not the side to be blamed for the segregation. This in fact means that before the great migration, the north was not populated by blacks as much as the period after the arrivals of the black waves, and it also means the northern economic agents who had previously boasted as the north was not segregated and the blacks would have been fully free if they were to migrate to north, proved to be an untested and a jactitation in order to attract blacks to the Northern states. The reason the northern agents wanted the southern former slaves to be transferred to the north, was to benefit from their man-power for the industrial workforce. However the white population of North was untested and had not proved to be friendly against a concrete black population; that is why the southern segregation was transferred and applied in the north as well. And that is again why the black people chose or better to recognize as 'were forced to choose' to learn to live with the segregation and discrimination. They ultimately escaped of segregation but again welcome by another hostile racism. The solution for the black people according to era's conditions, which was what they had done in Harlem, was to live in isolated districts with the least contact with white Americans. Having failed to reach the humanely life and work conditions,

the black immigrants to north, faced with America's biggest problem of the era, for many times in a row since the emancipation: racism. This continuous racist attitude of white supremacists in both southern and northern states contributed to the political and cultural awareness of black intellectuals for their own roots.

World War I and the New Negro

The racial debates of the Harlem intellectuals were sparked with another exterior reason though; World War I. The consequences of World War I as publicly known reshaped an ethnocentric mind among the minorities in multinational countries which led to the foundation of many new nation states. Although not aiming a nation state country the black Americans also were under the effect of the ethnocentric awakening that occurred in the world. The black Americans supported their white fellows World War I hoping to be granted equality in the postwar period. Wintz explains the support of blacks to the whites during war with the expectation of reaching racial equality expressing:

The outbreak of World War I only intensified racial conflict in America. Traditionally blacks have supported America's war efforts in hopes that a display of loyalty and battlefield gallantry would win them popular support in their quest for equality. And, in their efforts to participate fully in their country's battles, blacks have traditionally confronted a government reluctant to accept their services. During World War I the already existing racial strife intensified these problems (1988:11).

The black Americans did not take part in war in order to gain independence. Harlem intellectuals led by W. E. B. Du Bois demanded the black Americans to support the white nation for a common purpose. This demonstrates their integration policy rather than independence. Wintz points; although the idea was not accepted by few, the support of the black race was promoted by the leading figures of the Renaissance as well:

Most black leaders responded to the onset of the war by urging blacks to support their country wholeheartedly. Even W. E. B. Du Bois set aside his struggle for integration and asked his people to "close ranks" with white America and to "forget our present grievances" for the duration of the war, even though this meant accommodation with the segregationist policies of America's military forces (1988: 11).

Despite the military assistance of the black race, the white race did not sidled up to their black fellows at all. Even in the army the black

soldiers were not assigned with important duties as Wintz puts forth:

Most blacks, however, made every effort to comply with Du Bois's request in spite of the openly discriminatory policies of their government. At the outset of the war, for example, Colonel Charles Young, the ranking black regular Army officer, was forced to resign. The Navy allowed blacks to serve only as mess boys, while the Marines would not accept blacks in any capacity. The Army eventually accepted blacks in all branches except for the pilot section of the Air Corps, and, after considerable agitation by the NAACP, established a segregated officer training camp for blacks. Of course the entire military was segregated (1988: 11).

The contribution of World War I was not due to the segregation in the army though (Wintz, 1988, p. 11). As stated above the black soldiers who have joined the war with their white alliances were in pursuit of proving their loyalty to the country and in exchange for receiving the support of white people to overcome the racial barriers and obtain equality in real terms. However the result was again frustration. Failing to obtain their ideals to live equally under humanely conditions, the black people and their leading minds shifted to much more radical change in their struggles against racism in postwar period.

Blacks hoped that the uniform they wore and the sacrifices they were willing to make for their country would win them some measure of respect and equal treatment. They were proud of their military accomplishments and more reluctant than ever to accept a second-class position in society. From the beginning of the war, however, whites responded to black soldiers with hostility and fear. They did not view the black soldier as a friendly ally; instead, they saw him as a potentially dangerous element which in the future would have to be even more carefully kept under control (Wintz, 1988: 11-12).

The reality that Wintz mentions above and the worldwide consequences of the war shaped the next policy of W.E.B. Du Bois and his people for the coming years. The black race was to turn to its own racial roots even in the political arena. Up to that time, W.E.B. Du Bois and some other intellectuals of Harlem were known for their strict policy against accommodationist strategy, yet as Wintz highlights; at the time of the Great War, even W.E.B. Du Bois temporarily quitted his original idea, and he encouraged the manner of putting the internal conflicts of America related to racial unrest aside. However; due to the assumption that, whether he was deceived or made a mistake himself, his ideological shift was even stricter

than his initial approach to the racial discrimination. As related to this ideology change of Harlem intellectuals, Huggins states:

By the end of the war, in 1919, Afro-Americans who called themselves radicals were already serving notice that the Negro of post-war America was going to be much more militant than his prewar brother. The Messenger had insisted that the “new style” Negro would not accept accommodation or ignore grievances even in the interest of the war. The Negro would no longer “turn the other cheek,” be modest and unassuming. He would answer violence with violence rather than with meek though moral protests and requests for justice (2007: 53).

Post-War Negro

The Post-war Negro was to be different and more cautious in order not to be deceived again. Huggins, quoting W. A. Domingo clarifies the definition of the ‘New Negro’ as follows: “His willingness to fight showed that the New Negro was as anxious to make “America safe for himself” as he had been to make the world safe for democracy (...)” (2007: 53). The New Negro through the lessons of history had been exposed to discrimination, not being granted the previously promised words about equality; he was to be politically more active. Huggins goes ahead with the demands and desired prescriptions for the new Negro as follows:

His labor was not to be exploited as the Old Negro’s had been in the past. But, above all, he would insist on “absolute and unequivocal social equality,” which would be achieved by identifying his interests with those of the working classes (2007: 53).

Another striking definition of the New Negro has been done by Mathew H. Ahmann who concentrates on the activity aspect of the New Negro:

Now what we call the “New Negro” has changed all this. [The previous racial image and bias formulated and maintained about the Negro.] It is increasingly evident that Negroes will not accept anyone else’s definition of themselves. And for the first time, faced with direct and forceful pressure, whites have come face to face with Negroes as they really are. Though this change has been, and is bound to be, unsettling -- for it forces us to act -- it will produce more and more rapid progress to the free and open society that is the dream of all of us (Ahmann, 1969: x).

Counting on the white men and expecting the required racial tolerance did not work until the Negro decided to change himself. This decision

of facing the white men, Ahmann asserts as the most important, since Lincoln's time, was the brand new starting point of the Negro struggle from that on. While introducing the factors which contributed to the birth and growth of the New Negro Ahmann highlights the underlying principle as follows:

The New Negro in the North cannot be understood in isolation. He must be understood in terms of the early and, particularly, the recent history of the Negro in the United States and the complexity and interrelatedness of the pattern of civil rights, political, economic, and international developments characteristic of our times (1969: 25).

The historical and sociological defeats that the black men experienced formulated the New Negro. The process has taught them to participate in actively and as stated before; to shape their own authority in defining their own image not only in art and culture but also in a political sense as well. After the increase in the Northern black population following the migrations, Ahmann remarks that the New Negro reached a political power especially in the presidential elections as well. This political power where the black were not disfranchised meant and urged a compulsion of alliance for the white politicians. In order to receive the electoral support of the black voters, the politicians had to treat much more than a manner of handling a minority group. Because the black population simply meant a great amount of votes, the white now that had to ask for their assistance for ruling the country. This awareness of the black leaders helped the formulation of the New Negro, which can also be concluded from Huggins' revelations where he refers to Domingo saying; "the New Negro "cannot be lulled into a false sense of security with political spoils and patronage. The job is not the price of his vote" (2007: 53). Ahmann in order to explain the political power of Negroes points out:

Negroes who are free to vote in these communities -- with the exception of Washington, D. C., where everyone is disenfranchised -- have the balance of political power in these states which have a large concentration of electoral votes. If and when Negroes are required to vote in terms of critical racial issues, they could and do exert tremendous political power, particularly in presidential elections (1969: 26).

As a result of the political power accumulated in the Northern states, Ahmann implies that the welfare of the black race could be provided as he sets forth: "As the Negro increases his political power in northern communities he will influence the status of Negroes in the southern

states and facilitate the general progress toward full social, political, and economic equality” (1969: 26). According to Ahmann the demographical and geographical change altered the economic horizon of the race as well. When the density of the population was concentrated on the Southern states the main jobs that blacks could do were agricultural jobs, yet with the migration and correspondingly the urbanization process the black employment shifted to a broader range of professions which he exemplifies with the figures below:

The use of Negro labor in the factories in the North has resulted in significant increases in the economic status of the Negro. The average income of Negro families in the North is approximately \$4,000 annually while the average income of Negro families in the South is a little more than \$3,000 annually (1969: 26).

The intellectuals of Harlem, from the emancipation and enfranchisement onwards shifted through various political preferences and sometimes these particular choices were harshly criticized after the failure of obtaining the desired solution of racial conflicts. In some cases especially in the Reconstruction period, the candidates of the political parties did not provide what they promised to the Negroes and the deterioration of the situation via Black Codes and Jim Crow laws disheartened the black former slaves. Not to experience the same crucial deceptions again Huggins states what the New Negro would have to do as follows:

The Negro was mainly a worker, so his new leaders would reject association with capitalism and the bourgeoisie and support a labor party. He would focus on objectives that were to his immediate economic interest, working-men’s goals: shorter working hours, higher wages, and more jobs. He would join white labor unions where he could; he would form his own when white unions discriminated. He would educate himself and others in order to facilitate just race relations, but he would use “physical action in self-defense.” (2007: 53).

So the New Negro would fight against the discrimination and if needed would physically act and get its own due. This type of policy adopted by the leaders of the black world stems from the era’s requirements which history and exterior reasons such WWI urged or better to say enabled them. Their own artistic and cultural awareness did not contribute as much as the historical events natural and to some extent accidental gains such as the increase of the population and the political power accumulated via the demographical changes. There are several reasons behind the production of high culture and art forms yet still debated as being failure

for the Renaissance. One thing to clarify; is the aimed and over concentrated art and original culture of the black art, was not as successful as history when compared according to the acquisitions recorded. As Huggins well analyzed when the division is based on history then the unity had no chance to be provided by culture. This was in fact what exactly happened when talking about the Renaissance's success or failure. The abundance of aspects of any historical or artistic movement to analyze makes the reality also multiple. So one can say that Harlem Renaissance did what it needed for the promotion of black adequacy to conduct and produce high art and culture, but on the other hand one can also see that their production of cultural and high artistic products did not equalize them with white people. Being one of the pioneer interpreters of Harlem Renaissance, Huggins also recognizes this tragic failure of the concentration on art and culture:

For in questioning the quality of the works—the artistic achievement—I necessarily challenge the success of the “renaissance” in delivering what it claimed for itself. Some will argue that in our day of crisis of black identity it is harmful to question any Afro-American achievement; positive self-concept needs pure black poets as well as pure black heroes (2007: 9).

What Harlem Renaissance claimed for itself was to equalize the two historically divided races. And the success, if there was ever in the time of the Renaissance, must mainly be attributed to the low-standard majority instead of high standard intellectuals. Analyzing the productions of the leaders and intellectuals against the majority living in poverty it is possible to declare that the artistic and cultural forms created, could not be as effective as the only thing the poor black people had in their hands: voting. Art in fact, which in some cases served only to much more demean the black race, could not surpass politics and history, which, hence proves Huggins to be right. In addition, Huggins criticizes the black artists and critics of art of the era from another point of view. He thinks that originality which was aimed by the artists could not be attained by the already existing western literary or artistic forms (Huggins, 2007). Huggins blames the Harlem promoters for being so concentrated on the vision of high culture that they missed to look thoroughly at jazz. (2007: 10) For Huggins jazz was the only authentic creation of black race which needed to be promoted and studied carefully. According to him the artists of Renaissance missed the only concrete opportunity of existing in the American artistic arena as jazz had its roots in the African culture. Due to neglecting to well-treat jazz, Huggins complains that the non-musicians that is to say the majority of Harlem Giants could not well-perform to survive in the already western art forms (2007: 10).

It is an undeniable truth that while having a branch of art completely of African origin, the negligence of the era's artists, though they had claimed to turn back to their own capacities of their culture, showed an inexplicable discrepancy ignoring jazz. Huggins explains that jazz music was viewed an unrefined folk art by the high culture devotees (2007: 10). In order to draw attention to the discrepancy of the Harlem Intellectuals he criticizes them and says:

It is very ironic that a generation that was searching for a new Negro and his distinctive cultural expression would have passed up the only really creative thing that was going on. But then, it is not too surprising. The jazzmen were too busy creating a cultural renaissance to think about the implications of what they were doing (2007: 11).

In Huggins' criticism Langston Hughes is the one favored and excluded from the responsibility of neglecting jazz music. Huggins saw the effort to prove the artistry of the black race in vain. He states:

Harlem intellectuals promoted Negro art, but one thing is very curious, except for Langston Hughes, none of them took jazz—the new music—seriously. Of course, they all mentioned it as background, as descriptive of Harlem life. All said it was important in the definition of the New Negro. But none thought enough about it to try and figure out what was happening (2007: 9-10).

Among the black intellectuals one name is very popular since his first debut into the history African Americans: W.E.B. Du Bois.

Conclusion

The historical progress of the black race till the era of the Renaissance proved that the amendments and regulations did not reach the target of equalizing the two races. Black Americans were deceived and manipulated in many cases. Although they allied with the white soldiers during the civil war they were not given credit and their success during the war were forgotten. Their contribution to the reunion of America was ignored and the history records did not match with their acts of devotion to America. Following the recurrent frustrations, the black race and intelligentsia decided over a radical attitude for defending the black race. The Harlem Renaissance is the culmination of the black intelligentsia's efforts to prove the black race's competence of art and culture. Truth is that a great amount of artistic works were produced and most of them were very successful yet the Renaissance's overall view proves a failure more than a rebirth. The tone they employed in defending the black Americans' rights was very

fierce. The giants of Harlem tried to show the adequacy of black mind and soul in art and culture. However the authority to evaluate the success rate was still under the white hegemony. It is a truth that the products and performances of black Americans were liked by the white sphere as well; yet as for terminating the discrimination and inequality we cannot utter the same success. Another aspect that names the Renaissance failure is that the intelligentsia of Harlem did not demonstrate the misery in the underground of Harlem. Poverty, unemployment and high crime rate did not find place in the works of the new Negro mind. Trying hard to show off the black race's positive side, the giants of Harlem excluded the concrete problems of black Harlemites out of their new Negro paradigm.

Works Cited

- Ahmann, M. H. (1969). *The New Negro*. New York: Biblio and Tannen.
- Helbling, M. (1999). *The Harlem Renaissance: The One and the Many*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Huggins, N. I. (2007). *Harlem Renaissance*. New York: Oxford University Press.
- Wallace, M. (2007). *Langston Hughes: The Harlem Renaissance*. New York: Marshall Cavendish Benchmark.
- Wintz, C. D. (1988). *Black Culture and the Harlem Renaissance*. Houston, TX: Rice University Press.

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
Sayı/Issue: 3
Sayfa / Page: 55-69
Yaz / Summer, 2019

Geliş/Received: 07.02.2019 | Kabul/
Accepted: 02.06.2019
Makale Bilgisi / Article Info :
Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Fikret SÜLEYMANOĞLU

0000-0003-2425-1085

fikret55@mail.ru

Azerbaycan Milli
Bilimler
Akademisi
Edebiyat Enstitüsü

BULUT KARAÇURLU SEHEND'İN SOSYO-POLİTİK DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNE NOTLAR | NOTES ON SOCIO-POLITICAL THOUGHTS OF BULUT KARAÇURLU SEHEND

Öz

XX. yüzyılın ortalarında İran'da yaşamış olan Bulut Karaçurlu Sehend (1926-1979), Azerbaycan Edebiyat tarihine çok yetenekli ve çilekeş vatanperver şair olarak geçmiştir. Onun tüm hayatı, sanatı ve sosyo-politik çalışmaları Azerbaycan Türklerinin İran'daki özgürlük hareketiyle çok sıkı ilişkilidir. Büyük irade ve yüce manevî değerlere sahibi olan Sehend, şoven şah rejiminin akıl almaz baskı ve cezalarına maruz kalarak iki kez hapse atıldı. O, fiziksel ve manevî işkencelere rağmen Tebriz'e gidip mahkemece yasaklanmasına rağmen kendi bakış açısıyla sanat akidesine sadık kalmıştır. Sehend, Azerbaycan Edebiyatı Muhammet Hüseyin Şehriyar (1906–1988) ile birlikte İran'da Türk Dilli Edebiyatı'nın gelişmesinde önyak olmuştur. Azerbaycan Türkçesi'ni şiirde, nesirde ve basında yaygınlaştırmak için somut çalışmalar yapmıştır. Rejime karşı mücadelede Sehend'in bir vatandaş ve şair olarak kişiliği ve özverisi genç yazarlar için hep örnek ve ilham kaynağı haline geldi. Sehend'in solcu olduğu hatta bir süre Azerbaycan Demokrat Fırkası (ADF) gençler teşkilatı bölge yöneticilerinden biri olarak çalıştığı bilinmektedir. Fakat son zamanlar da şairin "gizli dinci" olması, hayatının son yıllarında dinî eylemlere katılmasına dair iddialar ortaya atılmaktadır. Yazımızda bu iddiaların asılsız olduğu, Sehend'in hayatının sonuna kadar *Merkez Solcu* bakış açısına sadık kaldığı belirtilmektedir.

Anahtar kelimeler: Sehend, Güney Azerbaycan, Millî Hükümet, millî haklar uğruna mücadele, merkez solcu, enternasyonalist.

Abstract

Bulut Karachurlu Sahand (1926-1979) who lived and worked in Iran in the middle of 20th century entered the history of Azerbaijan literature as patriot poet with a great poetic talent and tragic life. His entire life, creativity and socio-political activity were dedicated to national liberation movement of the Azer-

baijani Turks in Iran.

Sahand, who owned a great will and superior spiritual values despite of unimaginable oppressions and punishments of the chauvinist shah's regime, double arrests, physical and moral tortures, exile, juridical restraint to go to Tabriz, always remained true to his range of vision, artistic convictions and chosen path of political struggle. He along with one of the Azerbaijan literature's coryphaeus Mohammad Hussein Shahriyar (1906-1988) headed the development of Turkic language literature in Iran, held real works to make the Azerbaijan Turkic language to be used in poetry, prose and media. In his struggle against the regime Sahand's personal example and selflessness as a citizen and poet became a role model and a source of inspiration for the young national writers.

As it is known, Sahand had left-wing worldview, and even for a while he served as one of the regional leaders of the youth organization of the Azerbaijan Democratic Party (ADP). However, lately the claims that the poet was allegedly "religious" and that he was involved in religious ceremonies in the last years of his life began to appear. Present article shows groundlessness of these claims and Sahand's devotion to "left-wing" vision until the end his lifetime.

Keywords: Sahand, the South Azerbaijan, National Government, fight for national rights, left centrist, internationalist.

Giriş

Bulut Karaçurlu Sehend'in hayatı, sanatı ve sosyo-politik düşüncelerinin şekillenmesi, XX. yüzyılın ortalarında boy gösteren bölgesel ve küresel olayların etkisi tartışılmaz. Özellikle, Bulut Karaçurlu Sehend'in doğduğu dönemde İran ve onun bünyesinde bulunan Güney Azerbaycan'da siyasi durum çok kritik bir hal almıştı. I. Dünya Savaşı döneminde önemli bir siyasi konuma yükselen Rıza Han Pehlevi Kaçar Hanedanlığı'na karşı bir askeri darbe yapmış ve İran'daki siyasi dengeleri değişmek için bir dizi reformlar yapmağa başlamıştır.

1796. yılından itibaren İran yöneten Türk kökenli Kaçar Hanedanlığı iç ve dış müdahaleler sonucunda zayıf düşmüş ve I. Dünya Savaşı sonrasında Yakın ve Orta Doğu'da esas siyasi güce çevrilmiş İngiltere İran'da rejim değişikliği yapmak için çalışmaları hızlandırmıştır. Kaçar Türk Hanedanlığı'nın sonuncu şahı olan Ahmet şah Kaçar'ın bir türlü İngiltere ile anlaşamaması onun sonunu hazırlamış ve İngiltere İran ordusunun önemli komutanlarından biri olan Rızâ Han Pehlevi ile işbirliği kurarak ona karşı bir darbe yapmıştır. Hazar Denizi'nin güneyinde bulunan Mâzendran Eyaletinin Alâşet köyünde doğan Rızâ Han Pehlevi 1891'de dayısının çalıştığı Kazak Piyade Birliği'ne girdi. Askeri yeteneği sayesinde kısa bir zaman diliminde tuğgeneral rütbesine kadar yükseldi. İran Devleti tarafından I. Dünya Savaşı sırasında Hemedan şehrinde bulunan Piyade Taburu'nun kumandanlığına getirildi. Bu dönemde İngilizlerle sıkı bir işbirliği yapmağa

başladı ve I. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra İran'daki askeri dengele-
rin İngilizlerin lehine değişmesinde önemli katkıda bulundu. 1921 yılı baş-
larında Rızâ Han Pehlevi, Hükümeti düşürmek amacıyla komutasındaki
2500 kişilik Kazak kuvvetiyle Tahran'a girip stratejik noktaları kontrol al-
tına aldı. Hükümeti düşürmeyi başaran Rıza han Pehlevi daha sonra Ahmet
Şah Kaçar tarafından genelkurmay başkanlığına getirdiği. 1923'te Ahmet
Şah Kaçar başbakanlığı Rıza Han Pehlevi'ye bırakarak Avrupa seyahatine
çıkıttı. Kaynaklarda Ahmet Şah Kaçar'ın İran'dan bıktığını ve her fırsatta
İran'ı terk ederek Avrupa'ya gezilere gittiğinden bahsediliyor. Ahmet Şah
Kaçar'ın ülkeden ayrılmasından sonra başta Tahran olmakla İran'ın çeşitli
şehirlerinde halkın siyasi ve ekonomik durumla ilgili gösterileri başladı.
Bununla beraber İran'ın siyasileri ve özellikle de din adamları ülkeni si-
yasi ve ekonomik bunalımdan kurtarmağın çarelerini aramaya başladılar.
Özellikle bazı milletvekilleri, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın önderli-
ğinde Türkiye'de yaşanan siyasi ve ekonomik değişikliklerden etkilene-
rek ülkede cumhuriyet rejiminin kurulması için meclise bir yasa tasarısı
verdi. Fakat zikredilen dönemde İran'da siyasi güç olan Şii ulemâ meclise
sunulan bu tasarıya şiddetle karşı çıktı. Başbakan Rıza Han Pehlevi, başta
ulemâ olmak üzere cumhuriyet rejimine karşı çıkan siyasi çevreleri ikna
etmek için görüşmeler yapmaya başladı. Bu sırada İran'da baş veren siyasi
olayları Avrupa'dan takip eden Ahmet Şah Kaçar ülkesinde gündeme gelen
rejim değiştirilmesi konusundan çok rahatsız oldu ve meclis başkanına Av-
rupa'dan gönderdiği bir yazıyla Rıza Han Pehlevi'nin azlını istedi. Ahmet
Şah Kaçar'ın bu tavrı üzerine de Rıza Han Pehlevi ani bir manevra ederek
istifa edip Tahran'dan ayrıldı. Ancak kamuoyunda onun istifasını geri alıp
tekrar ülkenin başına geçmesi doğrultusunda bir istek oluştu ve Tahran'a
dönen Rıza Han Pehlevi yeni bir kabine kurarak tekrar göreve başladı. Tek-
rar başbakanlık koltuğuna oturan Rıza Han Pehlevi kamuoyunda ona karşı
oluşan durumu değerlendirerek Ahmet Şah Kaçarla hesaplaşmanın yolları-
nı aramaya başladı. Ahmet Şah Kaçar'ın sağlıklı bir yönetime sahip olma-
masını esas getiren İran Meclisi 31 Ocak 1924 Avrupa'da bulunan Ahmet
Şah Kaçar'ı gıyabında tahttan indirerek Kaçar Hanedanlığı'na son verdi.
12 Aralık 1925 tarihinde Rıza Han Pehlevi İran Meclisi tarafından İran'ın
“şehinşah” ilân edilmesiyle Pehlevî Hanedanlığı kuruldu ve Rıza Han Pev-
levi 25 Nisan 1926 tarihinde Tahran'daki Gülistan Sarayı'nda taç giydi.

Rıza Şah Pehlevi İran'da yönetimi ele aldıktan sonra ilk önce mer-
kezi yönetim yapısını kuvvetlendirdi. İran'ın eyaletlerini yönetim bakımın-
dan doğrudan merkeze bağlayarak reform sürecine başladı. Gazi Mustafa
Kemal Paşa tarafından Türkiye'de yapılan reformları yakından takip eden
ve aynı zamanda takdir eden Rıza Şah Pehlevi kısa zamanda modernleşme
ve Batılılaşma yolunda köklü değişiklikler ve reformlar yaptı. Fakat Rıza

şah Pehlevi tarafından İnan'da yapılan reformlar bazı kesimlerin tepkisini de almaya başladı. Mesela, hukuk reformuyla başlatılan laikleşme sũre-
cinde şer'î mahkemelerin gũrevlerinin sınırlandırılması ve bazı yerlerde
tamamen kaldırılması şii ulemâ ile arasının açılmasına sebep oldu. 1927
yılından itibaren başta Tahran olmakla İnan'ın diğer şehirlerinde de ayak-
lanmalar baş gũsterdi, fakat hũkũmet kuvvetleri bunları şiddetle bastırdı.
şii ulema ile beraber İnan'da faaliyet gũsteren siyasi partiler de Rıza şah
Pehlevi'nin baskıcı sistemine karşı kendi tavırlarını ortaya koymaya başla-
dılar. Fakat Rıza şah Pehlevi tarafından siyasi partiler kapatılarak İnan'da
ũnemli bir gũce sahip olan Azerbaycan Tũrklerine karşı baskıcı bir sistem
uygulamaya başladı. İnan'da Fars milliyetçiliğine dayanan bir toplum inşa
etmeye alışan Rıza şah Pehlevi uezellikle Azerbaycan Tũrklerinin dili-
ni ve kũltũrũnũ ortadan kaldırmak için devlet politikalar uygulamaktaydı.
Uezellikle de bu dũnemde Azerbaycan Tũrklerinin dili ve tarihi ile ilgili
yazılan kitaplarda Tũrk kavramı ortadan kaldırılmağa çalışılmakla beraber
Azerbaycan Tũrklerinin Tũrklũk bilinci de yok edilmeye çalışılmıştır. Rıza
şahın bu asimilasyon politikalarına karşı mũcadele veren binlerle Azerbay-
can Tũrk aydını zindanlara atılarak idam edildiler.

II. Dũnya Savaşı ũncesinde Rıza şah Pehlevi dış politi-
ka stratejilerinde revizyona gitmeye çalıştı. İngilizlere karşı duyduğu
gũvensizlik yũzũnden Nazi Almanya ile yakınlaşmaya alışan Rıza şah
Pehlevi kendisinin mensubu olduğu fars halkının aslında Aryan ırkına
ait olduğu iddia etmeye başladı. Bu dũnemde Hitler başta olmakla Nazi
Almanya da alman halkının aryan ırkına mensup olduğunu iddia ediyor-
du. Nazi Almanya ile Rıza şah Pehlevi arasındaki siyasi yakınlaşma ve
aynı zamanda bu yakınlaşmanın kũltũrel ve ırkı dũzeye taşınması gayret-
leri İngilizleri ve İnan'ın Kuzey komşusu olan SSCB'ni rahatsız etmeye
başladı. Rıza şah Pehlevi 1932 yılında Anglo-Pers petrol imtiyazlarını tek
tarafly olarak feshettiyse de İngilizlerin tehdidiyle yeniden anlaşma yap-
mak zorunda kaldı. II. Dũnya Savaşı sırasında Nazi Almanya'nın SSCB'ye
saldırması sonucunda İngiltere ve SSCB İnan'da bulunan Abadan petrol
rafinerisinin ve İnan-Sovyetler Birliği ana yolunun kontrolũnũ sağlamak
için 1941 yazında İnan'ı işgal ettiler. SSCB'nin ordusu İnan'ın kuzeyinde
bulunan Gũney Azerbaycan topraklarını ele geçirdi. İngiliz askeri birlikleri
ise İnan'ın gũneyinde yerleştiler. Rıza şah Pehlevi Nazi Almanya yanlısı
politikalarından dolayı İngilizler tarafından 16 Eylũl 1941 tarihinde taht-
tan indirildi ve yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi getirildi. Rıza şah
Pehlevi ise ilk ũnce Hint Okyanusu'ndaki Moritus adasına, daha sonra da
Gũney Afrika'daki Johannesburg'a sũrgũne gũnderildi. Rıza şah Pehlevi
26 Temmuz 1944 tarihinde burada vefat etti.

Bulut Karaçurlu Sehend'in de çocukluğunun son yılları da İnan'da

Rıza Şah Pehlevi'nin devrilmesi ve yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'nin getirilmesi denk gelmiş. Gençlik döneminin ilk yıllarında ise 1945. yılında Güney Azerbaycan'da S. C. Pişeveri yönetiminde Millî Hükümet kurulmuşsa da İran Pehlevi rejimi tarafından kanlı bir biçimde bastırıldı. Musaddık harekâtının yerine tam bir Fars şovenliği kurulmuş. Hayatının son yıllarında İran'da monarşiye son veren İslâm devrimi yapılmıştır. O, elli üç yıllık çalkantılı hayatına rağmen, sürgün ve baskılara altında yazmak zorunda kalmıştır.

Güney Azerbaycan'da görülen sosyo-politik ve kültürel çevrede sol düşünceler sadece aydınlar ve öğrencileri etkilemeyip büyük halk kitleleri arasında da hızla yayılmıştır. Toplumun büyük kısmının sol akıma kapılması, Sovyet hükümetinin yardımıyla ana dilde çıkan kitap, gazete, dergi ve radyo frekanslarında seslendirilen tanıtım propagandaları nitelikli yazıları tetiklemekteydi.

Bu türden somut sonuçlar, çekici ve sistemli düşünceler ,”alt kesimden” hayatın birçok zorlukları şoven monarşinin ulusal manevî değerleri, insanlık dışı baskıları, ailesi ve yakınlarını birlikte etkilemiştir. Sehend, sol hareketin (Azerbaycan Demokrat Fırkası) gençlik kollarına katılması değerlerinin ve ilerdeki hayat yönünü belirlemede büyük katkı sağlamıştır. Bu duruşu ve üstün liderlik yeteneği onu hareketin gençlik kolu liderlerinden biri yapmıştır. Elde edilen bilgilere göre, 1941 yılında Millî Hükümet'in çökmesinin etkisiyle Sehend, solcu kişiliğini tamamlamıştır. 1946 yılında Tebriz'de çıkan Őairler Meclisi toplantısında yayımlanan şiirleri de (“Cenubi Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi, Cilt. IV, 1994: 279-281) bu düşüncenin ciddi kanıtıdır.

1. Sehend–Solcu, Demokrat ve Gerçek Beynelmilelci

Tabiri caizse, Sehend Güney Azerbaycan'ın en siyasallaşmış şairlerinden birisidir. Onun 35 yıllık sanat çalışmalarının önemli bir kısmı sosyo-politik motifi eserler kapsamaktadır. Sehend hayatı boyunca sadece sosyo-politik çalışmalar yapmayıp edebî mirasa ait örnekler de ortaya koymuştur. Bu durum onun henüz çok genç yaşlarda demokratik düşüncüyü içtenlikle benimsemesine neden olmuştur. 1947 yılında tutuklandığında kendisini sorgulayan şahın adamıyla arasında geçmiş olan “konuşma” bu açıdan daha da dikkat çekmektedir:

... Kendime ait tüm soruları olduğu gibi cevaplıyordum, hiçbir şeyi saklamıyordum, oda arkadaşlarımla ilgili sorulara susuyordum. Dövüyorlardı, dinmiyordum, yalvarmıyordum. Oysa o zaman henüz 20 yaşındaydım. Yalvarmayı, sızlamayı erkeklik gururuna yediremiyordum. Hatırlıyorum, bir gün soruşturmacı bana “Sen vatan hainisin” dedi, yerimden fırladım, “Hayır, ben **demok-**

ratım, azathanım” deyip sesimi biraz daha yükselttim.

– Sen şaha ve devlete karşısin! dedi. Ben bu suçlama karşısında şimdiye kadar aklıma nereden geldiğini anlamadığım yanıtı verdim:

– Şah ve devlet halkın özgürlüğünü istemiyor mu?

Soruşturmacı kızardı, bir şey söylemedi, işaret etti, beni götürdüler. Böylelikle iki yıl hapis yattım...” (Azeroğlu, 1984: 8)

Sehend hem ruhen, hem de fiilen sosyal demokrattı. Bu yüzden uğruna mücadele verdiği ve savunduğu değerlerin büyük bir kısmı demokratik sol değerlerdi. Bunu kanıtlamak için şairin *Hatıra* ve *Aras* gibi uzun şiirlerini, *Medine-yi Fazile*, *Sabır Taşı*, *Sovyet Güzeli* adlı şiirleri veya *Dedemin Kitabı* uzun şiirler dizininden *Dış Oğuz'un İç Oğuz'a Yağı Olması* boyunun girişini okumak yeterlidir. O, bu eserlerinde Sosyalizm ideolojisine bağlılığını ortaya koymuş. Eserlerinde bireylere ve topluma kazandırdıklarını açık bir şekilde hem de büyük hayranlıkla tasvir etmiştir.

Hem Bakü'yü gezdim, hem Moskova'yı,

Güzellikten başka bir şey görmedim.

Dolaştım ben karış karış her yanı

Baktım... baktım, ancak doya bilmedim (Sehend, 1984: 26)

Sehend, *Aras*'ın *taze gelin gibi süslenmiş karşı kıyısına*(Kuzey Azerbaycan) bakıp parçalanmış yurdun her iki tarafını siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan kıyaslıyordu. Kuzeyin kazandığı başarıların kaynağını gösteriyordu. O, aynı halkın bir kısmının daha gelişmiş politik rejimin sağladığı olanakları çok iyi değerlendirip mutlu bir yaşam sürdürdüklerini aktarır. Diğer kısım ise yönetimin öfkesine kurban olmuş, en doğal haklarından yoksun bırakılarak aç ve susuz bir hayat yaşamak zorunda bırakıldığını dile getirmiş. (Süleymanoğlu, 2015: 383).

Karşımda canlanır her iki kıyı.

Burada iki dünya durmuş yüz-yüze,

Burada çakışıyor gece gündüze.

Bir yanda azatlık, hayat, saadet,

Bir yanda esaret, ölüm, felaket.

Çayın o tayında kaynayan hayat,

Bu tayı kaplamış kara zulmet.

O tayda bahar var, bu tayda kış var,

Orda bülbül okur gl kucağında.

Burada kurumuş goncalar kında. (Sehend, 2010: 325)

Politik rejim konusu açılmışken bir önemli konuya da değinmek gerekir. şöyle ki, onun yesi olduğu ADF diğer partiler (rneğin, Tudeh Partisi) gibi sınıf özellikli değildi. Her hangi bir sınıfı yönetime getirme amacı taşımıyordu. Btnlkle toplum için yasal, demokratik, ağdaş ve sosyal yönlü yönetim sistemi kurmak isteyen ulusal bir partiydi. Bu yüzden ADF sıralarında komünist, sosyalist, sosyal demokrat, milliyetçi, kapitalist, tüccar, din adamı ve askerler de yer alabilirdi.

Temel konularda ve özel mülke, özellikle de toprağa yaklaşımlarında Tudehcilerle ADF arasında büyük fikir ayrılığı vardı. Örneğin, ADF'ın tüzüğü de Aras'ın güney kısmın da yer alan toprakların köylülere verilmesi fikrini destekliyor görünse de aslında halka dağıtılacak topraklar, mal varlığını bırakıp kaçmış toprak ağalarının arazilerini kastediliyordu (Kızıl sehifeler, 1946: 64). Başka türlü müsadere söz konusu olamazdı. Konu aslında Mill Hükümet programının 17. maddesinde net olarak belirtilmişti: “*Azerbaycan Mill Hkmeti memleketin tüm alanları için mal varlığını kabullenerek memleketin ve halkın ekonomisinin gelişmesine ve halkın durumunun iyileşmesine neden olan her türlü eylemlere yardımcı olacaktır*” (Pişeveri, 2005: 351). Yani Sehend'in ait olduğu siyasi camia Sovyet Azerbaycan'ındaki rejimden farklı olarak insanların kişisel mal varlığı hakkını resmen tanımaktaydı.

Ait olduğu siyasi camianın farklı sosyal gruplara hoşgrl yaklaşımı Sehend'in bakış açısına ve sanatına da yansımıştı. Sehend din değerlere büyük önem veren bir ailede doğup büyümesine rağmen materyalist bir insandı. Onun aşağıdaki mısraları bunun açık örneğidir:

Fikirsiz, duygusuz çok şey görmüşüm,

Bir yok, iki yok, bu dünya-alemcan.

Lakin hiç halette fikri, duyguyu

Ayrı görmemişim fikirleşenden. (Sehend, 2015: 165)

Hatta bu bakış açısı onun insanlık adına leke süren, yaramazlıklarla mücadele edenlerin çürük yönetimini yıkıp güzel hayat kuranların Allahsız, “peygamber”inin iziyle gitmeğe” sesleniyor:

Can attım,

aradım, “Kurani”n taptım¹.

¹ Buldum.

okudum kelme-kelme,
satır-satır,
varak-varak...
Daima fikrine daldığım,
her yandan sorağın² aldığım,
sin-sin aradığım
fazilet dünyasının,
saadet rüyasının
nişanelerin onda taptım. (Sehend, 2006: 21)

O, Allahsız peygamberin kitabından *fazilet dünyasının belirtile-rini bulmakla* yetinmemiş, bu izle arzularının anıtı ve mükemmellik şehri sandığı *Medine-i Fazile*'yi yani Moskova'yı defalarca ziyaret etmiştir. Çünkü o, kendisini mükemmelleştirir ve kendisine katılan *yoldaş* olabilecek *Kâmil İnsan* arıyordu:

Özlük, yabancılık hat-seddini aşıp,
yücelere, yücelere tırmanıp,
kendini hamılar,
hamıları kendi kimi, görüp bilen
İnsan! (Sehend, 2012: 128)

Sehend, birçok (Bolşevik düşünceli) kalem sahipleri gibi hiçbir eserinde içinde yaşadığı halkın dinî değerlerine ve bu değerlerin taşıyıcılarına karşı savaş açmamıştı. Önce Vatan diyen şairin inancına göre satıldığı, vatan haininin, millet düşmanının solcusu, sağcısı, merkezisi, dindarı yoktur. Vatansever de böyledir.

Bu yüzden o, ülkede yaşayıp Fars olmayan milletlere karşı açıkça faşist yaklaşım sergileyen, *Yezid* diye adlandırdığı şaha karşı mücadelede sağcı ve solcuların aynı cephede savaşmasında olağanüstü bir şey görmüyordu. Sehend, 1979 yılında İran İslâm Devrimi lideri Ayetullah Humeyni'ye (1902-1989) yazdığı İmama Selam! Adlı şiirini bu anlamda değerlendirmek gerekir. Şöyle ki devrim günlerinde sağcıların ülkede daha güçlü temellere sahip olması gerçeğini neredeyse bütün sol teşkilatlar kabul edip bu eylemi destekliyordu. Bu durumu Pehlevi zulmünden kurtulmanın tek yolu olarak görüyorlardı.

2 Haberini.

Söyleyelim Őeytana-Őeytanlara “sağ-sol” sözünü,

İttihat ile uhuvvetle çıkararak gözünü! (Sehend, 2010: 39)

Sehend’in mısralarda *Sağ ve solun Őeytanlara devredilmesinden* sözüyle politikada tek yolun *Merkezcilik* olduğunu belirtiyor. O, bu mücadelede Ayetullah Humeyni’ye strateji içerikli *yoldaş* kelimesiyle değil, taktiksel anlam taşıyan *cephedaş* kelimesiyle hitap etmesi aşağıdaki fikirleri kanıtlamaktadır:

Ben Sehend’im, eğilmez yada³ tufanlı başım,

El bilir, haklı dövüşlerde geçip çoklu yaşım,

Överim ben seni, ey dönmezim, ey cepheadaşım,

Ey Ali’nin halef oğlu, sene binlerce selam

Ey fakir kütlelerin rehberi, ey şanlı İmam! (Sehend, 2010: 40)

Ömrünün çoğunu hak savaşlarında geçiren Sehend, solun dayanağı sayılanlar o dönem Moskova ve Bakü’nün İran’da görülen süreçlere yaklaşımını çok iyi biliyordu. O, bu şiirinde *İslam Devrimi’ne aldandığını* (Cavanşir, 2012: 2), hatta “*gençlik yıllarında Türkü-İslâmci hareketlere, demokrasi mitinglerine fiilen katılarak ömrü boyunca Türk-İslâm davasının samimî bir isteklisi olmuştur*” (20) gibi yanlış kanılara varanlar da vardır. Oysa Sehend bilinen sol düşüncelerin taşıyıcısı olan bu şiiriyle sadece düşmanın düşmanıya ortak mücadele için iş birliği öneriyordu. Aksi takdirde şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır: Sehend kanlı Pehlevi rejimini deviren iç ve dış güçlere karşı çıkmalı veya bir köşeye çekilip susmalı mıydı?

Fakat o kendisi gibi sol düşünceli ve aynı dönemde Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti’ni yöneten Haydar Aliyev’e yazdığı *Elimin Dayanağı, Yurdumun Onuru* başlıklı manzum mektupta onu *kardeş, meslektaş ve yoldaş olarak* adlandırmaktadır.

Ben isterdim doğma bir kardeş gibi,

Oturup, eğleşip danışam Senlen.

Bir meslektaş gibi, bir yoldaş gibi,

Söz-sohbet açaydım ana Vatandan... (Sehend, 1984: 60)

Sehend, milletini seven, onun tüm ilerici değerlerine sahip çıkan ve temel hakları uğruna mücadele veren, sözün tam anlamıyla *millî, vatanperver* bir şairdir. Nitekim o, *milliyetçi, kafatası ölçen* değil, içten bir *demokrat ve beynelmilelci*dir. Şairin diller ezberi olan bu mısraları da işte

3 Yabancıya.

o içtenliğin bir örneğidir:

Ben demirem üstün nejaddanam ben,
Demirem, ellerim ellerden baştı.
Benim meslekimde, benim yolumda,
Milletler hepsi dosttu, kardeşti.

apmak istemirem ben hiç milletin
Ne dilin, ne yerin, ne de emeğin.
Tahkir etmeyirem, hedelemirem,
Geçmişin, şimdisin, ya geleceğin. (Sehend, 2010: 232)

2. Sehend'e Yöneltilen Suçlamaların Tutarsızlığı

Sehend, sanatı gibi ticar hayatında da başarı göstermiştir. O, ileli hapis hayatından sonra sıfırdan başlayarak orta tabakaya yükseldi. Tahran ve Marağa'da olmak üzere iki dokumacılık atölyesi ve alışveriş merkezi sahibi olmuştur. Lakin çoğu insan, özellikle sol yn temsil edenler onun mal varlığından dolayı kınıyor ve solculuğa ihanet etmekle suçluyordu. Radikal solcu aydınlarımızdan Ali Rıza Nabdil Oktay (1944-1972) *Azerbaycan ve Mill Mesele* eserlerin de onu kapitalist olarak tanımlayarak şöyle belirtmektedir. "*Cenap Sehend başka manzumesinde şimdi Tahran sokaklarında portakal satan dağların bu necip insanına o kadar dert ortağı olmuş ki, onu tanımayan okur Sehend'in kendi daracık loş atölyelerinde bu insanları istismar ettiğine inanamaz*" (Oktay, 2009: 142).

Bu suçlamaları ona lanse ettirenler gençliğini sürgün ve hapislerde geçirmesini hatta niversite okuma hakkından yoksun bırakılmasını dile getirmediikleri gibi bir emekçi olarak kazandığı servetinden dolayı onu suçluyorlardı. Onu suçlayanlara göre Sehend, kendi yeteneği, becerisi ve alın teriyle atölye kurmayıp, işçi sıfatıyla daha iyi solcu olacağını belirtirler. Bu radikal iddiaların tam tersine, Sehend hibir zaman sol merkezci inancına ihanet etmemiştir. Ekonomik durumu da onu başkaları gibi yolundan caydıramamıştır. Bu yüzden küçük atölyelerinden elde ettiklerini *mill işe* yatırmaktan kaçınmamıştır. Yani Sehend İran ortamında kazandığı karı milletin ihtiyaını karşılayan *kapitalist* olmak, a ve temiz solcu olmaktan daha faydalı olmasının farkındaydı...

Arkadaşlarından Kerim Meşruteci Sönmez'in ona yazdığı *Sehend Kim?* adlı şiirde herkesin bildiği, fakat çoğunun dile getiremediği bazı fikirler bu açıdan oldukça düşündürücüdür:

Odur, o işledi çoğu yediler,
Çoğunu kurtardı çaresizlikten.
Göründü ÷lkede Sehent gibiler,
Evde kalmamışlar çadrasızlıktan⁴.
Bakın sözlerine, arayın sin-sin,
O, yaltaklanmadı, mecaz yazmadı.
Bir para tırnaksız, zenginler gibi,
Kendin yitirmedin, yolun azmadı.
Bir ömür deniz tek yüreği coştu,
Vatan hatırına, dil hatırına.
Destanlar yarattı, nağmeler yaptı,
Sevdiği bu şanlı el hatırına. (Meşruteçi, 1989: 82-85)

Sehend, diğer sanatçılar gibi kendi işlerini büyötmek için otoriter bir cellada ve onun yerel memurlarına hayatı boyunca tek mısra bile yazmadı. Tam tersine yönetimi ele geçirmiş rejimin adresine çoğunun diline getirmeğe hatta cesaret edemediği sözleri yazdıysa bu iddialar ne kadar adildir? Sorusunu akla getirmektedir. Rejimin en baskılı olduğu 1965 yılında Tahran’da ikâmet edip *namerdin* adresine bu sözleri yazması gerçekten herkesin yapabileceği iş miydi?

Dov düşüp tırnaksız namert eline,
Dişi batan yerin etin kopardır.
Dil açıp dilinde danışanların,
Çeker boğazından dilin çıkartır! (Sehend, 2015: 120)

Hoş görü ve insancılığı benimseyen Sehend, bir cinayetin bireyselliğine inanan, onu tüm topluma ait edilmesini kabullenmeyen şairdi. Kişi ve düşünceye saygı duyan şair, yakınları ve silah arkadaşları arasında onun bu duygularına ironiyle yaklaşmışlar. şairin arkasından: “Doğru değil, Sehend yanılmış, milletler dost değiller. Fars ne zaman bizimle dost oldu, Rus ne zaman bizimle dost oldu? Milletler birbirlerini köle yapmak için yarışıyorlar. Bu sloganları şovenler bizi kandırmak için ortaya atıvermişler. Bu sloganlar altında hem kuzeyde, hem de güneyde bizi yağmaladılar. İçimizi de bu sloganlarla ferah tutmaya çalıştılar. Bunların hepsi köleliği çağırıştıran sözlerdir” benzer sözler söylenmiştir(18).

⁴ Burada, yokluktan, çıplaklıktan.

Köleliğe karşıda mücadele eden hatta bu yüzden tutuklanan şair, sürgünlerde bin bir türlü zulme uğramıştır. Bu durum İran'da onu Türklerin Direniş Edebiyatı liderlerinden birisi haline getirdi. Sehend, zulümden yurtdışına kaçıranlar tarafından sürekli davet edilmiş, lakin o bunu kabul etmeyerek gidenlere de *Siz neden vatani bırakıp gittiniz?* Diyerek serzenişte bulunmamıştır.

Sehend, Güney Azerbaycan'ın ulusal çevresinde *Azerbaycancılar* ve *Turancılar* diye anılan akınlardan birincisine taraf gösteriliyordu. Azerbaycancılar, Kuzey Azerbaycan'daki gibi ulusal özerklik kurulması, kamu haklarının (Yerel özyönetim, ana dilinde eğitim, basın, sosyal kurumlar vs.) sağlanması ve ileride yerel ve uluslararası imkân dâhilinde bağımsız bir Azerbaycan Devleti kurma fikrini savunuyorlardı. Turancılar ise *Azerbaycan* ve *Azerbaycanlı* kelimesini kabul etmemek bir yana bunu *Fars şovenine hizmet* etmeğe dayandırıyorlardı. Onlar yaşanan millî sorunların *Azerbaycan adlı kafesten kurtulup*, bütün İran Türkleri ve genel Türklük anlamındaki Turan fikrini desteklemekteydiler. Bu iki akımdan farklı düşünenlerde vardı. Kendilerini *Marksistler* diye adlandıran diğer bir grup aydınsa kurtuluş yolunu İran'da proleter devriminin zaferinde bulup bütün sorunların devlet tarafından çözüleceğine inanıyorlardı.

Bu akımların temsilcileri birbirinin düşüncelerine saygı gösterip ulusal bağımsızlık hareketi bağlamında iş birliği yapsalardı belki daha çok başarılı olurlardı. Fakat ne yazık ki onlar çoğu zaman birbirini *Solcu Stalinici*, *Maocu*, *Kruşovcu* ve İranperest *Turancı* gibi gruplara ayırarak, kendi içlerinde mücadele vermekteydiler..

Güney'deki bu içler acısı durumu Sehend ile birlikte değiştirmek için büyük emek veren Prof. Dr. Rüstem Aliyev (1929-1994) üzüntü duyarak şunları kaleme alıyor:

İran Azerbaycan'ı aydınlarının ünlü temsilcileri birbirinden izole olmuş şekilde yaşıyorlardı. Onların arasında birlik ve dayanışmanın olmayışı, tehdit, didişme eski ayır, buyur kurallarının uygulanmasına bağlıydı. Herhangi bir halkın ileri gelenleri olan aydınlar arasında başıbozukluk salmak, aydınları birbirine düşürmek, tartışmalarla halkın, ülkenin durumunu dengesiz hala sokmak ayır, buyur (parçala, hükümet) geleneksel politikasıdır. Tuhaf olan o ki çoğu zaman aydınlar çok iyi anlamalarına rağmen, bilerek bu politikanın kurbanı olmuşlar (Aliyev, 1992)..

Sehend, bu eğilimlerin hiçbirine taraf olmayıp hepsine aynı derecede saygıyı gösteriyordu. Yukarıda zikredilen grupların kurduğu veya kurulmasında katkı sağladıkları edebiyat meclislerini birleştirmeye çalışıyordu. O, tarafsız, net yaşam çizgisi olan ve buna hayatı boyunca sadık

kalan bir insandı. Bu yüzden Güney Azerbaycan’da millî bilincin şekillenmesinde hizmetleri olan Turancı aydınımızdan Ali Tebrizi (1929-1998), Sehend’in ölümünden sonra hakkında yazdığı, kabulü imkânsız sözleri üzülmekten edip ölen şaircik, be estelah⁶ Sehend...” (Tebrizi, 1981: 122)

Oysa o, Sehend’in zamansız ölümü üzerine *Sehend* İçin adlı şiirde üzüntüsünü şöyle belirtmişti:

Ağlarsa, var bugün yeri, halk zaman bize,

Bırak ağlasın ki, çoklu yetişmiş figan bize.

Yağdırsa gözyaşın yere gökler bulut-bulut,

Bırak yağdırıp, vefasını versin nişan bize.

Bırak kişnesin Sehend’e Sehend yıldırımları,

Eller sesi ile gürleşip olsun tufan bize.

Yok ortamızda Korkut Ata söylesin ağıt,

Çalsın kopuz, bugün yine olsun ozan bize... (“İran Türk Edebiyatı Antolojisi”, Cilt.VI, 2002:145)

Fakat ne mutlu ki bugün Güney Azerbaycan’da Sehend’in sanatı ve kişiliği birçok kişi tarafından benimsenmektedir. *Yaşmak* dergisinin baş editörü Sait Muğanlı, Aras’ın karşı kıyısındaki edebî camiada babalar-oğullar tartışmasına değinerek şunları aktarmaktadır: “Orada da yaşlı kuşakla genç kuşak arasında estetik tartışmalar, birbirini beğenmeme, birbirini kabullenmeme var, fakat bu Kuzey’deki kadar gergin değil. ...Güney’de gençler yaşlı kuşaktan Şehriyar ve Sehend dışında, herkesin üstüne gidiyor, fakat Şehriyar ve Sehend’e bir sevgi var” (19)...

Sonuç

Bulut Karaçurlu Sehend’in sosyo-politik görüşleriyle ilgili bazı yazarların ortaya attığı iddialar gerçeklikten uzak, temelsiz ve kabulü imkânsız yaklaşımlar olarak görülmektedir. Bunuşu sebeplere bağlayabiliriz:

- Sehend’in ait olduğu siyasî camianın (ADF’in) amacının doğru değerlendirilmemesi;
- Onun politik bakışlarına göre açıkça sol merkezci olmasının göz ardı edilmesi;
- Gerçek anlamda demokrat, beynelmilelci ve doğası gereği hoş-

5 Şarap.

6 Mahlaslı.

görölü insan olduğunu anlamamaları;

- Politik bağlılık ile ilgili rekabetin yol verilmez bir şekilde insanî ilişkilere yansıtılması;

- Bakış açısını somut olarak yansıtan eserlerin tam olarak öğrenilip benimsenmemesi.

Demokrat ve vatansever olan Sehend, yaşantısı ve eserleriyle Azerbaycan bağımsızlığı için mücadele etmiş. O, arkadaşlarıyla başlatmış olduğu direniş mücadelesi, kendisinden sonrakilere örnek olup onu Azerbaycan direniş edebiyatı liderlerinden birisi haline getirmiştir.

Kaynakça

Azeroğlu, B. (1986). Sehend'in İdeal Dünyası. Edebiyat ve İncenanat Gazetesi, 4 Temmuz. Bakü.

Cavanşir, C. (2012). İran İnkılâbına Aldanan şair: Sehend. Edalet gazetesi, 14-15 Eylül. Bakü.

Cenubi Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi, Cilt.IV. (1994). Bakü: Elm.

Aliyev, R. (1992). şehriyar'la Buluşmalarım. şehriyar Gazetesi, 5 Kasım. Bakü.

İran Türk Edebiyatı Antolojisi.(2002) Cilt. VI. (Yayına hazırlayan: Dr. Ali Kafkasyalı). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınevi.

Meşrutei, K.S. (1989). Kırılancık Baharı Bekler. Bakü: Yazıı.

Oktay, E.N. (2009). Eserleri (Yayına hazırlayanlar: İslam Garipli, İlham Garipli), Bakü: Goliot-Gkup.

Pişeveri, S.C. (2005). Hatırat (Yayına hazırlayan: Yedulla Kenani). Bakü. Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın Yayını

Altın Sayfalar. (1946). Tebriz: İlmiye Matbaası

Sehend, B.K. (1984). Sazımın sözü (Yayına hazırlayan: Rukiye Kanberkızı). Bakü: Yazıı.

Sehend, B.K. (1984). Seçilmiş Eserleri (Yayına hazırlayan: Rukiye Kanberkızı). Bakü: şark-Garp.

Sehend, B.K. (2010). Divan (Yayına hazırlayan: Eldar Mehemedzade Sedik). Tebriz: Neşr Exter.

Sehend, B.K. (2012). Kardeş Yemini (Yayına hazırlayan: Seyid Muğanlı). Tahran: Neşr Efkar.

Sehend, B.K. (2015). Dedemin Kitabı (Yayına hazırlayan: Fikret Süleyma-

noğlu). Bakü: Nurlar.

Süleymanoğlu, F. (2015). Sehend'in "Hatira" Poeması. Filologiya Meseleler Dergisi, №4. s.379-386.

Tebrizli, E. (1981). *Dil ve Edebiyat*. Tahran: İلميye Matbaası

http://azr.baybak.com/il_2007_say_321.azr Güney'de modern ve postmodern edebiyat bütün gücü ile öndedir.

<https://www.gunaz.tv/az/xeberler/axiv/guneyde-modern-ve-postmodern-edebiyat-butun-gucu-ile-ondedir-49497>, Erişim 19 Mayıs 2018. Sehend (Bulud Karaçorlu) kimdir? Hayatı ve eserleri.

<http://www.kimdirhayatieserleri.com/sehend-bulud-karacorlu-kimdir-hayati-ve-eserleri.html>, Erişim 19 Mayıs 2018.

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
Sayı/Issue: 3
Sayfa / Page: 71-87
Yaz / Summer, 2019

Geliş/Received: 19.04.2019 | Kabul/
Accepted: 08.05.2019
Makale Bilgisi / Article Info :
Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Hakan
KARAASLAN

ORCID | 0000-0002-2257-0202

hakankaraaslan@yyu.edu.tr

Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
Uluslararası İlişkiler

**ARMS CONTROL AND DISARMAMENT IN THE POST-COLD WAR ERA:
AN ANALYSIS OF THE ROLE OF THE ORGANIZATION FOR SECURITY
AND CO-OPERATION IN EUROPE * | SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE
SİLAHLARIN KONTROLÜ VE SİLAHSIZLANMA: AVRUPA GÜVENLİK VE
İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NIN ROLÜNÜN BİR ANALİZİ**

Abstract

This article is mainly interested in analyzing the role of the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) in the efforts to create and maintain regional arms control and disarmament regimes in the post-Cold War era. The Proliferation of mass destruction weapons (WMD) including nuclear, biological and chemical weapons, their delivery means and the proliferation of conventional weapons is a growing tangible threat in the 21st century. After the Cold War period, the OSCE, as a regional security organization, started to attach special importance to arms control and disarmament issues in its region under the umbrella of its politico-military dimension. Although the politico-military dimension of the OSCE has diminished in importance since the end of the Cold War, it remains relevant for security. Disarmament, arms control, and CSBMs are important parts of the overall efforts to enhance security in the military field. In order to increase military transparency and predictability, the OSCE supports the implementation of arms control treaty regimes. The OSCE has contributed to the maintenance of regional and international security through its activities on arms control and disarmament.

Keywords: Armament, Disarmament, Arms Control, The Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE Treaty), the Organization for Security and Co-operation in Europe

* This article is from unpublished PhD thesis of Hakan Karaaslan, 'The Organization for Security and Co-operation in Europe in the Post-Cold War Era: An Analysis of Its Comprehensive Approach to Security', submitted to the Middle East Technical University, 2015.

Öz

Bu alışma temel olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel temel- li silah kontrol ve silahsızlanma rejimlerinin kurulması ve sürdürülmesi abala- rında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) rolünün analiz edilmesi ile ilgilidir. Nükleer, biyolojik ve kimyasal silahları içeren kitle imha silahlarının yayılması, bu silahları gönderme araçları ve konvansiyonel silahların yayılma- sı 21. yüzyılda büyüyen bir somut tehdittir. Bölgesel bir güvenlik örgütü olarak AGİT, Soğuk Savaş sonrası dönemde siyasi-askeri boyutu şemsiyesi altında kendi bölgesinde silahların kontrolü ve silahsızlanma konularına özel bir önem vermeye başlamıştır. AGİT'in siyasi-askeri boyutunun Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana önemi azalmış olmasına rağmen, güvenlik açısından halen gündemde olma özelliğini korumaktadır. Silahsızlanma, silahların kontrolü ve Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler askeri alanda güvenliği artırma amaçlı çabaların önemli bir parçası- dır. AGİT, askeri şeffaflığı ve öngörülebilirliği arttırmak için, silahların kontrolüne yönelik rejimlerin uygulanmasını desteklemektedir. AGİT silahların kontrolü ve silahsızlanma üzerine yürüttüğü faaliyetler ile bölgesel ve uluslararası güvenliğin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Silahlanma, Silahsızlanma, Silahların Kontrolü, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

Introduction

The idea of security defined as a 'state' or 'national security' in largely militarized terms' dominated the field of security for much of the Cold War era (Baylis, 2011: 300). Because the structure of the international system is anarchic in the absence of any central authority, states had the main responsibility for their own security (Gärtner and Adrian Hyde-Price, 2001: 1-2). Statesmen and academics mainly focused on the military capabilities of the states to address existential threats, posing serious risks and challenges to their security and stability (Baylis, 2011: 300). In this respect, military power which was defined in terms of military capabilities was seen as the best instrument to achieve security in the international system. As a result, "security was defined as the absence of threat or the capability to deter threat" (Gärtner and Adrian Hyde-Price, 2001: 1-2).

"The highly militarized and highly polarized ideological confrontation between the superpowers" dominated the international security agenda during the Cold War era. In this period, due to the intensive rivalry and confrontation between the two blocs and the danger of nuclear war, political-military issues were dominant in the international security agenda (Buzan, 1991: 433).

For much of the Cold War period, military dimension of security was dominant in security studies. Traditional military and state-centric

approaches dominated the security agenda for much of the Cold War period (Buzan, 1991: 158-159). National security was considered primarily in military terms (Buzan, 1991: 222) The main focus of security studies within the framework of state-centric and military conception of security were “the study of threat and war and the control of military force” (Buzan and Hansen, 2009: 162). During the Cold War period, state was accepted as the main referent object of security and military domain was adopted as the privileged security dimension (Buzan and Hansen, 2009: 166).

With the end of the Cold War period, a new security understanding has come to the fore in security studies beyond the traditional military and state-centric security conceptions of the Cold War. This new security thinking is mainly based on broadening and deepening of security studies. This new way of thinking on security as a concept has portrayed new referent objects rather than the state and new security dynamics and issues for security analysis (Gärtner and Adrian Hyde-Price, 2001: 3). Within this context, the origins of threats and challenges have been diversified, arising from different dimensions such as economic, environmental and societal in addition to the political and military domains. These new security threats and challenges started to gain importance and at the same time, they have been integrated into the security analysis. The new threat areas include the violation of human rights and fundamental freedoms, economic and environmental concerns, democracy, political stability, socio-political cohesion of societies, social and cultural issues, illegal migration, religion and identity issues (Gärtner and Adrian Hyde-Price, 2001: 4-5), , poverty, pandemics, organized crime, trafficking in human beings, drugs and weapons and international terrorism” (Mérand, Irondelle and Foucault, 2011: 14-15). Economic and environmental issues started to come into the security agenda and non-military issues or non-military aspects of security started to achieve security status (Buzan, Wæver and Wilde, 1998: 2-3).

In the post-Cold war period, military-based threats and challenges to international security have remained relevant. Within this framework, proliferation of weapons of mass destruction (WMD) including nuclear, biological and chemical weapons their delivery means and the proliferation of conventional weapons is a growing tangible threat in the 21st century. According to the introduction part of the SIPRI Yearbook 2017, “virtually all the major global indicators for peace and security have moved in a negative direction: more military spending, increased arms trading, more violent conflicts and the continuing forward march of military technology. Existing multilateral and bilateral arms control agreements and processes are also under challenge—not least due to the deteriorating relationship between Russia and the United States—raising questions of global concern

and potentially epochal scope” (International security, armament and disarmament, <https://www.sipri.org/yearbook/2017/01>, Accessed on 15 April, 2019).

This article is mainly interested in analyzing the role of the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) in the efforts to create and maintain regional arms control and disarmament regimes in the post-Cold War era. Within this framework, the study firstly tries to explain armament issue as a serious threat to international security. Secondly, this paper mainly aims to explain and analyze the role and activities of the OSCE in creating and maintaining regional arms control regimes with a specific emphasis on Europe. Finally, the study tries to summarize the main findings of the research in the concluding part.

1. Armament Race as a Threat to International Security

The proliferation of Weapons of Mass Destruction (WMD), including nuclear, biological and chemical ones and their delivery means constitute a serious threat and challenge to the security and stability of all states and seriously threaten the international security and stability. These military threats might arise from primarily states or groups of states. Military threats mainly target the population at large and state structures / infrastructure. Diplomatic, secret service and military tools are appropriate instruments in dealing with military threats. In addition to the proliferation of WMD and their delivery means as a military threat, Conventional Weapons Proliferation also constitutes a serious concern for all international community. The excessive accumulation and uncontrolled spread of Small Arms and Light Weapons (SALW) pose a significant threat to peace and security as well as to the social and economic development of many countries’. Because there is a close relationship between illicit trade in SALW and terrorism, all states have to support and encourage international cooperative approaches and instruments in order to tackle and eliminate illicit trade in SALW within the framework of various international organizations such as the United Nations (Arms Control and Disarmament, <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on December 20, 201).

Hoyer (2010: 116) argues that “disarmament and arms control must be central to any discussion of European security”. It is strongly agreed that the existing arms control regimes and agreements should be strengthened and adapted to the newly emerging security environment and conditions in the post-Cold War era. Within the framework of military threats, it is commonly agreed that while multilateral regional approaches are best suited to deal with conventional attacks, multilateral global initiatives are best suit-

ed to combat with the proliferation of weapons of mass destruction such as biological, chemical and nuclear ones and their delivery means. All international and collective efforts to prevent the proliferation of WMD and their delivery means should be supported by the all international community. In this regard, maintaining and strengthening the legal framework, the basic parameters and finally effective implementation of the international legally-binding non-proliferation regimes and instruments are highly significant for maintaining international security and stability (Arms Control and Disarmament, <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on December 20, 2013).

2. Disarmament-Arms Control and the Organization for Security and Co-operation in Europe

After the end of the Cold War period, the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), as a regional security organization, started to attach a special importance to arms control and disarmament issues in its region under the umbrella of its politico-military dimension. The OSCE, working in close co-operation with other international and regional organizations and interested actors, carries out its arms control and disarmament-related activities with a view to contributing to the realization of more stable and peaceful security environment particularly in its region or, in a wider sense, across the whole world. ('Arms Control and Disarmament', Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, available at <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on 20 December 2013). The Forum for Security Co-operation, as the basic regular decision-making body of the OSCE is tasked to act in the military aspects of security, works to provide support, assistance and expertise to the participating States through initiatives aimed at "developing documents regulating transfers of conventional arms and establishing principles governing non-proliferation" ('OSCE, Arms Control', available at <http://www.osce.org/what/arms-control>, Accessed on 1 December 2013).

In dealing with the WMD, the OSCE basically aims at encouraging and supporting all participating States in their efforts towards the non-proliferation of WMD. In tackling with the proliferation of WMD, "maintaining the legal framework and the basic parameters of the international legally binding non-proliferation regimes is of vital significance. Strengthening the full and effective implementation of the international non-proliferation instruments and regimes is equally important". Within this context, the OSCE also support its participating States to accept and implement international agreements and documents aimed at preventing the proliferation of WMD ('Arms Control and Disarmament', Republic

of Turkey Ministry of Foreign Affairs, available at <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on 20 December 2013).

A huge amount of surplus weapons have started to pose a serious threat to European security and stability following the end of the Cold War era. In this regard, the OSCE, through all relevant institutions, structures and field missions, has focused on providing assistance to its participating States in order to prevent and stop the spread of these kinds of weapons as well as to destroy them in a safely manner within the politico-military dimensions of security ('Arms Control and Disarmament', Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, available at <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on 20 December 2013).

This paper mainly focuses on the three activity fields of the OSCE with regard to arms control and disarmament. These are the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, Small Arms and Light Weapons, and Conventional Ammunition respectively.

2.1. The Treaty on Conventional Armed Forces in Europe

'The Treaty on Conventional Armed Forces in Europe' (The Treaty on CFE or the CFE Treaty) established the most important and comprehensive legally binding conventional arms control regime in the world. The CFE Treaty was signed on 19 November 1990 and entered into force on 9 November 1992 ('The OSCE Concept of Comprehensive and Co-operative Security An Overview of Major Milestones', OSCE Secretariat Conflict Prevention Centre Operations Service, Vienna, 2009: 12). The CFE Treaty is generally referred as "the cornerstone of the European conventional security architecture" ('Arms Control and Disarmament', Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, available at <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on 20 December 2013). The CFE Treaty is not an official part of the OSCE. However, the negotiations and discussions with regard to the CFE Treaty have always been carried out within the framework of the CSCE/OSCE up to the present (Zellner, 2010: 238-239). The CFE Treaty includes legally binding provisions which "provide a system of limitations for equipment holdings and ensures military transparency through mandatory notification of certain military activities and equipment holdings". Information exchange and regular verification in the military field have been maintained within the framework of the legally-binding conventional arms control regime established by the CFE Treaty ('The OSCE Concept of Comprehensive and Co-operative Security An Overview of Major Milestones', OSCE Secretariat Conflict Prevention Centre Operations Service, Vienna, 2009: 12). "The CFE Treaty, through setting up ceilings, has ensured significant reductions in five categories of

conventional arms and equipment, namely battle tanks, armored combat vehicles, artillery systems, combat aircraft and attack helicopters and imposed certain numerical limitations on states parties both at strategic and regional levels” (‘Arms Control and Disarmament’, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, available at <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on 20 December 2013). During the dissolution of the Warsaw Treaty and the collapse of the Soviet Union, the CFE Treaty proved to be a highly effective instrument for distributing military equipment among the former members of the Warsaw Pact and the successor states to the Soviet Union” (Evers, Kahl and Zellner, 2005: 20).

“The CFE regime is designed for several purposes in consolidating the security and stability of the Euro-Atlantic region”. The CFE Treaty regime provides “comprehensive security guarantees to all states in the CFE Zone of application in equal and satisfactory terms in accordance with the principle of ‘indivisibility of security’ in the OSCE region”. In other words, the CFE Treaty does not provide different level of security guarantees for different regions in the CFE Zone. “Security concerns of all States Parties to the Treaty are taken into consideration in accordance with the principle of indivisibility of security” (‘Arms Control and Disarmament’, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, available at <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on 20 December 2013).

“Thanks to the CFE Treaty, Europe embarked on an unprecedented disarmament process after the Cold War” (‘The OSCE Concept of Comprehensive and Co-operative Security An Overview of Major Milestones’, OSCE Secretariat Conflict Prevention Centre Operations Service, Vienna, 2009: 12). The CFE Treaty, as ‘the cornerstone of European security’ has been effectively implemented by the States Parties to the Treaty with a view to “increasing military transparency, predictability and transparency” across the entire OSCE region. “The CFE Treaty has played a vital role in maintaining regional stability and security of the Caucasus, Black Sea and northern Europe particularly during the period of historical transformations of the Euro-Atlantic area” (‘Arms Control and Disarmament’ Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, available at <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on 20 December 2013). In this regard, the CFE Treaty, as legally-binding conventional arms control instrument, has contributed substantially to the creation and maintenance of a ‘co-operative security regime’ in Europe after the end of the Cold War era (Richter and Zellner, 2008: p.6).

Following the end of the Cold War period, negotiations and discussions have been maintained on the issue of adapting the CFE Treaty to

the changing realities, conditions and dynamics which have been shaped by the newly emerging security environment in the post-Cold War Europe. Consequently, ‘the Agreement on Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe’ was signed by all States Parties to the original CFE Treaty during the OSCE Istanbul Summit Meeting of 1999. While the original CFE Treaty sets up collective limits for two military blocs in the bipolar structure of the Cold War era, Adapted CFE Treaty creates outlines national and territorial ceilings. Other participating States of the OSCE in the “geographic area between the Atlantic Ocean and the Ural Mountains” could access to the Adapted Treaty when the Adapted CFE Treaty would come into force. “Until all 30 States Parties have ratified the Agreement, the original CFE Treaty remains in effect” (‘The OSCE Concept of Comprehensive and Co-operative Security An Overview of Major Milestones’, OSCE Secretariat Conflict Prevention Centre Operations Service, Vienna, 2009: 12). The Adapted CFE Treaty has been only ratified by the Russian Federation, Ukraine, Belarus and Kazakhstan so far. As a result, the Adapted CFE Treaty has not come into force.

The Adapted CFE Treaty has not been ratified by the members of NATO Alliance due to the unfulfillment of the politically-binding commitments made by the Russian Federation at the 1999 OSCE Istanbul Summit to withdraw its armed forces and military equipment stationed in Georgia and Moldova, namely two former Soviet Union republics (Kühn, 2009: 1). These so-called ‘Istanbul commitments’ have been generally considered as a precondition for the ratification of the Adapted CFE Treaty by Western countries, particularly members of NATO alliance (Richter and Zellner, 2008: 6). As a result, the Adapted CFE Treaty has not entered into force due to disagreement between NATO and Russian Federation regarding the withdrawal of Russian military presence from Georgia and Moldova.

The Russian Federation suspended unilaterally the implementation of the original CFE Treaty in December 2007 and based its unilateral decision to the national security concerns originating from the NATO enlargement. 29 State Parties continue to implement the obligations of the Treaty. The NATO allies have undertaken two initiatives (‘parallel action plan’ and ‘consultations at 36’) in order to overcome the existing deadlock. These initiatives have failed. This situation created an uncertainty with regard to the future of the CFE regime and all European conventional security system in a wider sense” (‘Arms Control and Disarmament’, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, available at <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on 20 December 2013). Zellner (2010: 238-239) states that “a failure of the CFE regime, this cornerstone of cooperative security, would necessarily damage the OSCE

which is equally built on the basis of a cooperative security approach”

Despite the overall contributions of the multilateral treaty regimes to security and stability, the original CFE Treaty was suspended by the Russian Federation in 2007 (‘Arms Control and Disarmament’, available at <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on December 20, 2013). As a result, the Organization’s co-operative security approach is being seriously undermined. Zellner (2009: 8) states that

the very existence of the OSCE’s politico-military dimension is threatened by the impending collapse of the CFE Treaty, which establishes a core of military stability and predictability, which is fundamental for the security of all participating States. The erosion of the conventional arms control regime in Europe, and specifically the CFE Treaty, poses a serious challenge to the OSCE region Zellner, Boyer, Evers, Facon, Grand, Kühn, Kulesa and Zagorski, 2012: 17). The Treaty’s military dimension, in the narrower sense of limiting capacities, is the landslide loss of confidence, the loss of a unique regime of cooperative transparency, and the open breakdown of the most visible symbol of common security in Europe. What is at stake now is nothing less than the further pursuit of co-operative security policy in Europe (Zellner, 2009: 14-15).

In other words, “the crisis of the CFE is a crisis of co-operative security policy, one of the OSCE’s key missions. Therefore, the future of the CFE has a direct impact on the further development of the OSCE” (Zellner, 2009: 20-21).

2.2. Small Arms and Light Weapons

Another important issue in the field of arms control and disarmament within the OSCE region revolves around the Small Arms and Light Weapons (SALW). After the Cold War era, the proliferation and illegal trade of SALW started to pose a serious threat to security and stability of the OSCE participating States. “The excessive accumulation and uncontrolled spread of SALW pose a significant threat to peace and security as well as to the social and economic development of many countries. There is also a close relationship between illicit trade in SALW and terrorism” (‘Arms Control and Disarmament’, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, available at <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on 20 December 2013).

The illicit spreading of small arms and light weapons particularly in the conflict zones and post-conflict areas of the OSCE region constitutes a growing and tangible risk and challenge to the security and stability of all the participating States of the Organization. The illicit proliferation of these weapons also prevents the full and effective implementation of the

conflict prevention and post-conflict rehabilitation activities initiated by the OSCE (Brichambaut, 2007: 187). In addition, accession to small arms and light weapons is very easy in comparison with other arms and weapons and they can be easily transferred. “The illicit trade of these weapons is connected with the spread of terrorism, regional conflicts, failing states and organized crime” (Lynch, 2008: 219).

Particularly, spreading and uncontrolled usage of Man-Portable Air Defence Systems (MANDPAS) is a significant and alarming threat to the security and stability of the OSCE participating States. Civil aviation, peace-keeping operations, anti-terrorist operations and crisis management activities are negatively influenced by the use of MANDPAS. Civilians have been considerably damaged with the use of MANDPAS by several terrorist groups and organizations. In this respect, it is of great importance that stricter export and import controls on these weapons should be established and stockpile security should be promoted by both all countries and relevant international institutions. Additionally, exchanging information and experiences among the participating States of the OSCE should be encouraged in order to deal with the illicit trade and uncontrolled proliferation of MANDPAS (‘Arms Control and Disarmament’, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, available at <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on 20 December 2013).

On the one hand, the proliferation and illicit trade of SALW constitute a serious security concern to all participating States of the OSCE particularly in the regions including ongoing conflicts and post-conflict rehabilitation and peace-building processes. On the other hand, the major producers and exporters of SALW across the entire OSCE region are the participating States of OSCE (Brichambaut, 2007: 187 and Lynch, 2008: 219). “The OSCE comprises many of the world’s largest small arms suppliers, but also includes a number region which has been seriously affected by the spread of small arms” (‘OSCE, History and Background of CSBMs in the OSCE’, Document FSC, 1 January 2004, available at www.osce.org/fsc/40035, Accessed on 1 September 2013). Within this context, the participating States are strongly convinced that the OSCE has to be responsible for tackling with the threats and challenges emanating from the proliferation and illegal trade of SALW (Brichambaut, 2007: 187 and Lynch, 2008: 219).

Within the environment outlined above, ‘the OSCE Document on Small Arms and Light Weapons’ was adopted in November 2000 within the framework of politico-military dimension of the OSCE. The Document on SALW produced by the OSCE is the most comprehensive multilateral

agreement adopted by an international organization to date. The Document mainly aims to contribute to the combating efforts against the proliferation and illicit trade of SALW. In order to control the spread of SALW, the Document established standards for manufacture, marking, export control and stockpile security of these weapons (Brichambaut, 2007: 187).

“The OSCE Document on SALW is a politically binding agreement which contains norms, principles and measures covering each stage in the life of a weapon: production, transfer, storage, collection or seizure and destruction. On the basis of the Document, participating States have agreed to share information, on a one-off basis, on issues concerning: national marking systems; national procedures for the control of manufacturing; national legislation and current practice in export policy, procedures and documentation, and control over brokering; small arms destruction techniques; and small arms stockpile security and management programmes. Additionally, participating States have committed themselves to exchange annually data on exports to and imports from other OSCE participating States, as well as on small arms deemed as surplus and/or seized and destroyed on their territory in the previous calendar year” (Lynch, 2008: 219-220).

With the purpose of building trust among the participating States and encouraging common action in addressing the threats and challenges originating from the illicit spreading and trade of SALW, the OSCE created a regime, allowing the participating States of the Organization to exchange information with regard to their national policies, export and import controls and the ways for destroying these weapons. Furthermore, upon their request and according to their specific requirements, the participating States can benefit from the assistance provided by the other participating States of the OSCE in the management and destruction of SALW (Brichambaut, 2007: 187).

In order to facilitate the full and effective implementation of the standards and commitments outlined in the Document on SALW, the OSCE has been developing and implementing various normative-based measures, including “politically binding agreements on export controls in the OSCE area”. In addition to this, the OSCE provides assistance to the participating States through several projects “aimed at improving stockpile controls of SALW and destroying surplus weapons” (Lynch, 2008: 220).

The FSC also produced ‘the Handbook of Best Practices on SALW’ with the purpose of supporting the OSCE participating States in their efforts for implementing the commitments and standards adopted within the OSCE framework. The Handbook provides a comprehensive framework

for “the all stages of a gun’s life, starting with manufacture and finishing with destruction and disarmament, demobilization and reintegration”. The Handbook consists of several recommendations aimed at enabling the participating States to improve their national policies (Brichambaut, 2007: 187). The Handbook serves as the useful instrument to support the governments of the participating States, international institutions and non-governmental organizations in combating the proliferation and illicit trafficking of SALW (Dunay, 2005: 252-253).

‘The United Nations Programme of Action to Prevent, Combat and Eradicate the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Its Aspects’, adopted in 2001, is the major international document pertaining to the SALW. In order to effectively combat with the threats and risks originating from the spreading and illegal trafficking of SALW, “the full and comprehensive implementation of the UN Programme of Action” is highly important. Adapting the UN Programme of Action to the newly emerging security conditions in the OSCE region is also equally important in fighting against the security risks and challenges based on the proliferation and uncontrolled usage of SALW (‘Arms Control and Disarmament’, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, available at <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on 20 December 2013).

2.3. Conventional Ammunition

In the field of arms control and disarmament, the OSCE FSC adopted another significant document titled as ‘OSCE Document on Stockpiles of Conventional Ammunition’ in 2003. The main target of the Document is to support and help the OSCE participating States in their efforts for storing safely and destroying the large amount of stockpiles of conventional ammunition (Lynch, 2008: p.220). Since 2003 several former Soviet Union countries such as Belarus, Armenia, Tajikistan, Ukraine, Kazakhstan and the Russian Federation have requested assistance from the OSCE in destroying the surplus conventional ammunition in their territories (Evers, Kahl and Zellner, 2005: 21).

According to Lynch, “it has been estimated that there are up to 300 million tons of surplus conventional ammunition in the ex-Soviet territories by 2008”. These stockpiles of conventional ammunition constitute considerable security risks and challenges to the security of the OSCE participating States as well as across the whole environment in the OSCE region. Therefore, the OSCE aims to support its participating States in their efforts towards meeting the security concerns with regard to the surplus stockpiles of conventional ammunition. To achieve this, the OSCE carries out concrete assistance projects with a view to contributing to the

improvement of national capacities of the participating States “for a better stockpile management and security”. In accordance with its comprehensive approach to security, the OSCE has made efforts in dealing with the conventional ammunition within the framework of politic-military dimension of security (Lynch, 2008: 221).

Conclusion

This article has dealt with the issues of arms control and disarmament in the post-Cold War era and the role of the OSCE in creating and maintaining arms control and disarmament regimes. Military threats including biological, chemical, nuclear and conventional attacks seen as one of the most important threats to security of all states, societies and individuals all over the world. The OSCE has engaged in military security issues as a reflection of its comprehensive security approach. The Organization has carried out its military security activities through supporting arms control treaty regimes, developing Confidence and Security-Building Measures (CSBMs), and assisting the participating States in the field of military reform and co-operation. Even in the military field, the OSCE uses soft tools such as co-operation, dialogue, negotiation and confidence-building measures.

In the military field, the OSCE works to enhance security and stability by promoting openness, transparency and predictability. The OSCE provides a platform for maintaining negotiations, consultations, dialogue and co-operation on military security. Disarmament, arms control and CSBMs are important parts of the overall efforts to enhance security in the military field. In order to increase military transparency and predictability, the OSCE supports the implementation of arms control treaty regimes. The negotiations and discussions on CFE Treaty, the Open Skies Treaty and the CSBMs have been conducted under the OSCE framework. These treaty regimes are generally considered the cornerstones of European Security architecture. The CFE Treaty and the Open Skies Treaty, including legally binding commitments, have been designed to contribute to the creation and maintenance of security, stability and peace in the Euro-Atlantic area. These multilateral instruments constitute the backbone of the European conventional security architecture and operate under the umbrella of the OSCE. Although these treaty regimes are not the official part of the OSCE acquis, the OSCE has provided assistance and support for the full and effective implementation of the Treaty on CFE and the Open Skies Treaty since their inception. These two treaty regimes have contributed greatly to increasing openness, transparency and predictability and building confidence and trust among the State parties to the treaties in the field of mili-

tary security. CSBMs also represent a key element of the politico-military co-operation in the OSCE area. The CSBMs provide an important complementary framework for the arms control and disarmament regimes and agreements within the framework of the politico-military dimension. The CSBMs have been designed to build trust and confidence among the OSCE participating States and reducing the possibility of armed conflicts or military confrontation by improving transparency, openness and predictability. As a result, the OSCE has contributed to the maintenance of international security through its activities on arms control and disarmament and developing CSBMs.

‘The CFE regime is designed for several purposes in consolidating the security and stability of the Euro-Atlantic region’. This regime provides comprehensive and equal guarantees for all State Parties (Arms Control and Disarmament, <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on December 20, 2013). “The CFE Treaty establishes an outstanding level of military transparency, to which no other part of the world even comes close” (Evers, Kahl and Zellner, 2005: 21). “With its legally binding limitation, information and verification regime, the CFE Treaty in particular is a vital component of European security architecture and constitutes a milestone in the development of the concept of co-operative security or co-operative security approach” (Hoyer, 2010: 116).

The Agreement on Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe was adopted in the 1999 OSCE Istanbul Summit. However, the adapted Treaty has not entered into force due to disagreement between NATO and Russian Federation regarding the withdrawal of Russian military presence from Georgia and Moldova (Arms Control and Disarmament, <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, Accessed on December 20, 2013). On the other hand, with the unilateral suspension of the original CFE Treaty by Russia in December 2007, it is not possible any longer to sustain “transparency and verification through data exchange and on-site inspections” within the framework of the CFE Treaty. The lack of any restrictions implemented for conventional arms control started to pose a serious threat to security in terms of accelerating the armaments level in the OSCE region particularly at sub-regional levels. Consequently, the CFE Treaty, ‘as a vital instrument for promoting military transparency, openness and predictability and for establishing trust among all the States Parties’, has not been implemented since December 2007.

Military or hard security issues were heavily emphasized within the OSCE framework during the Cold War period. Although the politi-

co-military dimension of the OSCE has diminished in importance since the end of the Cold War, it remains relevant for security. However, although the OSCE has registered some success and contribution in maintaining arms control and disarmament efforts, the OSCE's contribution via politico-military dimension has remained limited. The OSCE is neither a military organization nor a military alliance against any threat of source. It is obvious that the Organization cannot provide hard security guarantees for its participating States like a politico-military organization. Most importantly, the OSCE could not play a role in the efforts aimed at revitalizing the original CFE Treaty which was suspended by the Russian Federation unilaterally in 2007. The OSCE has also failed to play a constructive role for eliminating the disagreements between the NATO members and Russia over the ratification of the 1999 Adapted CFE Treaty. The main reason for this is that arms control and disarmament issues have been increasingly politicized by some OSCE participating States.

Bibliography

- International security, armament and disarmament, <https://www.sipri.org/yearbook/2017/01>, (Accessed on 15 April, 2019).
- , 'Arms Control and Disarmament', Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, available at <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, (Accessed on 20 December 2013).
- , 'OSCE, Arms Control', available at <http://www.osce.org/what/arms-control>, (Accessed on 1 December 2013).
- , 'OSCE, History and Background of CSBMs in the OSCE', Document FSC, 1 January 2004, available at www.osce.org/fsc/40035, (Accessed on 1 September 2013).
- , 'The OSCE Concept of Comprehensive and Co-operative Security An Overview of Major Milestones', OSCE Secretariat Conflict Prevention Centre Operations Service, Vienna, June 2009, p.12.
- Arms Control and Disarmament, <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa>, (Accessed on 20 December, 2013).
- Baylis, J. (2011). International and global security in the post-cold war era. *The Globalization of World Politics*. in John Baylis and Steve Smith (eds). Oxford and New York: Oxford University Press. pp.297-323.
- Brichambaut, M. (2007). The OSCE and the 21st Century. *Helsinki Monitor: Security and Human Rights* No.3. pp.180-187.

- Buzan, B. (1991). New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. *International Affairs*, Vol. 67 No. 3. pp.431-451.
- Buzan, B. (1991). People, states & fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era. Boulder, CO: L. Rienner.
- Buzan, B. and Hansen, Lene (2009). The evolution of international security studies. New York: Cambridge University Press.
- Buzan, B., Wæver, O., and Wilde, J. (1998). Security: a new framework for analysis. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Pub.
- Dunay, P. (2005). The OSCE's Sleeping Beauty: The Politico-Military Dimension Waits for the Magic Kiss. *OSCE Yearbook*. Baden Baden. pp.245-264.
- Evers, F.; Kahl, M. and Zellner, W. (2005). The Culture of Dialogue The OSCE Acquis 30 Years after Helsinki. Center for OSCE Research (CORE), Vienna.
- Gärtner, H. and Hyde-Price, A. (2001). Introduction. *Europe's New Security Challenges*. in Heinz Gärtner, Adrian Hyde-Price, and Erich Reiter (eds), London: Lynne Rienner Publishers. pp.1-23.
- Hoyer, W. (2010). A German view on the OSCE Corfu Process: an opportunity to strengthen cooperative security in Europe. *Security and Human Rights* No.2. pp.115-118.
- Lynch, D. (2008). The Politico-Military Dimension of the OSCE. *Peace and Prosperity in Northeast Asia*, Vol I, 2008. pp.213-223.
- Mérand, F., Irondelle, B., and Foucault, M. (2011). Theorizing the change in the European Security Environment. *European Security since the Fall of the Berlin Wall*. in Frédéric Mérand, Martial Foucault, and Bastien Iron delle (eds). Toronto: University of Toronto Press. pp.1-22.
- Richter, S. and Zellner, W. (2008). A New Helsinki for the OSCE?. *SWP Comments*.
- Zellner, W. (2009). Identifying the Cutting Edge: The Future Impact of

the OSCE. *Center for OSCE Research (CORE) Working Paper 17*. Hamburg.

Zellner, W. (2010). From Corfu to Astana: The way to the 2010 OSCE summit. *Security and Human Rights* No.3. pp.233-241.

Zellner, W., Boyer, Y., Evers, F., Facon I., Grand, C., Kühn, U., Kulesa, L., and Zagorski, A. (2012). *Towards a Euro-Atlantic and Eurasian Security Community From Vision to Reality*. Hamburg, Paris, Moscow, Warsaw.

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
Sayı/Issue: 3
Sayfa / Page: 89-109
Yaz / Summer, 2019

Geliş/Received: 25.04.2019 | Kabul/
Accepted: 03.06.2019
Makale Bilgisi / Article Info :
Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Nuri AVCI

0000-0001-8128-5666

nuri.avci@nisantasi.edu.tr

Nişantaşı Üniversitesi
Uygulamalı Bilimler
Yüksekokulu
Lojistik Bölümü

**ENDÜSTRİ 4.0'DA İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN GELECEĞİ:
İNSAN KAYNAKLARI PROFESYONELLERİNİN ALGI VE BEKLENTİLERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA** | *THE FUTURE OF HUMAN RESOURCES MA-
NAGEMENT IN INDUŐTİRY 4.0: A RESEARCH ON PERCEPTION AND EXPEC-
TATIONS OF HUMAN RESOURCES PROFESSIONALS*

Öz

Endüstri 4.0, teknoloji odaklı bir devrim olarak, gelişmiş ülkelerin gündemini belirlemeye başlamış, gelişmekte olan ülkelerde ise henüz duyarlılık yaratma düzeyinde devrimin içerikleri anlaşılmaya çalışılmaktadır. İnsan kaynaklarının geleceği konusunda, özellikle mavi yakılların geleceği konusunda her iki ülke grubunda da ortak kaygılar taşındığı görülmektedir. Endüstri 2.0 ile Endüstri 3.0 arası bir gelişmişlik düzeyinde bulunan ülkemizde ise, Bilim ve Teknoloji Bakanlığının hazırladığı Endüstri 4.0 Yol Haritası konunun kavramsallaştırılmasına yönelik bürokratik çabaları içermektedir.

İnsan kaynakları profesyonellerinin İKY'nin geleceği ile ilgili algı ve beklentileri üzerinde, Endüstri 4.0 Devrimin etkilerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, 18 ifadeden oluşan İKY Rol Beklenti Ölçeği, 22 ifadeden oluşan İKY İşlev Beklenti Ölçeği ve 32 ifadeden oluşan Endüstri 4.0 Algı Ölçeğini içeren anket formu LinkedIn sosyal medya platformu üzerinden konunun uzmanı niteliğinde 530 İK profesyonellerine uygulanmış 75 katılımcıdan dönüş sağlanmıştır. Araştırma bulgularına göre; İK profesyonellerinin Endüstri 4.0 algıları ile İKY rol ve İşlev beklentileri arasında anlamlı bir ilişki olduğu, İK profesyonellerinde endüstri 4.0 duyarlılığının yetersiz olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: İnsan Kaynakları Yönetimi, İnsan Kaynakları Profesyonelleri, Endüstri 4.0

Abstract

Industry 4.0, as a technology-oriented revolution, has started to determine the agenda of developed countries, and in developing countries, the content of

the revolution is tried to be understood. Concerning the future of human resources, it is observed that there are common concerns about the future of blue-fueled people in both countries. In our country, which has a development level between 2.0 and 3.0, the Industry 4.0 Roadmap prepared by the Ministry of Science and Technology contains bureaucratic efforts to conceptualize the issue.

In this study which aims to examine the effects of human resource professionals on the future of HRM, Industry 4.0 Revolution, HRM Role Expectation Scale consisting of 18 expressions, HRM Function Expectation Scale consisting of 22 statements and Industry 4.0 Perception Scale consisting of 32 expressions. Questionnaire form consisting of 75 participants who were applied to 530 HR professionals via LinkedIn social media platform. According to the research findings; It is seen that there is a significant relationship between HR professionals' perceptions of Industry 4.0 and the expectations of HRM role and function, and industry 4.0 sensitivity is insufficient in HR professionals

Keywords: HRM, HR Professionals, Industry 4.0

Giriş

Ülkemizde gerek toplumsal düzeyde ve gerekse iş yaşamında Endüstri 4.0 konusunda yeterli duyarlılık olmadığı görölmektedir. Bunda ülkemizin endüstrileşme düzeyi olarak, Endüstri 2.0 ile Endüstri 3.0 arasında düşük- orta teknoloji ürün üreten bir ülke konumunda bulunmasının etkili olduğu düşünölmektedir.

Diğer yandan Endüstri 4.0'ın insan emeğinin yerini akıllandırılmış makinelerin alacağı, bu yolla başta mavi yakalılar olmak üzere, yaygın şekilde çalışanları işsiz bırakacağı kaygısı, endüstri 4.0 da yeni mesleklerin ortaya çıkacağı ve toplamda genel istihdamı artıracaağı beklentilerine üstün gelmektedir.

Bu arada mevcut insan kaynaklarının yetkinlik düzeyinin, endüstri 4.0'ın işgücü gereksinimini karşılamaktan oldukça uzak olduğu söylenebilir. Mevcut İnsan kaynağının, entelektüel sermaye ve yetkinlik bazlı toptan dönüşümü için; yaygın okul eğitimi, işyeri görev başı eğitimi ve uzaktan eğitim olanaklarının top yekûn bir seferberlik anlayışıyla düzenlenmesi gerekecektir.

Bu çalışmada, işgücünün dönüşümü için, uygun bir çıkış noktası sağlayabilme adına, insan kaynakları profesyonellerinin kendi rol ve işlevleri beklentileri üzerinde, Endüstri 4.0 algılarının etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Endüstri 4,0

Endüstri 4.0; canlı cansız her nesnenin internete bağlanarak iletişim haline geçeceği, makineler arası iletişim yoluyla akıllı üretimin müm-

kün olacağı, ekonomik ve sosyal dönüşümleri gerektiren bir kavramdır. Mevcut literatür incelendiğinde ülkeleri Endüstri 4.0'a sürükleyen bir çok sosyo ekonomik değişken olduğu görölmektedir. Bunlardan bazıları;

- Becerili işgücü yetersizliği,
- Yaşlı toplum, geç emeklilik,
- İstikrarsız pazarlar ve maliyet azaltma baskısı,
- Dinamik değer zinciri networkleri,
- Daha kısa süreli üretim yaşam döngüsü,
- Üretim değişkenliği artışı,
- Küme büyüklüğu,
- Müşteri eksenli üretim,
- Düşük gürültülü yüksek karma fabrikalar ve
- Etkin ve temiz kaynak kullanan akıllı kent üretimi sayılabilir.

Mevcut literatürde Endüstri 4.0 'ın bileşenleri konusunda da büyük ölçüde görüş birliği bulunmaktadır. Bunlar; Nesnelerin interneti(IoT), Simülasyon (Simulation), Siber Fiziksel Sistemler(Cyber-Physical Systems -CPS), Big Data ve Veri Analitiği(Big Data and Analytics), Akıllı Fabrikalar(Smart Factories)/ Karanlık Üretim(Dark Factories), Otonom Robotlar (Autonomous Robots), Yazıcılar(Katmanlı Üretim- Additive Manufacturing), Sanal Gerçeklik (Virtualy Reality)/Arttırılmış Gerçeklik(Augmented Reality), Bulut bilişim Sistemi(Cloud Computing), Sistem Entegrasyonu (System Integration) ve Siber Güvenlik (Cyber Security)'den oluşmaktadır. Ancak literatürün izlediği sürece bakılarak, bu bileşenlere ihtiyaca göre yeni kavramlar ekleneceği söylenebilir. Endüstri 4.0 kavramını yapısına entegre eden, üretim ve yönetim yapısını bu büyük değişimle uyumlaştıran, Siber-Fiziksel Sistem, Nesnelerin İnterneti, Hizmetlerin İnterneti gibi kavramlara yer veren işletmeler;

- Büyük üretim serilerinin makineler ve robotlarla yapılması ile; esneklik artışı,
- Daha yüksek otomasyonla daha hızlı üretim için verimlilik artışı ile birlikte yüksek iş güvenliği, artan ergonomi ile iyi çalışma koşulları,
- Üretim sürecindeki veri tutarlılığı sayesinde iş birliği olanaklarının gelişimi,
- Kaynak verimliliği ile çevresel koruma,
- Üretim sürecindeki yeni teknoloji olanakları ile inovasyon kapasitesinin artırılması,
- Veri ve simülasyon teknikleri sayesinde üretim hızında artış,
- Daha çok sensör ile hatalara müdahale edilmesi sonucu kalite artışı,
- İşletme cirolarında artış nedeniyle milli gelirden artış,
- Mekanik ve mühendislik alanında istihdam artışı ve bilişim tek-

nolojisinin gelişimiyle yeni sektörlerin, mesleklerin ve yeni iş alanlarının ortaya çıkışı,

- Akıllı fabrikalarda akıllı ürünler üretilerek hayatımızın kolaylaştırılması,
- 3 D yazıcılarla herkesin üretim yapması sonucu, üretenele tüketenin aynı olması gibi kavramlarla endüstriyel değişimde büyük avantajlar sağlarlar (EBSO, 2015).

Endüstri 4.0 kavramına gereken önemi vermeyen, projeler üretmeyen, yapısını ve çalışanlarını reorganize etmeyen, zamana yenik düşen, büyük değişimi gerçekleştirilmeyen, teknolojik yapısını geleceğin sanayi devrimine göre uyumlaştırmayan, Endüstri 4.0'ı hızlandırmakla ilgili yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayan işletmeler ise;

- İş gücü talebinin azalması ve istihdam fazlası işgücü tehdidinin oluşması,
- Endüstri 3.0'a ayak uydurulması sonucu Endüstri 4.0 için isteksiz olunması,
- Risk üstlenmeme sonucu paydaşlar arasındaki uyumsuzluklar,
- Değişimin maliyetli oluşu,
- Geriye dönüşümün olanaksız ve fazla maliyetli olması gibi zorluklar ile karşı karşıya kalacaktır (Dombrowski ve Wagner, 2014).

Ayrıca işletmelerde üretim süreçlerinin bütünlüğünün korunması isteği, dijitalleşme sürecinin uzun süreyi kapsamaması, işletmelerde üretim sürecinde standardizasyonun uygun hale getirilememesi ve programlanmasının yapılamaması, sanayi 4.0 'a ayak uyduramayan geri kalmış sektörlerin zamanla yok olması, iş hayatında siber güvenlik konusunun yetersiz kalması, gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerde kaynak yetersizliği dolayısıyla resmi politikaların oluşturulamaması, yatırımın geri dönüş süresinin belirsizliği, işletmelere ait verilerin, fikri mülkiyetlerin ve iş sırlarının korunamaması, işletmelerde çalışanların nitelik profillerinin genişletilememesi sonucu iş tanımlarının, iş içeriklerinin ve gereksinimlerinin endüstri 4.0'a uygun olmaması gibi sorunlarla işletmelerin karşılaşması, değişimin önündeki diğer zorlukları oluşturmaktadır. (Baines vd, 2009)

1.2. İKY Roller

İnsan Kaynakları Yönetimi literatüründe, İKY 'nin rolü ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bunlardan bazıları aşağıdadır:

- Ulrich (1997), İK profesyonellerin rolü, ile ilgili konseptin "işletme ortağı" olduğu; bu ortaklığın metaforlarla tanımlandığı gibi, stratejik partner, idari uzman, işçi şampiyonu(sözcüsü) ve değişim ve dönüşüm ajanlığı rollerinden oluştuğunu belirtmektedir.
- Duyck (1999: 35-36), Üç tip rol belirlemiştir. Bunlar; ideal tip

rolü(en iyi İKY uygulamaları),simgesel rol(iletişim yeteneği rolü) ve İKY söylem ve uygulamaları arasındaki farka vurgu yapan ideolojik roldür.

• Cascio(1992) ise İK uzmanları için altı farklı rol tanımlamıştır. Bunlar; iş adamı, değişim mühendisi, organizasyon danışmanı, stratejist, yetenek yöneticisi, değer yöneticisi ve maliyet kontrolörü rolüdür.

• Tyson ve Fell(1986) İK profesyoneli için proaktif, sezgisel ve yenilikçi özellikler taşıyan “örgüt mimarı” rolü öngörmüştür.

Literatürdeki İK uzmanları için rol tanımlamalarında, İKY'nin stratejik önemine vurgu yapıldığı görölmektedir. Duyck'un “ideal tip” rolü, “İKY'nin en iyi uygulama” arayışlarına teorik çerçeve sağladığı düşünölmektedir.

Ulrich'in rekabetçi organizasyon mimarisi için önerdiği Çoklu Rol Model'inde, İK personelinin birçok rolü aynı anda oynaması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bu modelin rol tanımı ve dağılımı için kullanıma elverişli bir model olduğu düşünölmektedir. Stratejik partner olarak İK profesyonelleri; çalışanlar ve hat yöneticileri ile uyum içinde çalışarak sırasıyla bir örgütsel mimari tanımlama(Galbrait'in “Yıldız Modeli ve ya MC Kinsey'in 7 S modelini kullanarak), bir değerleme süreci yaratma, uygulamaların gelişmesi için liderlik desteğini sağlama ve öncelikleri yerleştirme gibi işlevleri üstlenmelidirler. Değerişim ajanı olarak İK profesyonelleri; katalizator, şampiyon ya da sponsor; kolyalaştırıcı, tasarımcı ve uygulamacı gibi dört esas ajandaya ihtiyaç duyarlar. İşçi şampiyonu(sözcüsü) rolü üstlenenler ise; çalışanların değerişim ihtiyacını karşılayankaynakları bulma, cevaplama ve dinleme işlevlerini yürütürler. İdari uzman olarak ise teknik/standart personel işlevlerini yürütürler.

İKY aktörlerinin rollerini başarıyla oynayabilmeleri için öncelikle İKY becerilerini, işletme yönetimi becerilerini ve değerişim yönetimi becerilerinin yanında, iletişim becerilerini de geliştirmeleri gerekmektedir. Ulrich'in çoklu rol modelinde roller arasında paradoksal durumlar olduğu söylenebilir. İK profesyonelin bu dörtlü, birbiriyle çelişen rolü aynı anda üstlenebilmesi fazlaca gerçekçi görölmemektedir. Bu paradoksal durumu aşabilmek için Bir “Çoklu Rol Dengeleme Modeline” ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun için gündelik odaklı roller için dış kaynak kullanımı uygun bir çözüm olabilir. Endüstri 4.0'da da yeni eğilimin bu doğrultuda olacağı tahmin edilmektedir. İK profesyonellerinin tavırsal olarak aşağıda önerilen üç rolü üstlenmeleri de sorunun çözümüne bir katkı sağlayabilir:

- Mevcut kültürün savunucusu, gelecek kültürün mimarı
- İlimliliğin avukatı
- Kazanılmış bilgiye saygı

İKY rol dağılımındaki 1990'lardan beri devam eden akıl

karışıklıklarının devam ettiği grlmektedir. İKY, tek bir aktöre devredilmiş bir disiplin değildir. Ancak net biçimde tanımlanmış iki tip aktör arasında İKY rolleri dağıtılmış Şekilde grlmektedir(Avcı, 2005). Bu aktörler İKY uzmanları ve hat yöneticileridir”. Bratton ve Gold(1999),Ulrich(1997), Wright vd (1998)ve Budhwar’ın(2000) bulguları da bu tespiti doğrulanmaktadır.

Ulrich (1997:13)’e göre, işletme ve İK stratejileri ve çalışan yüklenimi gibi daha stratejik konularda hat yönetiminin daha etkin ve söz sahibi olduğu, İKY’nin ise idari süreçlerin etkinliği tek söz sahibi olduğu, organizasyonel etkinlik konularında ise eşit yetki dağılımı olduğu grlmektedir. Ulrich’in İK rol modelleri insan kaynaklarında “maliyet tabanlı” ve “kaynak bağımlılık” yaklaşımları üzerine inşa edilmiştir. 1990’larda Hamel ve Prahalad Harvard Business Review’de yayınlanan (1990: 79-91),“The Core competence of the Corperation” başlıklı ünlü makalelerinde organizasyonları diğer organizasyonlardan farklı kılan, az bulunur, taklidi ve ikamesi güç olan temel yetkinliklerini(core competences) korumaya ve geliştirmeye dayalı bir rekabetçi organizasyon yapısı ngrleri “ yetkinlik temelli” yaklaşıma yol açmıştır. Bunun İKY’ne yansımaları “Yetkinliklere Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi” oluşumuna ve kısaca İKY’nin bir “Yetenek Yönetimi” işlevi olduğuna kanıt teşkil etmiştir.

Endüstri 4.0’da; İKY’nin gündelik “operasyonel” odaktan uzun vadeli “stratejik ortak” öngörüsüne değin gelişim sürecinde üstlendiği rollerde vizyoner/stratejik bir kişilik sergilemiş olması öngörülmüşse de, mevcut gelişim süreci, büyük ölçüde geleneksel endüstriyel ilişkiler tarzı yönetim- çalışan ilişkileri kısıtında gerçekleşmiştir. Bu kısıtın kökleri, Velayet Kuramının “bizler-onlar” karşıtlığında ve piyasanın aşırı rekabet duyarlıklarında aranmalıdır. Diğer yandan işlevsel bağlamından kopararak geçmiş İKY literatürüne keskin bir dönüş yapılması halinde; İKY’nin sanıldığının aksine çalışanlarla doğrudan ilişkileri ya hiç yoktur ya da hat yöneticileri üzerinden bir nevi sansürlü dolaylı problem-şikayet yansımaları Őeklinindedir. alışanlarla İK profesyonellerinin empatik bir ilişki geliştirme Őansı yoktur. Bu Őansızlık bir bakıma İK elemanlarına çalışanların bakışı ile de ilgilidir. Özellikle mavi yakalı çalışanlar başta olmak üzere, İK elemanlarının asıl işlevlerinin “eşpiyonaj” olduğu konusunda çalışanlarda yaygın bir inanış bulunmaktadır. Bu inanışı büyük ölçüde İK profesyonellerinin kendi rollerine “aşırı bir önem” atfederek özellikle üst düzey potansiyel yetkinlik sahibi ge çalışanları kendilerine rakip olarak görmeleri de karşılıklı güven üzerinde yıkıcı bir etki yapmaktadır.

Henüz Endüstri 2.0 ve Endüstri 3.0 devrimlerini aynı anda yaşamakta olan Türkiye’de, yıkıcı bir değişim rüzgarı ve risk sermayesi yatırımlarıyla gelişmiş ülkelerle olan gelişmişlik açığını kapatmada Endüstri 4.0 devrimini bir Őans olarak görme eğilimi, Türkiye’nin “Endüstri 4.0 Yol

Haritası” Belgesinde de görölmektedir.

Endüstri 4.0 ile üretim başta olmak üzere kurumların değer zincirlerinin dijitalleşecek olması, İKY’nin gelmiş olduğu son aşama olan “Yetkinlik Yönetimi” nde İKY’nin bütünüyle stratejik bir rol üstlenmesi gerekecektir. Mavi yakalılarının büyük ölçüde üretim dışı alanlara yöneleceği değerlendirildiğinden, “idari uzman” rolünü ancak istisnai durumlarda üstlenmesi ya da stratejik içeriğe sahip olmayan teknik İKY (Personel Yönetimi) (Avcı, 2005) işlevlerini kapsayan bu alanlar için “dışarıdan hizmet alımı” ya da “e- İKY” uygulamalarına başvurulması uygun görölmektedir.

“Çalışan şampiyonu (sözcüsü)” rolü ise Velayet Kuramı bağlamında, işverenler karşısında sendikaların rollerini İKY’nin üstlenmesi amaçlandığından, bu rol menşei ülkede bile(ABD)ölü doğmuş bir rol olmaktan öte bir anlam taşımamıştır. Doğrudan çalışanla irtibatı olmayan İKY’nin bu rolü üstlenmesi zaten gerçekçi değildir. Ayrıca bu rolün içeriği de tanımlanmış değildir.

İKY’nin stratejik ortak olması, işlevsel anlamda geçerli olsa da, bu rolün İKY’de mi yoksa hat yönetiminde mi olacağı konusu literatürde hala bir tartışma konusudur. Değişim ajanı rolü ise İK-5 için en uygun rol olarak görönmektedir. İKY “yetenek avcılığı”, “yetenek geliştirme” ve “yedekleme” ve “yetenek havuzu” oluşturma konularında bir varlık göstermesi durumunda “stratejik ortak” rolünü de oynaması ve Endüstri 4.0 işletmelerinde yer alması beklenir.

Sonuçta Endüstri 4.0’ın İK ihtiyacını karşılamada; klasik İK yaklaşımlarının ötesinde söylenecek yeni bir şeylerin olması gerekir. Şöyle ki;

- Temel yetkinliklerin muhafazasından vazgeçilerek yetenekler gerektiğinde rakiplerle paylaşılacaktır.
- Çalışanlardan proje temelli kurumsal vatandaşlık aranacaktır.
- Zorunlu mesai uygulaması yerine esnek çalışma sistemi uygulanacaktır.
- Performans yönetimi için bireysellikten arındırılmış proje bazlı takım performans sistemleri oluşturulacaktır.
- Standart ücret, bonus ve penaltılar yerine bireye özgü sistemler geliştirilecektir.
- Çalışanlara iş- yaşam dengesi sağlamada kolaylıklar sağlanacaktır.
- Parasal ödüllerin bu yeni yüksek yetkinlikli ve refah seviyesi yüksek bilgi çalışanların motivasyonunda yeterli olmayacağı dikkate alınarak “kendini tanımlama” ve “başarı açlığı odaklı” parasal olmayan ödüllerin önceliklendirmesi gerekecektir.

Endüstri 4.0'ın standart bürokrat tipli beyaz yakalılarına değil, farklı disiplinlerde uzmanlığı olan disiplinler arası yaklaşımlara açık farklı proje takımlarında eş anlı çalışabilecek ve Endüstri 4.0 için gerekli kavramsal becerilere sahip, altın yakalılarına ve onların potansiyel yetkinliklerine gereksinim gösterdiği dikkate alınmalıdır. Endüstri 4.0'da, kişilerin işe alınmasından tutun işten çıkarma kararına giden tüm süreçlerinde veriye dayalı analiz çok önemli bir karar destek mekanizması rolü oynayacaktır. İK Analitiği bölümleri, İK'nın en önemli bölümlerinden biri olacaktır. Bu bölümler içerisinde en az sosyal bilimler mezunları kadar sayısal ve mühendislik bölümü mezunları çalışacaktır. İK Analitiği'nin en önemli farkı geleceği öngörmesi olacaktır. İK Analitiği, İK desenini öngörü modelleri ve gelişmiş yapay zekâ sistemleri ile bugünkü resmi inceleyerek, şirketin çalışan bağlılığından, işten ayrılma oranına kadar yerinde tahminlerde bulunabilecektir.

1.3. İKY İşlevleri

İKY'nin işlevleri konusunda literatürde fazlaca görüş açıklığı olmadığı görülmektedir. İKY'nin işlevleri olarak; iş gücü planlaması ve kadrolama (seçme, işe alma ve yerleştirme, iş analizi); eğitim ve geliştirme, güdüleme, performans yönetimi (İş ve iş gören değerleme), ücretleme ve ödüllendirme, endüstriyel ilişkiler ve sosyal güvenlik ve iletişim; kariyer planlama, örgüt geliştirme olarak tanımlamıştır (Bayraktaroğlu,2008:10-12; Sabuncuoğlu, 2011: 6-7; Bratton ve Gold; 1999: 14-15, Bingöl, 2006: 40-41)

İKY işlevlerinin hissedarları; müşteriler (satın alma kararını veren ve hizmetler konusunda resmi ya da gayri remi bir anlaşma için görüşme yapan insanlar örneğin işverenler), son kullanıcılar (hizmetleri alan tüketiciler örneğin çalışanlar), kontekst oyuncular (hizmetlerin parametrelerini belirleyen ancak hizmetleri almayan kişiler örneğin hükümet, kamu, medya ve mesleki organlar), ortaklar (hizmeti vermek için asıl hizmet sağlayıcılara birlikte çalışıp hizmetin sorumluluğunu paylaşan ortak ihtiyaç ve amaçlara sahip hat yöneticileri ve danışmanlar) ve üreticilerdir (İKY'ni geliştirme ve dağıtımında rol üstlenen İK personeli) (Gibb, 2001). Gibb'e göre çalışanların İKY'nin müşterileri olma zorunluluğu yoktur. İKY'nin asıl müşterisi, İK personelini organizasyon içinde ve dışında görevlendirerek İKY hizmetlerini satın alan işverenler ve onların temsilcisi olan yöneticilerdir. İK profesyonelleri üstlendikleri rollerle hissedarların hizmet ihtiyacını karşılamak zorundadırlar.

İKY bu işlevlerini yerine getirmede hat yönetimi ile paydaş konumundadır. Wright, ve diğerlerinin (1998)'nin bulgularına göre; kariyer gelişimi, yetenekli çalışanları alıkoyma, performans yönetimi, stratejik

oryantasyon, işe alma, eğitim ve geliştirme konularında hat yönetiminin; kurumsal kültür, iletişim ve esneklik, ödeme konularında İKY'nin etkin olduğu anlaşılmaktadır. Budhwar (2000: 213-214) yürüttüğu ampirik çalışmada, İK alanında alınan kararları;

- Hat yönetiminin alınan kararlar
- İKY'nce alınan kararlar
- İKY'nin hat yönetimine danışması

• Hat yönetiminin İKY'ne danışması başlıkları altında incelemiş, ulaştığu sonuçlara göre, uygulamada; İK konularının İKY ile hat yönetimi arasında paylaşıldığu, İKY'nin henüz belirgin şekilde stratejik konulara yöneldiğu konusunda yeterli kanıt bulunmadığu görölmektedir. İK rol dağılımlarında hat yönetiminin gittikçe güçlendiğu gözlemlenmektedir. Konu itibariyle İKY'den ziyade, İK işlevlerinin stratejik konulara doğru evrilmesi daha yaşamsal bir konu olmaktadır.

Bratton ve Gold (1999)'un 1990 yılı itibariyle İngiliz işletmelerinden sağladığı verilere göre; kadrolama, İK planlama, eğitim, iş değerleme, ödöl yönetimi konularında hat yönetiminin; işe alma, toplu sözleşme, çalışan- işveren ilişkileri süreçleri ve disiplin konusunda ise İKY etkin olduğu görölmektedir.

Endüstri 4.0'da İK işlevlerinin bir çok değişikliğe uğrayabileceği bazılarının öne çıkabileceği değerlendirilmektedir. Örneğin; Chen ve Huang (2009); endüstri 4.0 'da, çalışan davranış temelli yaklaşım, çalışan gelişim ve öğrenme yaklaşımı, sonuç temelli yaklaşım üzerinde odaklanarak performans tahmin sistemini tartışmışlar, çalışanların düzenli feedback almaları, dahası performans tahmininin, düzenli olarak güncel performans ölçümüne dayalı, objektif ve nicel performans değerlemesine kanıt teşkil etmesi gerektiğine işaret etmişlerdir. Bireysel, grup ve örgütsel performans, her çalışanın kendi başarısı üzerinde temellenen ödeme olmalıdır (Ma Prieto vd., 2014). Őirketlerin performans ve ödöl sistemleri arasında örtölü bir ilişki kurması hayati önemdedir (Price, 2016). Böylesi bir ödeme sistemi; örgütlerde öğrenme ve yenilik iklimini kolaylaştırma potansiyeline sahiptir (Shamim vd., 2016: 5312).

Yenilikçilik ve sürekli öğrenme, endüstri 4.0 'ın kilit özellikleridir. Bu nedenle iş tasarımı çoklu alanlarda esnek görevlendirme, iş rotasyonu ve çalışanlar arasında görev ve sorumlulukların paylaşımı olarak karakterize edilebilir. Bir iş tasarımı Őirket içinde yenilik ve öğrenme iklimini geliştirecektir(Ma Prieto vd., 2014).

Endüstri 4.0'a geçildiğinde, çalışanlar iş süreçleri ve görevlerin doğasında belirgin değişimler nedeniyle, "ruhsal gerginlik" artışından dolayı acı çekerler. Bu konu ve çalışanın muhafazası üzerinde onun etkisi

hakkında hala anlaşmazlıklar olsa da motivasyon çalışanın muhafazasında anahtar bir faktördür (Mak ve Sockel, 2001).

Çok basit, tekrara dayalı, ve fazlaca zeka (ya da kompleks beceri) gerektirmeyen işlerde kişilere finansal ödullerle motive etmek işe yarar. Yani ana işi Excel dosyasına olabildiğince çok veri girişi yapmak olan bir kişiye, daha iyi performans gösterirse para ödülü vereceğimizi söylemek bu kişinin performansı artırır. Ancak yaratıcı çözüm becerisi gerektiren işlerde durum bunun tam tersidir. Teklif edilen para ödülü, kişi yaratıcılık kullanarak karmaşık bir problem çözmeye çalışıyorsa onun kapasitesini bloke eder. Para ödülüne kilitlemek yaratıcı beceriyi öldürür.

Bu örneklerdeki gibi onlarca psikolojik faktörün kurumlara uyarlanmasını, şirketteki diğer yöneticilere anlatılmasını ve daha iyi performans için kullanılmasını sağlayan, psikolog ve davranış bilimcilerden oluşan uzman ekipler geleceğın İKY’ni içerisinde ana ve bağımsız bir ekip olarak yer alacaktır. Yeni dönem, rekabetten ziyade işbirliklerini ve sürdürülebilirliği önceliklemektedir.

Endüstri 4.0 ‘da adayların uyum kabiliyetinden çok “farklılık” temelinde kurumun temel yetkinliklerine olası katkıları için potansiyeline yatırım esas alınmaktadır. Amaç kışkırtıcı ve yaratıcı meydan okumalar için kurum içinde uygun iklimi yaratmaktır. Mümkün olduğunca İK arasında homojenliğin önlenmesi gerekecektir.

Öğrenme için İK’da bilişsel farklılıkların teşvik edilmesi gerekir. Bilişsel farklılıklar; verileri algılama, özümseme, karar alma, sorunları çözme ve diğer insanlarla bağlantı kurma ile ilgili farklı yaklaşımlardır. Farklı yaklaşımlara sahip kişileri bir araya getirerek kontrollü bir fikri çatışmaya yol açarak yaratıcı fikirleri kışkırtmak olasıdır. Bu iş proje tipi yapılanmalarda geçici olarak bir araya getirmeler gereklidir. Aksi halde fikri benzeşme ve uyum gündeme gelecektir

Endüstri 4.0’da İKY’nin iki eğilimle karşılaşması olası görölmektedir. Birinci eğilim, teknik ve idari konulara dönük işlevlerin hizmet alımı yoluyla karşılanması, İKY’nin stratejik işlevlere yönlendirilmesi; ikinci eğilim ise İKY işlevlerinin değer zinciri içinde farklı hat yöneticileri arasında dağıtılarak İKY’nin tamamen işlevsiz bırakılmasıdır.

Birinci eğilime daha ziyade İK-3’den sonra, İK-4 ve İK-5 dönemlerine geçişte karşılaşılmaktadır. Bu eğilimi İKY işlevleri konusunda Fransa’da küçük ve orta ölçekli toplam 388 işletme üzerinde yapılan araştırmada doğrulamaktadır. Anılan çalışmada stratejik İKY uygulamalarının-çalışan katılımı, güçlendirme, etkili eğitim geliştirme, değişken (performansa dayalı/durumsal) ücretleme-gelişim içinde olduğunu, buna karşın İKY’nin birtakım geleneksel idari işlevlerinde ise gerileme gösterdiği tespit edilmiştir (Razouk ve Bayad, 2009).İkinci eğilimi ise Budhwar(

2000:141-161)'ın İngiliz şirketlerinde yürüttüğü ampirik çalışması yansıtmaktadır. Bu çalışma hat yönetimin sorumluluğunun; çalışanların yetiştirme ve geliştirme (%69,6), sağlık ve güvenlik (%61.5) ve işe alma ve seçme (%43.5) ve işten ayırma (%38.9) işlevlerinde artma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Her iki çalışmada İKY işlevlerinde stratejik ortaklık yönünde bir gelişmeye işaret etse de bu işlevlerin İKY departmanlarınca yürütüleceğine dair açık bir işaret yoktur.

Sonuçta İKY işlevlerinden İK-1'den bugüne devam ede gelen teknik İKY diyebileceğimiz işlevler, önemini yitirerek dışarıdan hizmet alımı ile karşılanacaktır. Endüstri 4.0'da, İster İKY departmanları isterse hat yöneticileri olsun kurumun değer zinciri içinde yürütülecek başlıca İK işlevlerini iki başlık altında toplamak olasıdır. Bunlar: Eğitim ve yetiştirme ve yetenek yönetimidir.

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1.Araştırmanın Modeli, Hipotezler

Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Kaynak taraması ile ulaşılan kanaatler doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli ve bu modelin testi için geliştirilen hipotezler aşağıdadır:

Şekil-1: Araştırmanın Modeli

Araştırmanın Hipotezleri:

H1:İK profesyonellerinin Endüstri 4.0 algıları ile İKY rol beklentileri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: İK profesyonellerinin Endüstri 4.0 algıları ile İKY işlev beklentileri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmanın örneklemini, kasti örnekleme yöntemiyle seçilen, LinkedIn sosyal medya platformu üzerinden kariyer gelişimleri dikkate alarak halen şirketlerin İnsan kaynakları birimlerinde farklı pozisyonlarında görev alan 530 İK profesyoneline anket formu gönderilmiş, 75 katılımcıdan dönüş sağlanmıştır.

2.2.Veri Toplama Aracı

Araştırmada kaynak taraması ile oluşturulan İK Rol Beklenti Ölçeği, İK İşlev Beklenti Ölçeği ve Endüstri 4.0 Algı Ölçeği kullanılmıştır.

2.2.1.İnsan Kaynakları Rol Beklenti Ölçeği

18 ifadeden oluşan İKY rol beklenti ölçeğinde, düşük puan İKY rol beklentisinin olumsuz olduğu; yüksek puan İKY rol beklentisinin olumlu olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,78 olarak tespit edilmiştir.

2.2.2. İnsan Kaynakları İşlev Beklenti Ölçeği

22 ifadeden oluşan İKY İşlev Beklenti Ölçeğinde, düşük puan İKY işlev beklentisinin olumsuz olduğu; yüksek puan İKY işlev beklentisinin olumlu olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,87 olarak tespit edilmiştir.

2.2.3. Endüstri 4.0 Algı Ölçeği

32 ifadeden oluşan ölçekte, düşük puan Endüstri 4.0'a ilişkin algının olumsuz olduğu; yüksek puan Endüstri 4.0'a ilişkin algının olumlu olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0,86 olarak tespit edilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Veriler, SPSS (Statistical Package Program for Social Science) 16,0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. İK profesyonellerinin demografik bilgileri frekans ve yüzde tablosu olarak gösterilmiştir. Ölçek puanlarının normallik sinamasında arpıklık (Skewness) katsayısı kullanılmıştır. Sürekli bir değişkenden elde edilen puanların normal dağılım özelliğinde kullanılan arpıklık katsayısının (Skewness) ± 1 sınırları içinde kalması puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği şeklinde yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2011). Yapılan normallik sinamasında ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiği tespit edildiğinden puanların cinsiyet, medeni durum ve öğrenim düzeyine göre karşılaştırılmasında bağımsız iki örneklem t testinden; yaş grupları ve insan kaynakları biriminde çalışma süresine göre karşılaştırılmasında ANOVA testinden yararlanılmıştır. ANOVA testinde anlamlı farklılık görüldüğünde farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla LSD post hoc testi kullanılmıştır. İKY rolleri ve işlevleri ile Endüstri 4.0 algısı arasındaki ilişkide Pearson korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Analizlerde güven aralığı %95 (anlamlılık düzeyi 0,05 $p < 0,05$) olarak belirlenmiştir.

3. Bulgular

Tablo 1'de İK profesyonellerinin demografik özelliklerine göre frekans ve yüzde dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 1. İK Profesyonellerinin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Demografik Değişken	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Erkek	34	45,3
	Kadın	41	54,7
Medeni durum	Evli	36	48,0
	Bekar	39	52,0
Yaş grupları	35 yaş ve altı	40	53,3
	36-45 yaş	18	24,0
	46 yaş ve üstü	17	22,7
Öğrenim düzeyi	Lisans	41	54,7
	Lisansüstü	34	45,3
İKY biriminde çalışma süresi	5 yıl ve altı	32	42,7
	6-10 yıl	22	29,3
	11 yıl ve üstü	21	28,0

Araştırmaya 75 İK profesyoneli katılmıştır. İK profesyonellerinin %53,3'ü 35 yaş ve altı, %24'ü 36-45 yaş, %22,7'si 46-55 yaş grubundadır. İK profesyonellerinin %54,7'si kadın, %45,3'ü erkektir. İK profesyonellerinin %48'i evli, %52'si bekindir. İK profesyonellerinin %54,7'si lisans, %45,3'ü lisansüstü düzeyde öğrenim görmüştür. İK profesyonellerinin %42,7'sinin insan kaynakları biriminde çalışma süresi 1-5 yıl, %29,3'ünün 6-10 yıl, %28'inin çalışma süresi 11 yıl ve üstüdür (Tablo 1).

Tablo 2'de ölçek ve alt boyut puanlarına ait betimsel istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 2. Ölçek ve Alt Boyut Puanlarına Ait Betimsel İstatistikler

Ölçek ve Alt Boyut	n	Min	Maks	\bar{X}	SS	Çarpıklık
İKY ROL BEKLENTİSİ	75	1,83	4,83	3,34	0,54	-0,01
İKY İŞLEV BEKLENTİSİ	75	1,82	4,73	3,71	0,60	-0,56
ENDÜSTRİ 4.0 ALGISI	75	1,97	4,88	3,54	0,48	-0,83

İK profesyonellerinin İKY rol beklenti puanları ($3,34\pm 0,54$) “ne olumlu/ne olumsuz”; İKY işlev beklentisi ($3,71\pm 0,60$) ve Endüstri 4.0 algı puanları ($3,54\pm 0,48$) “olumsuz” olarak tespit edilmiştir ($5-1=4/5=0,80=1$; 1,00-1,80: yüksek düzeyde olumlu; 1,81-2,60: olumlu; 2,61-3,40: ne olum-

lu/ne olumsuz, 3,41-4,20: olumsuz; 4,21-5,00: yüksek düzeyde olumsuz).

Tablo 3’te ölçek puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılmasına ait bağımsız iki örneklem t testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3. Ölçek Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına Ait t Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	n	\bar{X}	SS	t	p
İKY ROL BEKLENTİSİ	Erkek	34	3,30	0,58	-0,59	0,556
	Kadın	41	3,37	0,51		
İKY İŞLEV BEKLENTİSİ	Erkek	34	3,67	0,67	-0,52	0,604
	Kadın	41	3,74	0,54		
ENDÜSTRİ 4.0 ALGISI	Erkek	34	3,52	0,50	-0,35	0,726
	Kadın	41	3,56	0,47		

İKY rol ve işlev beklenti puanları ile Endüstri 4.0 algısına ilişkin puanların cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir

Tablo 4’te ölçek puanlarının yaş gruplarına karşılaştırılmasına ait tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4. Ölçek Puanlarının Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Alt Boyut	Yaş Grupları	n	\bar{X}	SS	F	p	Anlamlı Fark
İKY ROL BEKLENTİSİ	A-35 yaş ve altı	32	3,46	0,53	3,16	0,048	A,B>C
	B-36-45 yaş	22	3,34	0,61			
	C-46 yaş ve üstü	21	3,15	0,44			
İKY İŞLEV BEKLENTİSİ	A-35 yaş ve altı	32	3,68	0,55	0,05	0,949	
	B-36-45 yaş	22	3,81	0,57			
	C-46 yaş ve üstü	21	3,66	0,71			
ENDÜSTRİ 4.0 ALGISI	A-35 yaş ve altı	32	3,56	0,50	2,05	0,136	
	B-36-45 yaş	22	3,73	0,33			
	C-46 yaş ve üstü	21	3,33	0,53			

İKY rol beklentisi puanlarının İK profesyonellerinin yaş gruplarına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F=3,16$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre 45 yaş ve altı İK profesyonellerinin İKY rol beklenti puanları, 45 yaş ve üstü İK profesyonellerinin beklenti puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. 45 yaş ve altı grupta olan İK profesyonellerinin Endüstri 4.0'a ilişkin algısı daha olumsuzdur (Tablo 4).

İKY işlev beklentisi ve Endüstri 4.0 algı puanlarının yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 5'te ölçek puanlarının medeni duruma göre karşılaştırılmasına ait bağımsız iki örneklem t testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5. Ölçek Puanlarının Medeni Duruma Göre Karşılaştırılmasına Ait t Testi Sonuçları

Ölçek	Medeni Durum	n	\bar{X}	SS	t	p
İKY ROL BEKLENTİSİ	Evli	36	3,31	0,63	-0,37	0,707
	Bekar	39	3,36	0,44		
İKY İŞLEV BEKLENTİSİ	Evli	36	3,74	0,59	0,49	0,627
	Bekar	39	3,68	0,62		
ENDÜSTRİ 4.0 ALGISI	Evli	36	3,62	0,46	1,3	0,196
	Bekar	39	3,48	0,5		

İKY rol ve işlev beklenti puanları ile Endüstri 4.0 algısına ilişkin puanların medeni duruma göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 6'da ölçek puanlarının öğrenim düzeyine göre karşılaştırılmasına ait bağımsız iki örneklem t testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 6. Ölçek Puanlarının Öğrenim Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına Ait t Testi Sonuçları

Ölçek	Öğrenim Düzeyi	n	SS	t	p
-------	----------------	---	----	---	---

İKY ROL BEKLENTİSİ	Lisans	41	3,42	0,53	1,44	0,154
	Lisansüstü	34	3,24	0,54		
İKY İŞLEV BEKLENTİSİ	Lisans	41	3,69	0,59	-0,40	0,691
	Lisansüstü	34	3,74	0,61		
ENDÜSTRİ 4.0 ALGISI	Lisans	41	3,58	0,53	-0,34	0,497
	Lisansüstü	34	3,50	0,43		

İKY rol ve işlev beklenti puanları ile Endüstri 4.0 algısına ilişkin puanların öğrenim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 6).

Tablo 7’de ölçek puanlarının İKY biriminde çalışma süresine karşılaştırmasına ait tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 7. Ölçek Puanlarının İKY Biriminde Çalışma Süresine Göre Karşılaştırılmasına Ait ANOVA Testi Sonuçları

Alt Boyut	İKY Biriminde Süre	n	\bar{X}	SS	F	p	Anlamlı Fark
İKY ROL BEKLENTİSİ	A-5 yıl ve altı	32	3,46	0,53	2,10	0,129	
	B-6-10 yıl	22	3,34	0,61			
	C-11 yıl ve üstü	21	3,15	0,44			
İKY İŞLEV BEKLENTİSİ	A-5 yıl ve altı	32	3,68	0,55	0,44	0,644	
	B-6-10 yıl	22	3,81	0,57			
	C-11 yıl ve üstü	21	3,66	0,71			
ENDÜSTRİ 4.0 ALGISI	A-5 yıl ve altı	32	3,56	0,50	4,02	0,022	A>C
	B-6-10 yıl	22	3,73	0,33			
	C-11 yıl ve üstü	21	3,33	0,53			

İKY rol ve işlev beklenti puanlarının İKY biriminde çalışma süresine göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 7).

Endüstri 4.0 algı puanlarının İKY biriminde çalışma süresine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F=4,02$; $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre İKY biriminde çalışma süresi 5 yıl ve altı olan İK profesyonellerinin Endüstri 4.0’a ilişkin algı puanları, İKY biriminde çalışma süresi 11 yıl ve üstü olan İK profesyonellerinin algı puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. İKY biriminde 5 yıl ve daha az sü-

redir alışan İK profesyonellerinin Endüstri 4.0'a ilişkin algısı daha olumsuzdur (Tablo 7).

Tablo 8'de Endüstri 4.0 algısı ile İKY rol ve işlev beklentileri arasındaki ilişkiye Pearson korelasyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 8. Endüstri 4.0 Algısı ile İKY Rol ve İşlev Beklentisi Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Analizi

Ölçek	İKY ROL	İKY BEKLENTİ	ENDÜSTRİ 4.0
İKY ROL BEKLENTİSİ	1	0,41**	0,48**
İKY İŞLEV BEKLENTİSİ		1	0,70**
ENDÜSTRİ 4.0 ALGISI			1

Endüstri 4.0 algı puanları ile İKY rol beklentisi ($r=0,21$; $p<0,05$) ve İKY işlev beklenti ($r=0,27$; $p<0,05$) puanları arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Endüstri 4.0 algısı yüksek düzeyde olumsuz olan İK profesyonellerinin İKY rol ve işlev beklentileri de yüksek düzeyde olumsuzdur.

H1 Kabul: İK profesyonellerinin Endüstri 4.0 algıları ile İKY rol beklentileri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2 Kabul: İK profesyonellerinin Endüstri 4.0 algıları ile İKY işlev beklentileri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Sonuç

Araştırma bulgularına göre; İK profesyonellerinin İKY rol beklenti puanları ($3,34\pm0,54$) “ne olumlu/ne olumsuz”; İKY işlev beklentisi ($3,71\pm0,60$) ve Endüstri 4.0 algı puanları ($3,54\pm0,48$) “olumsuz” olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç, Endüstri 4.0 konusunda algılardaki olumsuzluğun, İKY ‘nin mevcut işlevlerini olumsuz yönde etkileyeceğine dair İK profesyonellerinde bir beklenti oluştuğu, bu algının İKY’nin tanımlanmış rollerine yansımalarında ise henüz belirgin bir kanaate ulaşılamadığını göstermektedir. Bu durum Türkiye’nin ekonomik yapısında, Endüstri 2.0 ile Endüstri 3.0 arası bir gelişmişlik düzeyinde olması (Avcı, 2019), İK profesyonellerinde Endüstri 4.0 yansımalarının henüz ete kemiğe bürünmediği, kısaca Endüstri 4.0 farkındalığının yetersizliğine de işaret etmektedir.

İKY rol beklentisi puanlarının İK profesyonellerinin yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermesinin daha ziyade kariyer beklentisi ile ilgili olabileceği düşünölmektedir. 45 yaş ve altı İK profesyonellerinin İKY rol beklenti puanları, 45 yaş ve üstü İK profesyonellerinin beklenti puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olması bu yaş grubunun Endüstri 4.0'a

ilişkin algısının da daha olumsuz olması ile açıklanabilir. 45 yaş üstü grubun Endüstri 4.0 olumsuz algısından daha az etkilenebilecekleri düşüncesi de bu sonucu etkilemektedir.

Endüstri 4.0 algı puanlarının İKY biriminde çalışma süresine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. İKY biriminde çalışma süresi 5 yıl ve altı olan İK profesyonellerinin Endüstri 4.0'a ilişkin algı puanları, İKY biriminde çalışma süresi 11 yıl ve üstü olan İK profesyonellerinin algı puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. İKY biriminde 5 yıl ve daha az süredir çalışan İK profesyonellerinin Endüstri 4.0'a ilişkin algısı daha olumsuzdur. Bu durum daha genç yaştaki İK profesyonellerinin literatürü daha yakın izledikleri ve dışa açık bir mesleki yaşam sürdürüklerine işaret etmekte olduklarını düşündürmektedir.

Endüstri 4.0 algı puanları ile İKY rol beklentisi ($r=0,21$; $p<0,05$) ve İKY işlev beklenti ($r=0,27$; $p<0,05$) puanları arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Endüstri 4.0 algısı yüksek düzeyde olumsuz olan İK profesyonellerinin İKY rol ve işlev beklentileri de yüksek düzeyde olumsuzdur. Bu sonuca göre araştırma modelinin testi için geliştirilen her iki hipotez de kabul edilmiştir. İnsan kaynakları profesyonellerinin Endüstri 4.0 algılarının, Endüstri 4.0 duyarlılık düzeyleri ile ilişkili olduğu, duyarlılık düzeyindeki artışın İKY rol ve işlevleri ile ilgili beklentilerin yönünü de belirleyebileceğine inanılmaktadır.

Kaynakça

- Avcı, N.(2005), *Organizasyonlarda Problem Çözüm Çerçevesi: İstanbul'da Bulunan Özel Mevduat Bankalarında Bir Alan Araştırması*, Basılamamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, SBE
- Avcı, N.(2019), *İnsan Kaynaklarından Yetenek Yönetimine Endüstri 4.0*, Kriter Yayınevi, İstanbul
- Baines, T. S., Lightfoot, H. W., Benedettini, O. ve Kay, J. M. (2009), *The servitization of manufacturing: A review of literature and reflection on future challenges*, Journal of Manufacturing Technology Management, 20(5), 547-567.
- Bayraktaroğlu, S.(2008), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Sakarya Kitabevi, Adapazarı
- Bingöl, D.(2006), *İnsan Kaynakları Yönetimi (6. Baskı)*, İstanbul: Arıkan Yayınlar
- Bratton, J. ve Gold, J. (1999), *Human Resource Management, Theory*

and Practice, Mcmillan Press Ltd. Second ed., London (UK)

Budhwar, P. S.(2000), *Evaluating Levels of Strategic Integration and Devolvement of HRM in the UIL*, Personnel Review, vol.29, No.2,pp.141-161

Büyüköztürk, Ş. (2011), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (14. Baskı). Ankara: PEGEM Akademi.

Cascio, F. W.(1992), *Managing Human Resources , Productivity, Quality of Work Life , Profits*, McGraw- Hill Inc.(USA)

Chen, C.J. ve Huang, J.W. (2009), *Strategic human resource practices and innovation performance—The mediating role of knowledge management capacity*, Journal of Business Research, 62(1), pp. 104-114

Dombrowski, U. ve Wagner, T. (2014), *Mental strain as field of action in the 4th industrial revolution*, Procedia CIRP, 17, 100-105.

Dorst, W., Glohr, C., Hahn, T., Knafla ,F., Loewen, U., ve Rosen R. (2015), *Umsetzungsstrategie Industrie 4.0* , Ergebnisbericht der Plattform Industrie 4.0

Drath, R., ve Horch, A. (2014), *Industrie 4.0: Hit or hype?*, IEEE Industrial Electronics Magazine, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 56-58.

EBSO (2015), *Sanayi 4.0 Uyum Sağlayamayan Kaybedecek*, Ege Bölgesi Sanayi Odası Dergisi, http://www.inovasyon.org/pdf/EBSO.Sanayi-4.0_Raporu.Ekim.2015.pdf, Erişim: 14.12.2016.

Gibb, S.(2001), *The State of Human Resource Management: Evidence from Employees View of HRM Systems and Staff*, Employee Relations, vol. 23, No.4, pp.318-36

Hermann, M. Pentek, T., ve Otto, B. (2016), *Design Principles for Industrie 4.0 Scenarios*, IEEE Computer Society, 49th Hawaii International Conference on System Sciences, pp. 3928-3937

Kagermann, H. , Wahlster, W., Helbig, J., Hellinger, A. ,Stumpf ,V. ve Kobsda, C.(2013), *Umsetzungsempfehlungen für das Zukunftsprojekt Industrie 4.0* - Abschlussbericht des Arbeitskreises Industrie 4.0. Berlin

Lee, J. vd. (2015), *Industrial Big Data Analytics and Cyber-Phi-*

sical Sys-tems for Future Maintenance and Service Innovation, Procedia CIRP, No. 38, pp. 3-7.

Mak, L. B., and Sockel, H. (2001), *A Confirmatory Factor Analysis of IS Employee Motivation and Retention*, Information and Management, Vol. 38, 265-276.

Ma Prieto, I., Pilar Pérez-Santana, M. (2014), *Managing innovative work behavior: The role of human resource practices*, Personnel Review, Vol. 43(2), pp. 184-208, <https://doi.org/10.1108/PR-11-2012-0199>

Pal, P., Schantz, R., Rohloff, K. ve Loyall, J. (2009), *Cyber physical sys-tems security challenges and research ideas*, In Workshop on Future Directions in Cyber-physical Systems Security

Prahalad, C.K. ve Hamel, G. (1990), *The Core Competence of the Corporation*, Harvard Business Review, 68 (3), May-June, pp. 79-91.

Razouk, A. A. ve Bayad, M. (2009), *Investigating the use of strategic human resource management in French small and medium-sized enterprises: Longitudinal study*, Human Systems Management, 28(1):47-56 · January

RüBmann, M. vd. (2015), *Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries*, Boston Consulting Group Report

Sabuncuoğlu, Z. (2011), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Beta Yayınları, İstanbul

Shamimm vd., (2016), *Microsatellite marker based characterization and divergence analysis among rice varieties*, Indian Journal of Biotechnology

TÜSİAD ve BCG (2016), *Türkiye'nin Küresel Rekabetçiliği için Bir Gereklik Olarak Sanayi 4.0: Gelişmekte Olan Ekonomi Perspektifi*, İstanbul:

Tyson, S. ve Fell, A. (1986), *Evaluating the Personnel Function*, London: Hutchinson

Ulrich, D. (1997), *Human Resource Champions: The Next Ajanda For Adding Value and Delivering Results*, Harvard Business School Press,

Boston, Massachusetts

Wright, M. T.(1998), *Toward an Uniyfing Framework for Exploring Fit and Flexibility in SHRM*, CAHRS Working Paper Series No. 3

Yılmaz, A. (2014), *Almanya ve Endüstri 4.0*, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, Nisan, İstanbul.

Zezulka, F., Marcon, P., Vesely, I., ve Sajdl, O. (2016), *Industry 4.0 – An Introduction in the Phenomenon*. IFAC Paper Online.v49(25), 8-12. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ifacol.2016.12.002>

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
Sayı/Issue: 3
Sayfa / Page: 111-141
Yaz / Summer, 2019

Geliş/Received: 08.04.2019 | Kabul/
Accepted: 02.05.2019
Makale Bilgisi / Article Info :
Araştırma Makalesi / Research Article

 Aslı BAKAR	 Doç. Dr. Sedat YENİCE
 Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı/ Finansman Bölümü Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi	 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
ORCID 0000-0002-9990-6886	ORCID 0000-0002-9990-6886
 aslibakarr@yahoo.com	 sedatyenice@gmail.com

ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONUNU ETKİLEYEN EKONOMİK FAKTÖRLERİN ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ * | ECONOMIC FACTORS AFFECTING INTERNATIONAL INVESTMENT POSITION: TURKEY SAMPLES

Öz

Bu çalışmanın amacı, 2010-2018 yılları arasındaki ekonomik faktörlerin her birinin uluslararası yatırım pozisyonunu etkileme durumunu incelemektir. Burada Türkiye’de UYP derlemelerinin başladığı tarihten bu yana meydana gelen istatistiki değişimler ortaya konmakta ve bu tablonun kullanıcıları açısından önemi vurgulanmaktadır. 1996 yılından bu yana Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından derlenmektedir. 1996-2010 yılları arasında sadece tablo halinde yayınlanan veriler 2010-2014 yılları arasında detaylı raporlar halinde yayınlanmıştır. Uluslararası yatırım pozisyonunu etkileyen ekonomik faktörler olarak döviz kuru, enflasyon hedeflemeleri, faiz oranları, vergi uygulamaları, sübvansiyon ve teşvikler, kayıtdışı işlemlerle mücadele, yasal mevzuatın yatırımcıyı koruması vb. etkenler ele alınmıştır. Bu faktörler inceleme yapılan dönemlere göre farklı etkiler göstermektedir. Türkiye için 2010-2018 dönemini kapsayan Bütünleşik Uluslararası Yatırım Pozisyonu verilerine bakıldığında, Ödemeler Dengesi Finans Hesabı akımlarının 2010-2018 yılları arasında *Net UYP’yi düşürücü* yönde etki ettiği, ancak Türk Lirasının değerinin arttığı 2012 yılı dışında kur farklarının *arttırıcı* yönde katkı yaptığı görülmektedir. bahsi geçen bu etkiler Net UYP’nin 2012 yılı sonrasında yatay seyir izlemesinde etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: uluslararası yatırım pozisyonu, ödemeler dengesi, cari açık, finans hesabı

* 19-20 Nisan tarihlerinde Hitit Üniversitesi’nde yapılan II. Uluslararası Bankacılık Kongresinde özet olarak sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

Abstract

The purpose of this study is to examine the effects of every economic factors on international investment positions between 2010-2018. Here it is demonstrated statistical changes that occurred since the start of the compilation UYP in Turkey and to emphasize the importance of the users of these financial statements. Since 1996 it is compiled by the Central Bank of the Republic of Turkey. Between 1996 and 2010, only the data published in the table were published in detailed reports between 2010-2014. As the economic factors affecting the international investment position, exchange rate, inflation targeting, interest rates, tax practices, subsidies and incentives, the fight against unregistered transactions, the protection of investors by the legal legislation, etc. factors are discussed. These factors show different effects according to the periods examined. For Turkey when Integrated International Investment Positions between 2010-2018 is examined, it shows that the Balance of Payments Assistance Account flow has a decreasing effect on Net IIP, but it also shows that the exchange differences made a positive contribution, except the year 2012 which The TL has gained value. Aforementioned contributions has been determinative on horizontal movements after the year 2012 of Net IIP.

Keywords: international investment positions, balance of payments, current account deficit, finance account

Giriş

Doğrudan yatırımlar, küreselleşen finans dünyasının temel ögelelerinden biri olmakla birlikte UYP'nin önemli kalemlerinden de bir tanesidir. Sermaye giriş ya da çıkışı olarak ele alınan doğrudan yatırım kalemleri (yükümlülük veya varlık) girişi olan ülke için uzun vadeli bir finansman olmasının yanında üretimdeki teknolojiye yenilik getirmesi, yeni ve dış pazarlara açılmasını artırması dolayısıyla önem arz etmektedir.

Doğrudan yatırım, sınır ötesi yatırımdır. Bir ekonomide yerleşik olan kişinin diğer bir ekonomide yerleşik kişi ile uzun vadeli ilişki kurmak amacıyla yaptığı yatırımdır. Doğrudan yatırımcının yatırım yaptığı işletmede yönetimde söz sahibi olması veya minimum %10-11 civarı paya sahip olması gerekmektedir. Türkiye'ye gelen doğrudan yatırım tutarları yükümlülükler kalemi altında yer almaktadır. Bu kalem sermaye ve diğer sermaye alt kalemlerinden oluşmaktadır. Diğer sermaye ise yurt dışında bulunan şirketin, yurt içindeki şirkete verdiği borçların gösterildiği bir bölümdür.

Ülkedeki yerleşiklerin varlık ve yükümlülüklerinden oluşan uluslararası yatırım pozisyonu farklı ekonomik faktörlerden etkilenerek fazla ya da açık vermektedir. Varlık ve yükümlülükler ülkeden para çıkışı ve ülkeye para girişi gibi basit bir ifadeyle ele alınacak olursa; etkileyen ekonomik etkenler başta para politikası olmak üzere maliye politikası, finansal

ürün çeşitliliği, ekonomik hareketliliği etkileyen psikolojik etkenler gibi durumlar olabilmektedir. Tabii para politikasında faiz oranları politikası, döviz kuru politikası, enflasyon hedeflemesi, makroekonomik dengelerin kurulması gibi ayrıca etkileyen alt dallar bulunmaktadır. Aynı zamanda maliye politikası da vergi uygulamalarıyla, sübvansiyonlarla, teşviklerle, kayıt dışı işlemlerle mücadele gibi uygulamaların her biriyle ayrıca etkilemektedir.

1. Uluslararası Yatırım Pozisyonu

Uluslararası Yatırım Pozisyonu (UYP), bir ülkede yerleşik olan kişilerin yurt dışındaki yerleşik kişilerden olan alacakları ile rezerv olarak tutulan finansal varlıklarının ve ülke ekonomisindeki yerleşik kişilerin yurt dışı yerleşiklere olan yerleşiklerin finansal yükümlülüklerinin belli bir tarihteki stok durumunu gösteren istatistiki bir tablodur.

Uluslararası Yatırım Pozisyonu tablosunda finansal varlıklar ile finansal yükümlülüklerin farkı Net UYP'yi oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle Net UYP ülkenin yurt dışı alacakları ile yurt dışına olan borçlarının Net rakamını göstermektedir. Bu net rakam pozitif ise varlıklar fazla (güçlü ekonomi) negatif ise yükümlülükler fazla (açık veren ekonomi) olmaktadır.

Uluslararası yatırım pozisyonu dünya üzerindeki ülke ve ülke gruplarının toplam dış varlık ve yükümlülüklerini diğer bir ifadeyle ulusların servetini gösteren bir çalışmadır. Ödemeler dengesi bilançosu olarak da görülen uluslararası yatırım pozisyonu tablosu uzun vadeli dış varlık ve yükümlülük birikimlerini açıklamaktadır. Tablo, bu varlık ve yükümlülüklerin karşılaştırılması sonucu net bir rakam vermektedir. NET UYP olarak adlandırılan bu rakam ülkenin finansal durumunu ortaya koymaktadır. NET UYP eğer (+) pozitif bir değer ile gösteriliyorsa ülke döviz fazlası (-) negatif bir değer ile gösteriliyorsa ülke döviz açığı vermektedir. Bununla birlikte tablo, bu net rakamı hangi varlık ya da yükümlülüklerin oluşturduğunu eğer açık var ise hangi tür finansal borçlardan kaynaklandığını da net olarak göstermektedir. Böylelikle tablo kullanıcıları; UYP tablosuna bakarak, ülkenin cari işlemler dengesi hakkında fikir edinebilecektir. Kriz riskiyle karşı karşıya kalan ülke durumları veya krizdeki ülke durumları hakkında daha net yorumlar geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Diğer yandan NET UYP'si açık veren fakat güçlü olan ekonomilerin (Londra, New York) açık vermelerine rağmen istikrarlı bir biçimde açıklarını finanse edebilmeleri de izlenilebilir gelişmekte olan ülkelere yol gösterici olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında önemli bir makroekonomik istatistiki veri sağlamaktadır(Ordu, 2008:13).

Tablo kullanıcılarına ülkelerin varlıklarının hangi tür finansal varlıklardan oluştuğunu gösterirken ülke varlıklarının likidite durumu hak-

kında da fikir sağlamada yardımcı olmaktadır. Örnek vermek gerekirse; varlıkları oluşturan alt kalemlerden doğrudan yatırımlar yani sermaye gibi yatırımlar daha uzun vadeli daha az likit varlıklar iken portföy yatırımlarından olan hisse senedi daha likit varlıklardır. Ülkenin Uluslararası yatırım pozisyonu tablosuna bakılarak tüm bu bilgiler elde edilebilmektedir. Aynı zamanda ülkenin finansal yükümlülüklerini de hangi oranda ve hangi tür varlıklarla karşıladığı yapısal döviz durumu yatırım yapılabilirliği açısından tablo kullanıcılarına fikir sağlamaktadır. Özetle, ülkelerin uluslararası yükümlülüklerini karşılayabilecek varlıklarının olduğunu ispat niteliğinde sayıldığından önem arz etmektedir. Aynı zamanda ülkelerin ekonomilerinin sürdürülebilirliği, kırılganlığı hakkında da önemli bir veri sağlamaktadır(Karaca,2012:181-200).

IMF'nin açıklamalarına bakılacak olunursa göre bir ülkenin uluslararası döviz pozisyonu açığı var ise bu açık ülkenin milli gelirinin %40'nın üzerine çıkmamalıdır. Eğer döviz pozisyonu açığı milli gelirin %50 veya daha fazla bir oranda olursa bu ülke 'riskli ülke' grubuna girmektedir.

2008 finansal kriziyle de görölmektedir ki kredi derecelendirme kuruluşlarının analizleri tam olarak gerçeği yansıtamamaktadır. Bu da kredi derecelendirme kuruluşlarına olan güveni zedelemiştir. Yatırım yapmakta olan yatırımcılar ödemeler dengesi ve uluslararası yatırım pozisyonu istatistikleriyle birlikte dış ülkelerin finansal yapıları hakkında daha fazla bilgi edinme şansına sahip olmaktadır. Aynı zamanda incelemeye konu ülkenin yatırım kararları hakkında bilgi edinmesini ve aynı zamanda yatırım yaparken tercih ettiği dış ülkeler ve profilleri hakkında da bilgi sahibi olmaya elvermektedir(Tekin,2016:181-205).

Yatırımcı ülke, dış ülkelere yatırım yaparken mevduat mı hisse senedi mi yoksa doğrudan yatırım olan sermayeyi mi tercih ediyor? Riskli ülkeleri mi tercih ediyor yoksa gelişmiş ekonomileri mi? Bütün bunlar ülkenin güvenilirliğini ülkeye gelen finansal alacakların ne kadar süre kullanılabileceğini ülke ekonomisine olan katkısı analizlerde yardımcı olacaktır. Söz konusu ülkeye gelecek olan sermaye (yükümlülük) istihdam yaratma şansına da sahip olabilecektir. Bu da ülke ekonomisine ayrı bir katkı sağlayacaktır. Ve tüm bu bilgiler ışığında fazla veren ülkeler de yatırımlarına karar verirken uluslararası yatırım pozisyonu tablosu yardımıyla dünya ekonomisine yön verecektir.

Ülkelerin finansal durumunu gösteren uluslararası yatırım pozisyonu tablosu iki ana bölümden oluşur. Bu bölümlerden ilki yurt içinde yerleşik olanların yurt dışında yerleşik kişilerden olan alacakları olan varlıklardan ikincisi ise yerleşik kişilerin yurtdışı yerleşiklerine olan finan-

sal yükümlölükleridir. Varlıklar, portföy yatırımları, doğrudan yatırımlar, rezerv varlıklar ve diğey yatırımlar oluşurken buna benzer şekilde yükümlölükler grubu da yine doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğey yatırımlardan oluşmaktadır(Bulut, vd. 2018:9).

Tablo üzerinden genel hatlarıyla göstermek gerekirse;

Tablo1 : Uluslararası Yatırım Kalemleri

A.	Varlıklar
1.	Doğrudan Yatırımlar
2.	Portföy yatırımları
3.	Diğey yatırımlar
4.	Rezerv varlıklar
B.	Yükümlölükler
1.	Doğrudan Yatırımlar
2.	Portföy yatırımları
3.	Diğey yatırımlar

Kaynak:TCMB

2.1. Uluslararası Yatırım Pozisyonunun Sektörel Dağılımı

Uluslararası Yatırım Pozisyonunda ekonomideki varlıklar ile yükümlölüklerin farkına, net Uluslararası Yatırım Pozisyonu denmektedir. Diğey bir ifadeyle, net Uluslararası Yatırım Pozisyonu; Türkiye'nin yurt dışına olan borçlarının yurt dışından alacaklarıyla olan net farkını işaret eder. Burada ortaya çıkan net pozisyon, pozitif veya negatif bir değey olabilir(Bulut, vd. 2018:13).

UYP'de var olan temel sektörler; Merkez Bankası, Genel Hükümet, bankalar ve (temelde finansal olmayan kuruluşlardan oluşan) diğey sektörlerdir. Merkez Bankası dışında tüm sektörlerin yurt dışı yükümlölükleri yurt dışı varlıklarından daha fazladır. Bu sektörlerin etkilerine bakılırsa Merkez bankası etkisi pozitifdir. Negatif etki edenler ise bankalar ve diğey sektörlerdir.

2.2. Uluslararası Yatırım Pozisyonunu Oluşturan Alt Kalemler

Uluslararası yatırım pozisyonunda ülkenin dış varlıkları ile yükümlölükleri arasındaki farka göre ülke, açık ya da fazla vermektedir. Fakat bu açık veya fazlanın dış borç ile değıil döviz açığı ile ilişkisi bulunmaktadır. Yani ülkenin diğey ülkelere olan borcuna karşılık bir o kadar ya da daha fazla alacağını olması durumunda UYP tutarı zaten fazlalık

gösterecektir. Burada UYP'nin önemi ülkenin varlıklarını veya yükümlülüklerini yani borçlarını karşılayacak ölçüde varlıklarının durumunu gösterdiğinden önem arz etmektedir.

Uluslararası yatırım pozisyonunun makroekonomik istatistikler açısından artan önemi, kur uyuşmazlıkları sürdürülebilirlik, borcun sektör ve faiz kompozisyonunun etkileri, kırılğanlık ile vadenin likiditeye olan etkilerinin incelenmesinde bilanço yaklaşımına dayanan analizler esas alınmakta, dolayısıyla UYP önemli bir veri boşluğunu doldurmaktadır(Bulut, vd. 2018:13). Türkiye'de Uluslararası yatırım pozisyonu tablosu 1996 yılından bu yana hazırlanmaktadır.

Bir ekonomideki varlık ve yükümlülüklerin belli bir tarihteki stok değerini gösteren UYP'de stoklar her dönem sonunda geçerli piyasa değerleri üzerinden değerlendirilmekte ve yine dönem sonunda geçerli kurlarla ABD dolar karşılıkları bulunmaktadır.

Tablo 2 :Uluslararası Yatırım Pozisyonu (STOK)

Uluslararası Yatırım Pozisyonu (STOK) – Dönem Başı		
	+	
Ödemeler Dengesi Sermaye ve Finans Hesapları (AKIM)		
	+	
Değer ve Kur Farkı Değişimleri		
=		
Uluslararası Yatırım Pozisyonu (STOK) – Dönem Sonu		

Kaynak:TCMB

Bu durumda, uluslararası yatırım pozisyonu istatistikleri ve ödemeler dengesi birlikte değerlendirilmesi gereken makroekonomik veriler olarak gösterilebilmektedir.

Yukarıda genel olarak bahsedilen uluslararası yatırım pozisyonuna Türkiye açısından bakacak olursak öncelikle Türkiye IMF'nin Uluslararası Finansal İstatistikleri ile Özel Veri Yayınlama standartları tabanından derlenen 11 gelişmekte olan ülkeler arasında bulunmaktadır. Ve Türkiye'nin içinde bulunduğu bu grupların yükümlülükleri varlıklarından büyüktür.

Türkiye'nin 2010-2018 yıllarına ait verileri alındığında net UYP'sinin eksi karakterde olduğu yani varlıklarının yükümlülüklerini karşılamadığı görülmektedir.

Ayrıntılı olarak incelemek gerekirse;

Tablo 3 : UYP Rakamları (Milyon \$)

Yıllar	Net Uyp Rakamları (Milyon \$)
2010	-361.314
2011	-316.264
2012	-426.335
2013	-397.154
2014	-445.158
2015	-384.614
2016	-369.006
2017	-461.799

Kaynak: TCMB.

Bu değerlerin yıllara göre artış veya azalışlarını ülkeye yapılan doğrudan yatırımlar yurt dışı yerleşiklerden edinilen krediler gibi kalemler etkilemektedir. Bu yatırımların artış azalış nedenleri alınan kredi miktarlarının artış veya azalış nedenleri yurtdışı portföy miktarlarımızı birçok ekonomik faktör etkilemektedir. Bu ekonomik faktörlere çalışmanın ilerleyen safhalarında daha detaylı değinilecektir.

Uluslararası yatırım pozisyonu analizlerinde kullanılan yardımcı oranlar bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı; dışa açıklık oranı, finansal dışa açıklık oranı, ticari dışa açıklık oranı gibi oranlardır. Dışa açıklık oranı: konu ekonominin diğer ekonomilerle finansal ve ticari durumunun oransal ifadesi biçiminde tanımlanan uluslararası yatırım pozisyonu analizlerinde kullanılan yardımcı oranlardan ilkidir. Bu konuda tek bir hesaplama yöntemi yoktur. Bu oran çalışmanın içeriğine ve amacına uygun olarak farklı ekonomik göstergeler kullanılarak hesaplanmaktadır. Dış ticaret hacminin yani ülkenin ihracat ve ithalat toplamının ülkenin gayri safi yurt içi hasılasına oranıdır.

Ticari dışa açıklık, bir ülkenin ihracat (X) ve ithalat (M) toplamının diğer bir ifade ile toplam dış ticaret hacminin lke Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla'sına (GSYH) oranı olarak tanımlanmaktadır. Kısaca, "Ticari dışa açıklık oranı"; $(X+M)/GSYH$ şeklinde hesaplanmaktadır.(zdil, 2014, s. 35).

Finansal dışa açıklık, $(Varlıklar + Ykmllkler) / GSYH$ şeklinde formüle edilmektedir. Ülkenin diğer ekonomilerle olan ilişkisi sonucu ortaya çıkan varlık ve ykmllk toplamının lke GSYH'sına oranıdır. Bu oranın, 1 veya yüzde cinsinden 100'den büyük olması, kullanılan yönteme göre dış ticaret hacmi veya dış varlık ve ykmllk topla-

mının milli gelirden yüksek; 1 veya yüzde cinsinden 100'den küçük olması ise aynı toplamın milli gelirden daha düşük durumda olduğunu kanıtlar niteliktedir. Konuya ilişkin çalışmalarda, ülke karşılaştırmaları ve analizler yapmak için her iki oran da sıklıkla kullanılmaktadır(Mudam, vd, 2018:22).

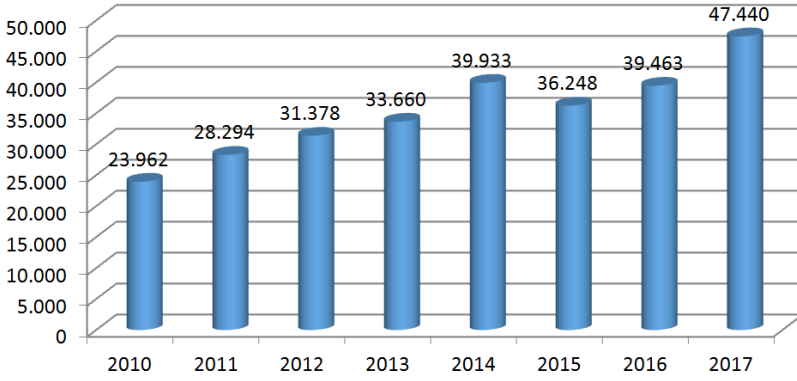
Türkiye'nin finansal dışa açıklık oranına bakacak olursak;

2011 yılı merkez bankası raporuna göre 2010 yılı finansal dışa açıklık oranı -%49,3 iken dışa açıklık oranı %99,7 olmuştur. 2012 yılsonu raporuna göre 2011 yılında finansal dışa açıklık oranı -%41,3 iken dışa açıklık oranı %87,4 olmuştur. 2013 yılı merkez bankası uyp raporuna göre 2012 yılı finansal dışa açıklık oranı -%53,4 dışa açıklık oranı %107,9 olmuştur. 2014 yılındaki rapora göre 2013 yılı -%47,9 finansal açıklık oranı %102,9 ise dışa açıklık oranıdır. Yine 2014 yılı raporuna göre 2014 yılı finansal dışa açıklık oranı -%55,1 dışa açıklık oranı ise %112,8 olmuştur. Oranlarda sabit bir artma ya da azalma görülmemekte dalgalanmalar yaşanmaktadır. Bu da hem uluslar arası yatırım pozisyonunun yıllara göre dalgalanmalarından hem de GSYH'nın değişimlerinden kaynaklanmaktadır. Aşağı ve yukarı yönlü değişimlerin nedenleri ise ayrıca çalışmanın ekonomik analiz kısmında incelenmiştir. Varlık ve yükümlülük olmak üzere iki ana bölümden oluşan Uluslararası yatırım pozisyonunun sınıflandırmasında 4 adet alt kalem bulunmaktadır.

2.2.1. Doğrudan Yatırımlar

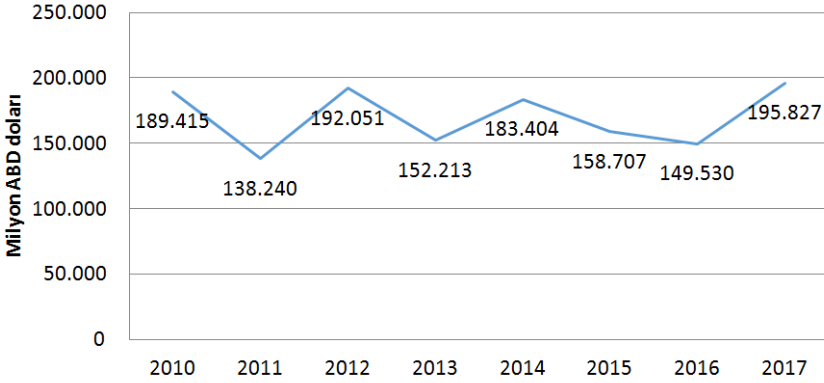
Sermaye ve diğer sermayenin oluşturduğu bu kalem, yatırım yapmanın yerleştiği olduğu ekonomi dışındaki bir ekonomide bir işletme yönetimi üzerinde söz sahibi olabilecek kadar uzun vadeli bir yatırım şeklidir. Yurt içi yerleşik yatırımcının yurt dışındaki işletmeye yaptığı yatırım, yatırımcının bulunduğu ülkede varlık artışı olarak kayıt altına alınmaktadır. Yurt dışındaki sermaye yatırımı yapılan işletmenin doğrudan yatırımcısına yaptığı yatırım ise tersine yatırım olarak adlandırılmakta ve yerleştiği olduğu ekonomide yükümlülük artışı olarak kayıt altına alınmaktadır. Doğrudan yatırımların varlıklar ile ilgili bölümünün Türkiye için yıllara göre seyri aşağıdaki gibidir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının yıllık olarak yayınlamış olduğu tablodan alınan verilere göre aşağıda 2010-2018 yıllarının Doğrudan yatırımlar (varlık) kalemine ilişkin grafik oluşturulmuştur.

Şekil 1 : Doğrudan Yatırımlar (Varlık)(Milyon ABD Doları)

Merkez Bankası verilerinde 2010-2018 yıllarına ait varlıklar içindeki doğrudan yatırımların tutar aralıkları gösterilmektedir. 2017 yılında 47.440 milyon dolar olduğu bilinen bu rakam 2010-2018 yılları arasındaki döneme ait en yüksek tutarıdır. Yıllara göre nispeten düzenli bir artış gözlenmekte ve bu artış doğrudan yatırımların alt kalemi olan sermaye kalemindeki artışlardan kaynaklanmaktadır. Bu da Türkiye'deki yerleşik kişilerin yurtdışındaki işletmelere yaptığı yatırımların arttığını göstermektedir.

Şekil 2: Yükümlülükler (Milyon ABD Doları)

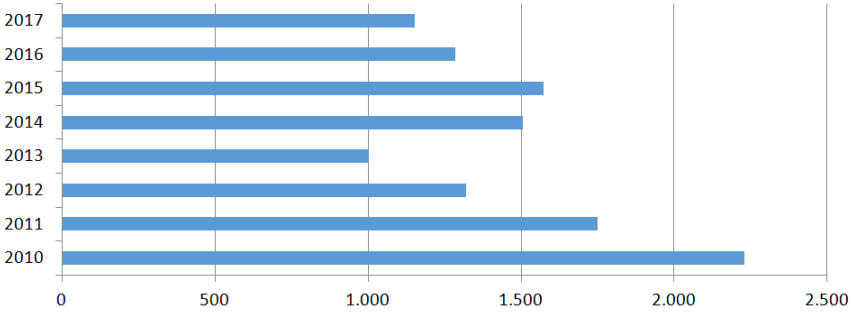
Yukarıdaki grafikte 2010-2018 tarihleri arasındaki yükümlülükler grubundaki doğrudan yatırımların tutarları incelendiğinde; en yüksek tutarın 2017 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Bu tutarların önemli bir kısmını sermaye alt kaleminden gelmektedir. Fakat varlıklarda olduğu gibi bir istikrar gözükmemektedir. Bu durum yurt dışı yerleşik kişilerin Türkiye'deki bir işletmenin sermayesine ortak olmadığını ya da yeni işletmeler açmak için bulunulan faaliyetlerin belli bir düzende olmadığını

göstermektedir. Bu da dolayısıyla ülkenin yatırımcıyı özendirmesinden, ülkenin ekonomik politikalarından, yatırımcıyı koruması yönündeki kanunlarına kadar etkilenecek bu sonucu ortaya çıkarmaktadır.

2.2.2. Portföy Yatırımları

Portföy yatırımları, doğrudan yatırımların aksine, borç senetleri ve hisse senetlerine yapılan yatırımları içermektedir. Yatırımcı işletmenin hisselerinin toplamının %10'u altında yatırım yaptığında işletme yönetimi üzerinde söz hakkına sahip olmamaktadır. Doğrudan yatırımcının yatırım yaptığı ülkeye getirdiği sermaye dışındaki avantajlar (teknoloji, bilgi, pazar vb.) bulunmaktayken portföy yatırımlarında böyle bir durum söz konusu olmamaktadır.

Varlıklar kaleminin Portföy yatırımlarını 2018 yılı merkez bankası UYP tablo verilerinden alınan rakamlara göre son sekiz yıldaki değişim grafiği aşağıdaki gibidir.

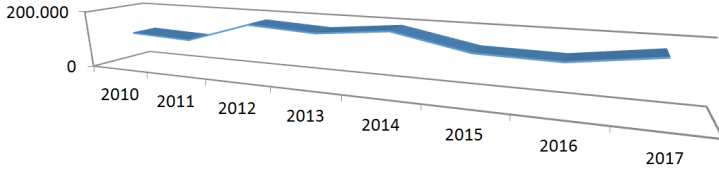

Şekil 3 : Varlıklar- Portföy Yatırımları (Milyon ABD Doları)

2010 yılında 2.230 milyon dolar olduğu gözlemlenen portföy yatırımlarının 2014 yılında 1.414 milyon dolar olduğu bilinmektedir. Türkiye portföylerinin yaklaşık olarak yarısı, yurtdışında yerleşik Finansal Kuruluşlar tarafından ihraç edilmiş kıymetlerdir. Bunu, Genel Hükümetler tarafından ihraç edilmiş menkul kıymetler izlemektedir. Bankalar ve Finansal Olmayan Kuruluşlar tarafından ihraç edilen kıymetlerin oranları ise birbirlerine yakın olmakla beraber, Bankacılık sektörü kıymetlerine olan ilgi daha fazladır. Sigorta ve Emeklilik Fonları tarafından ihraç edilen kıymetlerin oranı ise sadece %1'dir.

2015 yılında 1.574 milyon dolar olduğu gözlemlenen portföy yatırımlarının 2018 yılında 1.126 milyon dolar olduğu bilinmektedir. Bu tutarların önemli bir bölümünü alt kalemi olan borç senetleri oluşturmaktadır. Sektöre göre bakacak olursak borç senetlerindeki büyük pay diğer sektörler olarak geçen bankalar dışındaki finansal ve finansal olmayan kuruluş-

lara aittir.

Şekil 4: Yükümlülükler- Portföy Yatırımları(Milyon ABD Doları)

Portföy yatırımlarının yükümlülükler kalemine ilişkin yine 2018 yılı merkez bankası uluslararası yatırım pozisyonu tablosundan alınan bilgiler ışığında oluşturulan aşağıdaki grafik 2010-2018 yılları arası verileri analiz etmeye yardımcı olacaktır.

2015 yılında 143.726, 2017 yılında ise 173.435 milyon dolar olan portföy yatırımları grafikte de görüldüğü üzere artış gözlemlenmektedir. Ancak nu artışlar bir düzen arzmemekte dalgalanmalar bulunmaktadır. Bu dalgalanmanın önemli bir nedeni değer ve kur farkındaki artıştır. Fakat bunun yanında küresel kriz sonrası finans piyasalarında yaşanan kısmi toparlanmanın ve küresel ölçekte artan likiditenin, risk tutumundaki artışla birlikte gelişmekte olan ülkelere doğru kayması etkili olmuştur.

2.2.3. Diğer Yatırımlar

Portföy yatırımı, doğrudan yatırımlar ve rezervler varlıklar dışında kalan diğer sermayeye ilişkin tüm stoklar bu bölümde yer almaktadır.

Alt kalemlerine inmeden önce son beş yılın diğer yatırımlar kalem tutarlarına bir göz atacak olursak;

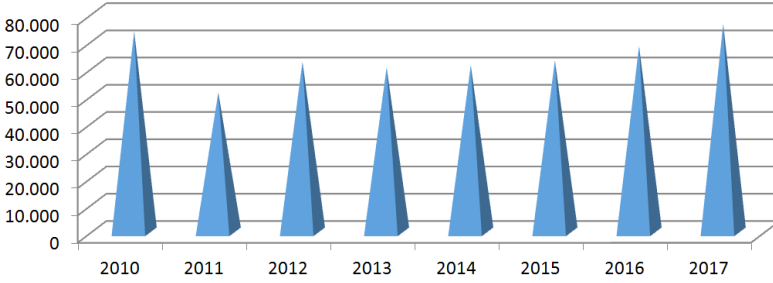
Varlıklara ilişkin diğer yatırımlar olarak geçen bölümün tutarları;

Tablo 4 : Diğer Yatırımlar (Kaynak:TCMB)

Yıllar	Varlıklar	Diğer Yatırımlar	D. Yatırım/ Varlık
2010	185.908	73.732	%39,66
2011	179.672	61.282	%34,10
2012	214.444	62.583	%29,18
2013	226.090	60.447	%26,73
2014	230.460	61.711	%26,78
2015	211.420	63.065	%29,82
2016	215.217	68.349	%31,75
2017	232.777	76.454	%32,84

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere diğ er yatırımların varlıklar içerisindeki payı 2010 yılından 2013 yılına kadar düzenli olarak azalmaktadır. Fakat 2014 yılından sonra diğ er yatırımların oranları artış göstermiştir. Diğ er yatırımların bu değ işkenliğ ine en büyük etkiyi efektif mevduatlar kalemi etki göstermiştir. Bunun dışında diğ er yatırımları etkileyen diğ er kalemler ise diğ er hisse senedi ve katılım payları, bankalar (yabancı para, Türk lirası), krediler, ticari krediler ve rezerv varlıklardır.

Aş aç ıdaki grafiğ e bakıldığ ında ise tutarların yıllara göre seyri görülmektedir.

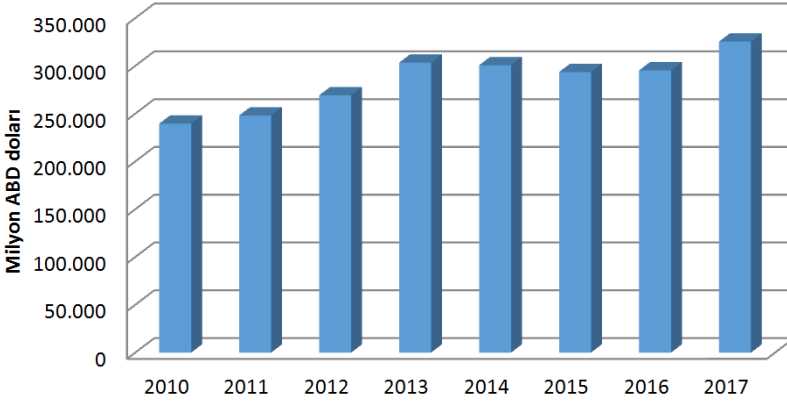
ř ekil 5: Varlıklar- Diğ er Yatırımlar

Yükümlüklere iliş kin diğ er yatırımlar olarak geç en bölümün tutarları;

Tablo 5 : Yükümlüklere İliş kin Diğ er Yatırımlar (Kaynak: TCMB)

Yıllar	Yükümlü- lükler	Diğ er Yatırımlar	D. Yatırım/Yü- küml.
2010	547.565	240.901	%43,99
2011	494.509	247.853	%50,12
2012	637.741	267.853	%42,00
2013	620.680	302.277	%48,70
2014	670.971	300.678	%44,81
2015	596.026	293.610	%49,26
2016	584.209	295.304	%50,54
2017	694.687	325.442	%46,84

Tabloda da görüldüğü gibi diğ er yatırımların yükümlüklere için-
deki payları varlıklara nazaran daha yüksektir. Bu da yükümlüklere gru-
bunda diğ er yatırımların önemini ortaya koymaktadır.

Şekil 6: Yükümlülöklere İlişkin Diğer Yatırımlar

Diğer yatırımların varlıklar içerisindeki payı bir düzen arz etmemekle birlikte yıldan yıla arttığı görölmektedir. 2015 yılında 596.034 milyon dolar olan yükümlölükler içindeki diğer yatırımların tutarı 293.601 milyon dolar iken 2018 de 565.214 milyon dolar yükümlölükler içinde diğer yatırımların tutarı 319.469 milyon dolar seviyesini çıkmıştır. En yüksek seviyesi ise 325.347 milyon dolar ile 2017 yılında ortaya çıkmıştır.

3. Uluslar Arası Yatırım Pozisyonunu Etkileyen Ekonomik Faktörler

Uluslararası yatırım pozisyonu istatistiki stok durumu gösteren mali nitelikli bir tablodur. Bu tabloyu etkileyebilecek ekonomik faktörler bulunmaktadır. Bunlar; para politikası, maliye politikası ve diğer faktörler olan finansal ürün çeşitliliği ve yatırımcının tercihi (davranışsal finans) gibi faktörlerdir. Para politikasında faiz oranları politikası, döviz kuru, enflasyon hedeflemesi, makroekonomik dengelerin kurulamaması; maliye politikasında ise vergi uygulamalarının etkisi, sübvansiyon ve teşvikler, özelleştirme faaliyetleri, kayıt dışı işlemlerle mücadele ve yasal mevzuatın yatırımcıyı koruması gibi faktörler etkilemektedir.

3.1. Para Politikasının Uluslararası Yatırım Pozisyonuna Etkisi

Para politikası, bir ekonomide fiyat istikrarını sağlamak, yabancı paralar karşısında dengeli bir değere sahip olabilmek, makroekonomik hedeflere ulaşmak gibi amaçlarla para arzının para otoritesi yürüten merkez bankası tarafından kontrol altında tutmak adına uyguladığı politikaların bütününe denmektedir. Para politikasında merkez bankasının para ve kredi hacmini değiştirmek için para politikası araçları kullanılır. Belli başlı para

araçları; reeskont politikası, zorunlu karşılıklar, döviz kuru işlemleri, açık piyasa işlemleri politikalarıdır.

Türkiye'nin uyguladığı para politikalarına ve bu politikaların ülkenin varlık ve yükümlülüklerine olan etkisini inceleyecek olursak; 2010 yılından sonra merkez bankası fiyat istikrarı amacına finansal istikrarı da eklemiştir. Küresel krizden sonra belirsizlik artınca finansal sistemdeki riskler ve varlık fiyatındaki şişkinlikler finansal istikrarı da gündeme getirmiştir. Gelişmiş ülkelerin merkez bankalarının uyguladığı niceliksel genişleme hedefleriyle kısa vadeli sermaye akımları gelişmekte olan ülkelere yönelen sermaye akımlarında değişiklik yaratmıştır. Türkiye dış ekonomideki değişimlere karşı daha dayanıklı olabilmek adına daha esnek politika arayışları içine girmiştir ve 2010 yılının son çeyreğinde farklı para politikaları uygulamaya başlamıştır. Türkiye'nin bu duruşu makroekonomik istikrarı sermaye akımlarındaki oynaklığı da etkilemiştir. Sermaye girişleri Türk lirasına değer kazancı sağlarken eş zamanlı yurt içinde kredi kullanımını da artmıştır. Küresel olarak büyüme söz konusu olan dönemlerde ülkelerin de risk alma isteği artmaktadır. Bu doğrultuda sermaye akımları da artış göstermektedir. Artan sermaye akımları ise kur uyumsuzluğuna sebep olmakla birlikte yerli paranın değer kazanmasını da sağlamaktadır. Sermaye girişi ile kredi kullanım oranı da artmakta bu da ekonomik dengeyi sarsabilmektedir. Dolayısıyla tüm bu durumlarda finansal istikrar zedelenmektedir.

Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımlara bakıldığında merkez bankası 2018 uluslararası yatırım pozisyonu tablo verilerine göre; ödemeler dengesi tablosu incelenmiş olup 2008-2009 yılları arasında tüm dünyayı etkileyen finansal krizin de etkisiyle doğrudan yatırımların azalmakta olduğu gözlemlenmiştir.

Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkelerde sermaye girişi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunmaktadır. Özellikle Türkiye'de sermaye girişi arttığında ekonomik büyümenin de arttığı gözlemlenmektedir. Aksi durum söz konusu olduğunda yani sermaye girişlerinin azaldığı dönemde ise büyüme hızı da azalmaktadır. Bu durum şunu göstermektedir. Türkiye ekonomik büyümesini ülke içindeki tasarruflarıyla değil daha çok dış ülkelere gelen tasarruflarla gerçekleştirdiğini ispatlar niteliktedir. Bir diğer yandan sermaye hareketlerinin Türkiye ekonomisi üzerinde ne denli büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

3.1.1. Faiz Oranlarının Uluslararası Yatırım Pozisyonuna Etkisi

İstikrarlı bir ekonomi için faiz oranı ve döviz kurları adeta bir gösterge niteliğindedir. Faiz oranı ve döviz kurunda meydana gelebilecek

değişiklikler yerli ve yabancı firmaların yatırım kararları ile tüketicilerin harcamaları üzerinde etkili olabilmektedir. Bu yüzden parasal otoriteler iktisat politikalarını oluştururken bu iki değişkenin seyrini dikkate almak zorundadır (Karacan, 2010:72).

Türkiye’deki yatırımcıların portföy yatırımları incelenen dönemde uzun vadeli menkul kıymetlere ve Diğer Finansal Kuruluşlar’ın ihraç ettiği menkul kıymetlere yönelmiştir. Varlıkların genel olarak edinildiği ülkeler Avrupa ve Amerika olduğu bilinmektedir. Ve dolayısıyla ABD Doları ile Euro cinsi menkul kıymetlerin varlıklar içerisinde büyük bir paya sahip olduğu gözlenmektedir. Bu varlıkların edinildiği ülkelerin faiz oranlarının düşük olduğu bilinmektedir. Buna rağmen varlıkların bu bölgede yoğunlaşmasının faiz oranları dışında da etkisi olduğu gözükmemektedir. Burada piyasalara olan güvenin önem arz ettiği görölmektedir.

Faiz oranlarının portföy yatırımları üzerinde hem varlıklar hem de yükümlülükler açısından etkileri bulunmaktadır. Faiz oranları borç senetlerinin getirisi üzerinde etkiliyken hisse senetlerinin değeri üzerinde de dolaylı olarak etkili olmaktadır. Varlıklara dış ülke faiz oranları çekici güç olarak etki ederken yükümlülüklerdeki portföy kalemini ülke içindeki faiz oranları daha yüksek ölçüde etkilemektedir. Türkiye’deki faiz oranları arttıkça portföy yatırımlarının yükümlülük ayağında işlem hacmi artmaktadır. Yabancı yatırımcı yaptığı yatırım üzerinden daha fazla getiri elde etmektedir. Dış ülke yatırımcıları faiz oranı düşükçe daha yüksek getirili diğer ülkelere yönelmektedirler. Fakat faiz oranları ile portföy yatırımlarının seyrinin paralel ilerlememesinin sebepleri bulunmaktadır. Faiz oranları dışında yatırımcının değerlendiği finansal piyasaların gelişmişliği ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarı da etki etmektedir.

Yüksek faiz oranlarının doğrudan sermaye girişine sebep olduğu ve sermaye girişlerinin de ülke ekonomisinin büyümesini sağladığı göz önünde bulundurulursa 2011 yılından bu yana neden faiz oranları düşmeye devam ediyor. Burada faiz oranlarının diğer etkileri devreye girmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde var olan yatırım tasarruf dengesizliğine olumsuz yönde etki etmektedir. Faiz oranlarının yüksek olmasıyla tasarruf eğilimi artacak yatırım oranı düşecek dolayısıyla üretim azalacak bu da GSYH ya etki edecek bu döngüde dışarıdan gelen yatırımlara daha çok ihtiyaç duyulacaktır. Faiz oranlarının düşük olması tasarruf yerine yatırım yapma isteğini artıracak artan yatırımlarla üretim artarak ekonomik büyüme sağlanacaktır. Bu nedenle faiz oranlarını yüksek tutarak bir yandan yurtdışından doğrudan sermaye çekerek ekonomik büyüme söz konusuysen düşük faiz oranlarıyla ülke yurtiçi yatırımlarla ekonomik büyümeye çalışmaktadır. Ayrıca yüksek faiz oranları ülkeyi daha çok enflasyona sürüklemek-

tedir. Enflasyonu önlemek ekonomik istikrarı güçlendirmek de yatırımcı çekmektedir. Ayrıca faiz oranları likidite açısından da önem taşımaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi ülkenin borç ödeyebilirliği göstergelerinden olan likidite portföy yatırımları ve diğere yatırımları yükümlülüklerimiz açısından etkileyen faktörlerdendir.

3.1.2. Döviz Kuru Politikasının UYP'ye Etkileri

Döviz kurunun Uluslararası Yatırım Pozisyonuna etkisi; ödemeler dengesi akım ilişkilerinden sonra stok haline getirilen rakamlara değere ve kur farkı değişimleri ile etki etmektedir. Güncel olan ödemeler dengesi rakamların belli bir tarihteki değerini belirlerken kur farkı devreye girmektedir. Kur farkının yıllara ve kalemlere göre etkileri farklı farklı olmaktadır. Örneğin; 2014 yılında doğrudan yatırımlar yükümlülük stoğunda artış sağlarken 2013 yılında aynı kalemden azalışa sebep olmuştur. 2013 yılında yurt içinde doğrudan yatırım stoğu, ödemeler dengesi işlemlerinden 12,9 milyar ABD doları girişe rağmen, değere ve kur farkı değişimlerindeki 55,0 milyar ABD doları azalışı olduğu daha önce de belirtilmiştir.

TCMB'nin UYP raporları dikkatle incelendiğinde kur farkı değişimlerinin UYP tablosu rakamlarına büyük etkisi olmaktadır.

3.1.3. Enflasyon Hedeflemesinin UYP'ye Etkisi

Türkiye'de 2001'de yaşanan krizden sonra döviz kuru hedeflemesine dayalı para politikasını terk ederek 2002 yılında örtük daha sonra 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesi uygulanmaya başlanmıştır. Bu rejim Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının nihai hedefi olan finansal istikrar adına yaptığı bir para politikasıdır. Bu politika belli bir dönem için enflasyonu sayısal bir hedef veya hedef aralığına dayandırıp açıkça ilan etmesiyle oluşmaktadır. Bu politikada temel politika aracı kısa vadeli faiz oranlarıdır.

Enflasyon ve döviz kuru karşılık birbirlerini de etkilemektedir. TL, yabancı paralara karşı değere kaybı yaşadıkça ithalatı pahalılaştırmakta, finansman maliyetlerini yükseltmekte ve bunlar da enflasyonu yukarı itmektedir.

Ayrıca hedeflenen enflasyondan uzaklaştıkça belirsizlik artmakta yurt dışı yerleşik yatırımcılar daha güvenli bölgelere kaçabilmektedir. Buna örnek olması açısından incelenen yıllar içerisinde 2010-2018 yılları rastgele alınarak aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 6 : Yıllara Göre Enflasyon Hedeflemesi ve Gerçekleşen

Enflasyonlar

Yıllar	Hedef (%)	Gerçekleşme (%)
2010	6,5	6,4
2011	5,5	10,4
2012	5	6,2
2013	5	7,4
2014	5	8,2
2015	5	8,8
2016	5	8,5
2017	5	11,92
2018	5	20,30

Kaynak: TCMB

Tablodan enflasyonun gerçekleşmesinin 5 yılda da hedefin üzerinde olduğu görülmektedir. Hedefin gerçekleşmemesi yurt dışı yatırımcılar açısından olumsuz etki yaratmaktadır. Yurt içi yerleşiklerin yurt dışına yapacağı yatırımları ise şu yönden etkilemektedir. Enflasyonist ortam oluşması sonucu TL, ABD doları karşısında değer kaybedecek bu da yapılan yatırımların hacmini düşürecektir. Uluslararası yatırım pozisyonunda varlıklar azaltırken yükümlülükleri de azaltıcı etki yapacaktır.

3.2. Maliye Politikası

Maliye politikasında kamu harcamaları önemli bir yere sahiptir. Kamu harcamaları devletin yaptığı cari yatırım, transfer yatırım gibi harcamalardan oluşmaktadır. Kamu harcamalarındaki küçük bir değişim maliye politikası araçlarını da etkilemektedir. Fakat maliye politikası yalnızca kamu harcamalarından oluşmamaktadır. Maliye politikası, vergi politikası, borçlanma politikası gibi araçlara sahiptir. Ayrıca kamu harcamalarının kompozisyonunda olan değişimler de birer maliye politikası aracıdır. Örneğin; işsizlikle mücadele etmek için kamu harcamalarının arttırılarak daha fazla istihdam yaratmak genişletici maliye politikası gereğidir.

3.2.1. Genişletici Maliye Politikası

Ekonomiyi ayağa kaldırabilmek için vergilerin düşürülmesi, doğrudan sermayeyi çekici etki yaratmaktadır. Yurt içinde yapacağı üretim üzerinden alınan vergilerin az olması karını kısa vadede etkileyecektir. Genişletici politikada kamu harcamaları arttırılarak ve vergiler düşürülerek bütçe açığı yoluyla büyüme hedeflenirken yurt dışı yerleşiklerin yatırımları beklenmektedir. Bu da uluslararası yatırım pozisyonu tutarını arttırmaktadır. Gerek doğrudan sermaye gerekse portföy yatırımlarıyla açık

finanse edilmek istenmektedir. Bu politikada işsizlik oranının düşürülmesi amaçlanmaktadır. İşsizlik oranının düşmesi için daha fazla istihdam yaratılmaktadır. Bu da doğrudan sermayenin ülkeye giriş yapması portföy yatırımlarıyla finanse edilmesinden daha fazla önem arz ettiğini göstermektedir. Ayrıca, kamu harcamalarında artışın olması dışlama etkisi yaratmaktadır ve özel sektörün faaliyet alanı daralmaktadır. Bu dar alanda yeni bir faaliyet zor olacağı için yurt dışı doğrudan sermayenin ülkeye girişi de zorlaşacaktır. Artan kamu harcamalarıyla piyasada dolaşan para kıtlasmaktadır. Özel kesim ise kıt para yüzünden yatırım yapmamaktadır. Yurt içi yerleşik halkın yatırım yapamaması varlıklarda düşüşe sebep olmaktadır(-Çetinkaya, 2004:19).

Bu kıtlık aynı zamanda faiz oranlarını da artırmaktadır. Faiz oranlarının artması ise diğer yatırımlardaki yurt dışı yerleşiklere kullanılan kredi hacmini azaltmaktadır. Bu durum ise Uluslararası yatırım pozisyonu kalemlerinden varlıkları düşürücü etki yaratmaktadır. Portföy yatırımlarında ise yurt dışı yerleşik yatırımcıları çekerek yükümlülükleri artırmaktadır. Yurt içi yerleşikler ise daha fazla getiri sağlayan dış ülke olmadığı takdirde yeni oluşan faiz oranına göre yurt içini tercih edecek ve portföy yatırımları varlık kalemini düşürücü etki yaratacaktır.

Özetle; genişletici maliye politikası tek bir etki yaratmamaktadır. Hem vergi oranlarına olan etkisiyle hem faiz oranlarına olan etkisiyle hem de istihdama etkisiyle farklı farklı sonuçları beraberinde getirmektedir. Bu sonuçların birkaçı doğrudan sermayeyi olumlu etkilerken diğer yandan olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Sadece doğrudan sermayeyi etkilememekte ayrıca portföy yatırımları ve diğer yatırımları da etkilemektedir.

3.3. Makroekonomik Dengelerin Kurulamaması

Makroekonomik dengede öncelikle iç denge ve dış denge durumları ele alınmalıdır. İç denge işsizlik var iken düşük enflasyon ile ekonominin düzenli büyümesidir. Örneğin; 2011 yılında ortaya çıkan ve GSYH'nın 1,3'ü oranına varan bütçe açığının büyük bölümü iç borçlanma ve az bir bölümü dış borçlanma ile finanse edilirken GSYH'nın %10'u bulunan dış denge açığı portföy yatırımı, sermaye yatırımı ve kredi yoluyla sağlanmıştır.

Makroekonomik dengelerin kurulamaması dış açıkları artırmaktadır. Bu dış açıklar yurt dışı kaynaklardan finanse edilmektedir. Bu da uluslararası yatırım pozisyonunu etkilemektedir. Örneğin Amerika dış açıklarını bu yolla finanse etmektedir. Uluslararası yatırım pozisyonunu bu durum olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle varlıkların artış göstermeyip yurt dışı kaynaklardan yararlanıldığı dönemlerde yükümlülükler artış

gösterecek bu da net uluslararası yatırım pozisyonu açığını artıracaktır.

3.4. Sübvansiyon ve Teşvikler

Yabancı yatırımcıları çekmek amacıyla uygulanan sübvansiyon ve teşviklerin yararı olduğu kadar dikkat edilmediği takdirde ülke ekonomisine zararı olacaktır. Diğer bir ifade ile yabancı yatırımcılara özel ayrıcalıklar tanımak Türkiye'deki girişimcileri cezalandırmakta ve yabancı yatırımcılara karşı haksız rekabete yol açmaktadır. Türk sermayesi böylelikle yurtdışına kaçıp yabancılaşarak Türkiye'ye dönmeye yol açıyor. Bu özendirme yabancılar tarafından pek fazla önemsenmediğinden hatalı bir yaklaşımdır. Önemli olan saydamlık ve açıklıktır (Candan & Yurdadoğ, 2017). Bu durum uluslararası yatırım pozisyonunda doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları kalemlerini dolaylı yoldan etkilemektedir.

3.5. Vergi Uygulamalarının Etkisi

Uluslararası yatırımın ülkelere girişi açısından mali teşvikler olarak bilinen ve bir firmanın vergi yükünü azaltmak üzere oluşturulan indirimli kurumlar vergisi oranı şeklindeki vergi imtiyazları, vergi tatilleri, hızlandırılmış amortisman uygulamaları, ithalat ve ihracat vergi iadesi gibi uygulamalar büyük önem taşımaktadır. Söz konusu uygulamalar, uluslararası yatırım girişlerini arttırıcı, olumlu etkiler doğurmaktadır. Bu nedenle vergi oranlarındaki artışlar, özellikle kurumlar vergisi oranının yüksek olması; genelde vergiden kaçınma eğiliminin artmasına, sermaye çıkışına ve uluslararası yatırım girişlerinin azalmasına sebep olmaktadır.

Tüm bu veriler ışığında ülkelerin dünya genelinde uluslararası yatırım girişlerini çekebilmek ve yüksek vergi oranlarının uluslararası yatırım girişleri üzerindeki olumsuz etkilerini giderebilmek amacıyla özellikle uygulanma aşamasında vergisel düzenlemelere gün geçtikçe daha fazla ağırlık verdiğini göstermektedir.

4. Literatür Taraması

Giriş bölümünde de bahsedildiği gibi son zamanlarda finans literatüründe UYP'ler oldukça ilgi çekici bir alan haline gelmiştir. Bu doğrultuda gerek ulusal gerekse uluslararası literatürde oldukça çok ve çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

Aşağıdaki tablo gerek ulusal literatür taraması gerekse uluslararası literatür taraması sonucunda incelenen çalışmaların bir kısmı özetlenmiştir. Bu özetlenme yapılırken çalışmaların hangi ülke ya da ülkelerde yapıldığı, hangi yöntemlerin kullanıldığı ve sonuçların ne olduğu üzerinde durulmuştur.

Tablo 7: Uluslararası Yatırım Pozisyonunu (UYP) inceleyen literatürden örnekler

Çalışmanın Başlığı	Yazar (Tarih)	Ülke(ler)	Yöntem (Dönem)	Bulgular ve Sonuç
Türkiye'ye Yönelik Yabancı Sermaye Akımlarının Hacim Ve Kompozisyonundaki Gelişmeler	Özcan Karahan ve Evren İpek (2013)	Türkiye	Doküman Analizi	Türkiye'ye sermaye girişlerinin ekonomisindeki etkisi kırılğanlıkları artırıcı özelliğe sahip yapıdadır.
Türkiye'ye Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırım Akımları Gerçekten Yararlı Mı?	Soner Uysal (2016)	Türkiye	Doküman Analizi	Sektörel açıdan bakıldığında DYY'lar özellikle finans sektörü olmak üzere hizmetler sektörüne yönelik yapısal bir dönüşüm geçirmiştir.
Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi	Selma DURGAN (2016)	Türkiye	Doküman Analizi	Uluslararası sermaye yatırımlarını analitik olarak araştırmaya yönelik bir çekim modeli oluşturulmuştur.
2008 Krizi Sonrası Fed'in Faiz Artırımının Yükselen Piyasa Ekonomilerindeki Sermaye Hareketleri Üzerine Etkileri	Nuri Çağrı AKAR (2017)	Türkiye	Arellano-Bond panel GMM tahmin yöntemi	FED faiz artışı, EM-BI+'daki artış ve VIX'te meydana gelen artışlar yükselen piyasalardan PY çıkışlarına yol açmıştır.
Cari İşlemler Hesabının Finansmanı: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Uygulama	Ebubekir KARAÇAYIR (2014)	Türkiye	Doküman Analizi	Doğrudan yatırımların ve portföy yatırımlarının cari açığın azaltılmasında etkisi anlamlı bulunmuştur.
Uluslararası Vergi Rekabetinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği	Neslihan KOŞAR (2012)	Türkiye	Doküman Analizi	Uluslararası vergi rekabetine etkisi olan bir politika aracı olarak kullanmanın kolaylığıyla belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır.
Yatırım Teşvik Politikaları Ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye İçin Ampirik Analiz	Selçuk BUYRU-KOĞLU (2014)	Türkiye	Doküman Analizi	Türkiye'deki yatırım teşvik politikalarının büyüme ve teşvik kapsamında sağlanan istihdam ile anlamlı, istihdam ile DYY arasında anlamsız ilişki sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürdeki diğer çalışmalar incelendiğinde, bu çalışma varlıklar, yükümlölükler, krediler rezerv varlıklar ve mevduatlar gibi gibi Türkiye'nin temel makro ekonomik göstergelerinin UYP üzerine etkisini ele alması bakımından farklılık ve önem taşımaktadır. Çalışmada seçilen dönemin özellikle 2008 sonrası yani global kriz sonrası olması ve çalışmalarda kullanılan yöntemlerin diğer çalışmalara kıyasla farklı olması çalışmanın özgünlüğünü ifade etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Ülkedeki yerleşiklerin varlık ve yükümlölüklerinden oluşan uluslararası yatırım pozisyonu farklı ekonomik faktörlerden etkilenerek fazla ya da açık vermektedir. Varlık ve yükümlölükler ülkeden para çıkışı ve ülkeye para girişi gibi basit bir ifadeyle ele alınacak olursa; etkileyen ekonomik etkenler başta para politikası olmak üzere maliye politikası, finansal ürün çeşitliliği, ekonomik hareketliliği etkileyen psikolojik etkenler gibi durumlar olabilmektedir. Bu çalışmada 2010-2018 yılları arasında ekonomik faktörlerin her birinin uluslararası yatırım pozisyonunu etkileme durumu incelenmiştir.

Ülkede Net UYP'de, yükümlölük yönünde bakiye vermektedir ve bu durum 2012'ye kadar yükümlölük artışı olarak devam etmiştir. UYP'de olumlu gelişmelerin yaşandığı yıllar 2008 ve 2011 yıllarıdır. 2012 ve sonrasında Net UYP -400 Milyar ABD doları kadar yatay bir seyir izlemiştir.

UYP stok değişken olduğundan ölçülen zamanda var olan büyüklüğü göstermektedir. 2010-2018 Net UYP açıklarındaki değişimlere bakıldığında merkez bankası raporlarında da belirttiği üzere değer ve kur artışının etkisi büyüktür. Burada da döviz kuru politikasının etkisi devreye girmektedir. Merkez bankasının para politikası döviz kuru müdahaleleri bu durumu etkilemektedir. Ayrıca sürekli olarak açık veren bu yapıya ve açıkların değişkenliğinin önemli nedeni ülkenin varlık kalemi kaynaklı olmayıp yükümlölük artışı nedeniyle olduğu da gözlemlenmiştir. Bu yükümlölük kaynaklı değişkenlik ülkenin dışa bağımlı bir yapısı olduğunu da ispatlamaktadır. Bu durum ülkenin borç ödeyebilirlik likidite ve borcu sürdürebilirlik kavramlarının önemini de akla getirmektedir. Net UYP 'si açık veren fakat istikrarlı bir biçimde açıklarını finanse eden güçlü ekonomiler (Londra, New York), Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere yol gösterici olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında UYP önemli bir makroekonomik istatistiki veri olmaktadır. Ayrıca UYP'nin önemli kalemlerinden olan doğrudan yatırımlar diğer bir deyişle sermaye giriş-çıkışları büyüme rakamları üzerinde etkisi olduğundan Türkiye için büyük önem arz etmektedir. Sermaye girişlerinin ülkeye getirdiği para girişi dışındaki avantajları da bunu kanıtlar niteliktedir. Doğrudan yatırımların arttırılması adına ma-

liye ve para politikası ile ÷lke daha da çekici hale getirilebilmeli ayrıca yükümlülük artışına sebep olacak duruma varlıkları arttırıcı politikalar da eklenerek açık finanse edilmelidir.

Sonuç olarak, Türkiye için 2010-2017 dönemi kapsayan Bütünleşik Uluslararası Yatırım Pozisyonu verileri incelendiğinde, Ödemeler Dengesi Finans Hesabı akımlarının 2010-2018 yılları arasında *Net UYP'yi azaltıcı yönde etki ettiği*, ancak TL'nin değer kazandığı 2012 yılı dışında kur farklarının *iyileştirici yönde katkı* yaptığı gör÷lmektedir. Söz konusu katkılar Net UYP'nin 2012 yılı sonrasındaki yatay hareketinde belirleyici olmuştur.

Kaynakça

- Abaan, E. D. (2004). *Para: Para Hukuku ve Kaynakları*. Ankara: TCMB.
- Abbas, M., & Raja, U. (2015). Impact of psychological capital on innovative performance and job stress. *Canadian Journal of Administrative Sciences* , 128-138.
- Abbas, M., Raja, U., Darr, W., & Bouckenooghe, D. (2014). Algılanan politikanın ve psikolojik sermayenin iş doyumunu, ciro niyetleri ve performans üzerindeki etkileri. *Journal of Management* , 40 (7), 1813 - 1830 . doi: 10.1177 / 0149206312455243.
- Akan, D. M. (2010). Uluslararası Döviz Kuru Sistemlerinin Geleceği: Bretton Woods'a Geri Dönülebilir Mi? *Sosyal Bilimler Dergisi*, 108-115 .
- Akışoğlu, B. (2018, Temmuz 22). *Portföy Yatırım İstatistiklerinin Derlenmesi Ve Türkiye Uygulaması* . TCMB: <http://www3.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/berkayakisoglu.pdf> adresinden alınmıştır
- Akışoğlu, B. (2013). *Portföy Yatırım İstatistiklerinin Derlenmesi ve Türkiye Uygulanması*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- Akışoğlu, B. (2013). *Portföy Yatırım İstatistiklerinin Derlenmesi Ve Türkiye Uygulaması*. Ankara: MB.
- Aktürk, Y., & İçke, B. T. (2011). Fiyat – Kazanç Oranı Etkisinin Değer Yatırım Stratejileri Kapsamında Analizi: İmkb İçin Ampirik Bir Uygulama. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 103-115.
- Ardichvili, A. (2011). Invited reaction: Meta-analysis of the impact of psychological capital on employee attitudes, behaviors, and performance *Human Resource Development Quarterly* , 22(2), 153-156.

- Arslan, G. E. (2013). Ekonomik Büyüme, Kalkınma Ve Gelir Dağılımı. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 45-52.
- Avey, J., Luthans, F., & Jensen, S. (2009). Psychological capital: A positive resource for combating employee stress and turnover. *Human Resource Management* , 677–693.
- Avey, J., Patera, J. L., & West, B. J. (2006). The Implications of Positive Psychological Capital on Employee Absenteeism. *Journal of Leadership and Organizational Studies* , 42-60.
- Avey, J., Wernsing, T., & Luthans, F. (2008). Olumlu çalışanlar olumlu kurumsal değişime yardımcı olabilir mi? Psikolojik sermayenin ve duyguların tutum ve davranışlara etkileri. *Uygulamalı Davranış Bilimi Dergisi*, 44 (1), 48 - 70.
- Avolio, B., & Luthans, F. (2006). *The high impact leader: Moments matter for accelerating authentic leadership ership development*. New York: McGraw-Hill.
- Aydın, G. (2016). *Finansal Tablolarda Maddi Duran Varlıkların Değerlemesi: Vergi Usul Kanunu Ve Türkiye Muhasebe Standartları Açısından Karşılaştırılması*. İstanbul: Işık Üniversitesi.
- Aydın, Ö. (2008, Temmuz 25). *Portföy Yatırımlarında Yerel Sapma Ve Türkiye’de Yerleşik Yatırımcıların Bu Kapsamda İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi Açık Arşivi: acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/5532/6216.pdf adresinden alınmıştır
- Aydın, Ü., & Ağan, B. (2016). Rasyonel Olmayan Kararların Finansal Yatırım Tercihleri Üzerindeki Etkisi: Davranışsal Finans Çerçevesinde Bir Uygulama. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 95-112.
- Aysan, M. A. (2018). Dünyada Ve Osmanlı Devleti’nde Enflasyon. *Accounting and Financial History Research Journal* , 92-123.
- Bakırtaş, İ. (2000). Kamu Harcamalarının Temel Makroekonomik Göstergelerle İlişkisi Ve Nedenselliği (1983-2000 Türkiye Örneği). *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi* , 1-20.
- Bandura, A. (2012). On the functional properties of perceived self-efficacy revisited. *Journal of Management* , 9-44.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: theExercise of Control*. New York:

W.H.Freeman.

- Bandura, A., & Locke, E. (2003). Negative Self-efficacy and Goal Effects Revisited. *Journal of Applied Psychology* , 87-99.
- Başarıır, Ç., & Keten, M. (2016). Gelişmekte Olan Ülkelerin CDS Primleri İle Hisse Senetleri ve Döviz Kurları Arasındaki Kointegresyon İlişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 369-380.
- Beard, K., Hoy, W., & Hoy, A. (2010). Academic optimism of individual teachers: Confirming a new construct. *Teaching and Teacher Education* , 1136 -1144.
- BIST. (2018, Temmuz 25). *e-VERİ: Sermaye Piyasaları Veri Bankası*. Merkezi Kayıt İstanbul: <https://www.mkk.com.tr/tr/content/Yatirimci-Hizmetleri/e-VERI> adresinden alınmıştır
- Bozdağlıoğlu, Y., & Yılmaz, M. (2015). Türkiye’de Enflasyon Ve Döviz Kuru İlişkisi: 1994-2014 Yılları Arası Bir İnceleme. *Academic Projection* , 1-20.
- Brandt, T., Gomes, J., & Boyanova, D. (2011). “Personality and Psychological Capital As Indicators of Future Job Success?”. *LTA* , 263-289.
- Brunetti, M. J. (2006). The Estate Tax and the Demise of the Family Business. *Journal of Public Economics* , 1975-93.
- Bullough, R. (2011). Hope, happiness, teaching and learning. C. Day, & J. Lee içinde, *New understandings of teacher’s work: Emotions and educational change* (s. 17-32). New York: Springer.
- Bulut, E., Dikmen, F. H., & Hakan, Ç. A. (2018). Türkiye’nin Uluslararası Yatırım Pozisyonu ve Yatırım Gelir-Gider Dengesi: 2000-2016. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 49-77.
- Candan, G. T., & Yurdadoğ, V. (2017). Türkiye’de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları Güzide Tatar Candan Volkan Yurdadoğ. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 154-177.
- Çetinkaya, M. (2014). Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi* , 246.
- Çoban, D., & Demirtaş, H. (2011). Okulların Akademik İyimserlik

- Düzeyi ile Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığı Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* , 317-348.
- Daldal, Ş. (2009). Kapitalizmin Bütünsel Bir Analizi: John Maynard Keynes. *Toplum ve Demokrasi* , 41-66.
- Delice, G. (2005). Doğrudan Yabancı Yatırım (Dyy) İstatistiklerinde Kullanılan Verilerin Kalitesi Ve Güvenilirliği. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 171-198.
- Demirel, O. (2006). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması . *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.* , 1-220.
- Doğan, Z. (1998). Kur Değişmelerinin İşletmeler Üzerindeki Olumsuz Etkileri Ve Bu Etkilerin Yönetimine İlişkin Bir Alan. *Niğde Üniversitesi Dergisi* , 303-329.
- Durmuş, M. (2006). Kamu Harcalarının Artışını Açıklayan Makro ve Mikro Modellere İlişkin Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi* , 251-299.
- Dülger, H. (2018, Temmuz 25). *Doğrudan Yatırım İstatistiklerinin Derlenmesi Ve Türkiye Uygulaması*. Doğrudan Yatırım İstatistiklerinin Derlenmesi Ve Türkiye Uygulaması: <http://www3.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/handedulger.pdf> adresinden alınmıştır
- Dülger, H., Özgüler, C., & Taşdemir, B. (2018, Temmuz 20). *Merkezin Güncesi*. TCMB: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/blog/tr/main%20menu/analizler/turkiyeye%20yapilan%20dogrudan%20yatirimlar> adresinden alınmıştır
- Ege, İ., & Topaloğlu, T. N. (2018). Piyasa Değerinin Firmaya Özgü Belirleyicileri: BIST 30 Firmaları Üzerine Panel Veri Analizi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 110-128.
- Eğilmez, M. (2018, Haziran 20). *t24*. [t24.com.tr: http://t24.com.tr/haber/mahfi-egilmez-turkiyede-makroekonomik-denge,209720](http://t24.com.tr/haber/mahfi-egilmez-turkiyede-makroekonomik-denge,209720) adresinden alınmıştır
- Ekonomia, b. (2018, Mayıs 18). *ekonomi blogu*. www.ekonomiblogu.com: <https://www.ekonomiblogu.com/daraltici-maliye-politikasi-nedir/> adresinden alınmıştır
- Emir, M., & Kutlu, M. (2015). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımları Volatilitesi Arasında Nedensellik İlişkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* , 270-294.

- Envick, B. (2005). Beyond Humand and Social Capital: The Importance of Positive Psychological Capital for Entrepreneurial Success. *The Entrepreneurial Executive* , 10:41-52.
- Erkam, S. (2011). Maliye Politikalarının Doğrusal Etkileri Ve Etkinliği: Teori Ve Ampirik Çalışmalar Üzerine Notlar. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 101-125.
- Erkuş, A., & Fındıklı, M. (2010). Psikolojik Sermaye İle Mesleki ve Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki İlişkiler: Meslek Yaşamı Projesinin Aracılık Etkisi. *18 .Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi* , 766-772.
- Eroğlu, N., & Eroğlu, İ. (2009). Enflasyon Hedeflemesi Çerçevesinde TC-MB'nın Kredilebilirlik ve Hesap Verebilirlik Sorunu. *Maliye Finans Yazıları* , 79-109.
- Esener, Ç. (2013). Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de dış borçlanmanın iktisadi ve mali yapı üzerindeki etkileri (1980-2010). *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* , 20-44.
- Gedikli, A. (2011). Çok Uluslu Şirketler Ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* , 96-146.
- Gergely, J. (2003). *Trends in Foreign Direct Investment Incentives*. Associazione : Associazione Universitaria di Studi Europei.
- Goddard, R. D., Hoy, W. K., & Woolfolk Hoy, A. (2000). Collective efficacy: Its meaning, measure, and
- Greenberg, P., Kessler , R., Birnbaum, H., Leong, S., & Lowe, F. (2003). Birleşik Devletler'de depresyonun ekonomik yükü: 1990 ile 2000 yılları arasında nasıl bir değişim yaşandı? *Journal of Clinical Psychiatry* , 64 (12), 1465 - 1475 .
- Gu, Q., & Day, C. (2013). *Resilient Teachers, Resilient Schools: Building and sustaining quality in testing times*. Newyork: Routledge.
- Günay, P. Ö. (2006). İstikrar Politikaları, Hedefleme Stratejileri Ve Türkiye Örneği. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 21-44.
- Gündoğdu, A., Depren, S., & Kartal, M. (2017). Türkiye'de Yatırımcı Hakları ve Yatırımcıların Korunmasına Yönelik Bir Araştırma. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 21-38z
- Hambrick, D. (2007). Yönetimin teoriye olan bağlılığı alanı: Çok fazla iyi bir şey mi var? *Academy of Management Journal* , 50 (6) , 1346

-1352.

- Harms, P. D., & Luthans, F. (2012). Measuring Implicit Psychological-Constructs in Organizational Behavior: An Example Using Psychological Capital. *Journal of Organizational Behavior* , 33(4), 589-594.
- Kanca, O. C., & Bayrak, M. (2016). Kamu Harcamalarının Türkiye’de Bazı Makro Ekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi . *Maliye Finans Yazıları* , 169-212.
- Kara, A. (2012). *Küresel Kriz Sonrası Para Politikası*. Ankara: Merkez-Bankası Çalışma Tebliğ No:10/12.
- Kara, A., & Orak, M. (2008). Enflasyon Hedeflemesi. *ResearchGate* , 3-5.
- Karaca, C. (2012). Ülkeler Tarafından Uygulanan Çevre Politikalarının Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Üzerindeki Etkileri: Kirlilik Sığnağı Hipotezinin Test Edilmesi. *İ.Ü. Sosyal bilimler Fakültesi Dergisi* , 181-200.
- Karaca, Y. (2003). Vergi Teşviklerine İlişkin Değerlendirmeler. *Vergi Sorunları Dergisi* , 60-61.
- Karacan, R. (2010). Faiz, Döviz Kuru İlişkinin Makroekonomik Performansa Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme . *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 72 – 92.
- Karademas, E. (2006). Self-Efficacy, Social Support and Well-Being the Mediating Role of Optimism . *Personality and Individual Differences* , 40, 1281- 1290.
- Luthans, F., Avolio, B., Avey, J., & Norman, S. (2007). , (2007). Psikolojik sermaye: Performans ve memnuniyet ölçümü ve ilişkisi. *Personel Psikolojisi* , 60 (3) , 541 - 572.
- Luthans, F., Bruce, A., Avey, J., & Norman, S. (2007). Positive Psychological Capital: Measurement and Relationship with Performance and Satisfaction. *Personnel Psychology* , 541-572.
- Luthans, F., Luthans , K., & Brett, C. (2004). Positive Psychological Capital: Beyond Human and Social Capital. *Business Horizons* , 47 (1), 45-50.
- Luthans, F., Luthans, K., & Luthans, B. (2004c). Positive psychological capital: beyond human and social capital. *Business Horizon* , 47:45–50.
- Luthans, F., Norman, S., Avolio , B., & Avey, J. (2008). Destekleyici örgüt-

sel iklim-çalışan performans ilişkisinde psikolojik sermayenin arabulucu rolü. *Organizasyon Davranış Dergisi* , 29 (2) , 219 - 238.

MB, R. (2007a). *Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu*. Ankara: T.C. Merkez Bankası.

MB_10. (2013). *Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu*. Ankara: MB.

MB_9. (2018, Temmuz 22). *Gösterge Niteliğindeki Kurlar*. www.tcmb.gov.tr: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/temel+faaliyetler/doviz+efektif/doviz+ve+efektif/piyasalari/gosterge+niteligindeki+kurlar> adresinden alınmıştır

MBb, R. (2017). *Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu*. Ankara: T.C. Merkez Bankası.

MBc, 2. (2015). *Ödemeler Dengesi Raporu*. Ankara: T.C. Merkez Bankası.

McCann, J., Selsky, J., & Lee, J. (2009). Building agility, resilience and-performance in turbulent environments. *HR People & Strategy* , 32 (3).

McGuigan, L., & Hoy, W. K. (2006). Principal leadership: Creating a culture of academic optimism to improve achievement for all students. *Leadership and Policy in Schools* , 1-27.

MerkezBankası, M. (2015). *Uluslar arası Yatırım Pozisyonu Raporu (2014)*. Ankara: Merkez Bankası.

Met, Ö. (2010). Pozitif Psikolojinin Örgütsel Davranışın Gelişmesi Üzerinde Etkileri Ve “Psikolojik Sermaye” Kavramı. *18. Ulu sal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı* (s. 889-895). Adana: 18. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi.

Snyder, C. R., Feldman, D., Taylor, J., Schroeder, L., & Adams, V. (2000). The roles of hopeful thinking in preventing problems and promoting strengths. *Applied & Preventive Psychology: Current Scientific Perspectives* , 249-269.

Snyder, C. R., Lapointe, A., Crowson, J., & Early, S. (1998). Preferences of high and low-hope people for self-referential input. *Cognition & Emotion* , 12, 807-823.

Snyder, C. R., Rand, K., & Sigmon, R. (2002). Handbook of Positive Psychology. C. R. Snyder, & S. Lopez içinde, *Hope Theory: A Member of the Positive Psychological Family*. (s. 257-276). New York: Oxford University Press.

Snyder, C. R., Sympson, S., Ybasco, F., Borders, T., Babyak, M., & Hi-

- gins, R. (1996). Development and validation of the State Hope Scale. *Journal of Personality and Social Psychology* , 70, 321–335.
- Snyder, C., Rand,, K., King, E., Feldman, D., & Woodward, J. (2002). “False” hope. *Journal of Clinical Psychology* , 1003-1022.
- Stajkovic, A. D., & Luthans, F. (1998). Social Cognitive Theory and Self-Efficacy: Going Beyond Traditional Motivational and Behavioral Approach. *Organizational Dynamics* , 66-78.
- Stanford, B. H. (2001). Reflections of resilient, persevering urban teachers. *Teacher Education Quarterly* , 75–87.
- Snyder, R., & Lopez, S. (2002). Handbook of Positive Psychology. A.Masten, & M. Reed içinde, *Resilience in Development* (s. 72-82). Oxford: Oxford University Press.
- TCMB. (2018, Temmuz 19). *Uluslararası Yatırım Pozisyonu Gelişmeleri-Temmuz 2018*. TCMB: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/odemeler+dengesi+ve+ilgili+istatistikler/uluslararasi+yatirim+pozisyonu> adresinden alınmıştır
- TCMB_1. (2011). *Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu*. Ankara: TCMB.
- TCMB_10. (2018, Temmuz 25). “*Uluslararası Yatırım Pozisyonu İstatistikleri*”ne İlişkin Yöntemsel Açıklama. ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU: http://hakan.hozyildiz.com/file/resource/1421673028_uypmet.pdf adresinden alınmıştır
- TCMB_11. (2018, Temmuz 29). *Uluslararası Yatırım Pozisyonu*. Merkez Bankası: http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2d6d6157-d264-4851-bc27-ba368a09f231/BULTEN_47.PDF?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2d6d6157-d264-4851-bc27-ba368a09f231-m3fB9EJ adresinden alınmıştır
- TCMB_12. (2007). *Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu*. Ankara: TCMB.
- TCMB_13. (2016). *Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu*. Ankara: TCMB.
- TCMB_14. (2012). *Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu*. Ankara: TCMB.
- TCMB_2. (2014). *Türkiye’nin Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım*

Pozisyonu Altıncı El Kitabı'na Geçiş Süreci Hakkında Açıklama.
Ankara: TCMB.

TCMB_3. (2018, Temmuz 22). Uluslararası Yatırım Pozisyonu İstatistikleri. <http://www.tcmb.gov.tr:http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0db11b1d-ca83-47c9-9edb-f1b37202c0e4/UYPMeta- veri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-0db11b1d-ca83-47c9-9edb-f1b37202c0e4-m6Tan53> adresinden alınmıştır

TCMB_4. (2018, Temmuz 19). *Ödemeler Dengesi İstatistikleri Tanım Ve İlkeleri İle Türkiye Uygulaması*. Ödemeler Dengesi İstatistikleri: -yunus.hacettepe.edu.tr/~tcavus/courses/MAB254/bop_turkce.pdf adresinden alınmıştır

TCMB_5. (2018, Temmuz 19). *Makroekonomik Görünüm*. Makroekonomik Görünüm: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/479f2e8f-36e8-498f-9705-6e7f616295bb/bolumI-21.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-479f2e8f-36e8-498f-9705-6e7f616295bb-m3fBc3g> adresinden alınmıştır

TCMB_6. (2018, Temmuz 20). *Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu*. Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu: http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/ba0d61d4-9dd4-47b0-b01c-d5c9083ecc1a/ODRapor_20162.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-ba0d61d4-9dd4-47b0-b01c-d5c9083ecc1a-m5IXJl adresinden alınmıştır

TDK. (2017, 08 12). İktisat Terimleri Sözlüğü. Ankara, Ankara, Türkiye.

Tekin, İ. Ç. (2016). Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Öngöremedikleri Krizler Ve İflaslar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* , 181-205.

Ticaret. (2018, Temmuz 30). *Yurtdışı Yatırım Anketi - 2016*. Ticaret Bakanlığı: <https://ticaret.gov.tr/data/5b97b0b813b8781f604831fb/Yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Anketi%20%E2%80%93%202016%20Sonu%C3%A7%20Raporu.pdf> adresinden alınmıştır

Töre, N. (1982). 1971 den Sonra Türkiye'de İzlenen Döviz Kuru Politikası. *Ankara Üniversitesi Dergisi* , 1-25.

Tösten, R., & Özgan, H. (2014). Pozitif Psikoloji Sermaye Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *EKEV Akademi Dergisi* , 429-442.

Tschannen-Moran, M., & Hoy, W. (1998). Trust in schools: A conceptu-

al and empirical analysis. *Journal of Educational Administration*, 334-352.

Türkyılmaz, S., & Özata, E. (2005). Türkiye’de Para Arzı, Faiz Oranı Ve Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki Nedensel İlişkilerin Analizi. *Dergipark*, 492-502.

TÜRMOB, B. (2017). *Uluslar arası Doğrudan Yatırımlar Raporu*. Ankara: TÜRMOB.

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
Sayı/Issue: 3
Sayfa / Page: 143-159
Yaz / Summer, 2019

Geliş/Received: 02.05.2019 | Kabul/
Accepted: 27.05.2019
Makale Bilgisi / Article Info :
Araştırma Makalesi / Research Article

 | Dr. Öğr. Üyesi Sedat BALKIR

 | Ali Şahan KURU

 | Mimar Sinan Güzel
Sanatlar Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Resim Bölümü

 | Mimar Sinan Güzel
Sanatlar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi ABD
Doktora Öğrencisi

ORCID | 0000-0003-0960-3361

ORCID | 0000-0002-4479-2404

 | sedatbalkir@yahoo.com

 | alisahankuru@gmail.com

JOHN RUSKİN HAYATI VE ESTETİK, ELEŞTİREL TEORİLERİ | JOHN RUS- KİN LIFE AND HIS THEORIES OF ART CRITICISM AND AESTHETICS

Öz

John Ruskin, Viktorya dönemi İngiltere'sinin en önemli sanat eleştirmenlerinden biri olmasının yanında, sanat hamisi, suluboya ressamı ve sosyal kuramcılarında birisidir. Jeolojiden, mimariye, edebiyattan, eğitime, botanikten, politik ekonomiye kadar birçok farklı alanda yazılar kaleme almıştır. Ruskin'in yazı biçimi ve edebi formları da aynı ölçüde çeşitlilik gösterir. Gezi yazıları, klavuzlar, mektuplar, şiirler, bilimsel ve akademik makaleler hatta bir peri masalı bile yazmıştır. Bununla beraber yazın hayatının olgunluk döneminde mesajını en etkin biçimde aktarmayı amaçlayan daha sade ve anlaşılır bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Ruskin'in bütün yazıları doğa, sanat ve toplum arasındaki bağlantıları vurgulayan bir ana çerçeveye oturur. 19. yüzyılın ikinci yarısından, I. Dünya Savaşı'na kadar olan süre içinde Ruskin, düşünce dünyasına muazzam etkileri olan önemli bir isimdi. William Turner'ın doğaya ve resme yaklaşımından fazlasıyla etkilenmiş olan Ruskin; Pre-Raphaelist'lere de sonuna kadar sahip çıkmış ve desteklemiştir. Bu durum başta Empresyonizm olmak üzere, sonrasında gelişen akımlara da ilham vermiştir. 1900'deki ölümünün ardından 1960'lara gelene kadar unutulmaya yüz tutan Ruskin düşüncesi, 1960'lardan itibaren yazın ve akademi çevrelerinde daha sağlam bir zemine oturdu. Günümüzde Ruskin düşüncesi, sanat ve zanaat alanlarında olduğu kadar, ekoloji, sürdürülebilirlik, politik iktisat gibi farklı disiplinlerde kabul edilmekte ve referans kaynağı olarak kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tanrısal Yücelik, Coşku, Doğallık, Taklitten Kaçınma

Abstract

John Ruskin is one of the most important art critics of Victorian England, as well as an art patron, watercolor painter and social theorist. He wrote extensively in various fields ranging from geology, architecture, literature, education, botany, politics, and economy. Ruskin's writing style and literary forms are equally diverse. He wrote travel essays, guide books, letters, poems, scientific and academic essays and even a fairy tale. Nonetheless, he preferred to use a simpler and understandable language aiming to transmit the message in a most effective way during his mature years. All writings by Ruskin are concentrated in a main frame that emphasizes the connections between nature, art, and society. Ruskin was a tremendous influence on the world of thought from the second half of the 19th century to the time of World War I. Greatly influenced by William Turner's approach to nature and painting, Ruskin strongly advocated and supported the Pre-Raphaelites. This advocacy became an inspirational force for later emerging art movements such as Impressionism. Neglected from the time of his death in 1900 until 1960, Ruskin's theories were established in a more solid ground in the literature and academia circles after the 1960s. Today, Ruskin thought is accepted in various disciplines such as ecology, sustainability, and political economy as well as in arts and crafts, and is used as a reference source.

Keywords: Divine glory, Enthusiasm, Naturalness, Avoid imitation

İlk Gençlik Yılları ve Oxford

John Ruskin, şarap tüccarı bir baba ve protestan bir annenin ilk ve tek çocuğu olarak 1819'da Londra'da dünyaya geldi. İlk çocukluk ve gençlik yılları oldukça muhafazakar ve aşırı korumacı olan ailesinin yanında geçti. İlk eğitimini evde ailesi ve özel hocalardan aldı. Babası John James Ruskin'le birlikte Byron, Shakespeare ve özellikle Walter Scott gibi İngiliz yazarları okuyor özellikle romantizm akımına ilgi duyuyordu. Evanjelik Protestan Kilisesi'nin sadık mensubu olan annesi Margaret Ruskin ile birlikte ise King James İncil'ini okuyor ve ezberlemeye çalışıyordu. King James İncil'i olarak bilinen metin, eski ve yeni ahiti gündelik dile uyarlamak amacıyla sadeleştirmesi ile tanınıyor ve en çok okunan İngilizce metin olarak biliniyordu. Bu İncil'in ikonolojisi, hikayeleri ve anlatım biçimi, başta Shakespeare olmak üzere, Ruskin'in de dahil olduğu birçok yazar için dayanak noktası olmuştu. Ruskin otobiyografisinde, anne ve babasının zaman zaman aşırıya varan korumacılığı ve disiplinli eğitim sürecini kapsayan çocukluk yıllarını "*arkadaşsız ve oyuncaksız bir deneyimdi*" diye hatırlayacaktır (Ruskin, 2012:89). Ruskin'in eğitiminin önemli ilham kaynaklarından biri, Britanya'nın pastoral manzaraları, kırsal mimarisi ve sanatıyla ilk elden karşılaşma fırsatı bulduğu yolculuklardı. Babasının işi dolayısıyla aile ile birlikte yaptıkları bu gezilerin sınırları daha sonra Avrupa'ya yayılacak, özellikle Alp Dağları, Torino, Venedik gibi İtalyan şehirleri sıklıkla ziyaret edeceği yerler olacaktı. On üç yaşında

kendisine doğum günü armağanı olarak hediye edilen İngiliz romantik şair Samuel Rogers kitabının etkisiyle, bu gezilerden izlenimlerini yansıtan ilk şiirlerini henüz onlu yaşların başında yazmaya başladı. Bu kitabın illüstrasyonlarını ise Ruskin'in İngiliz sanatının doruğu olarak kabul edeceği William Turner yapmıştı. Ruskin'in gezi izlenimlerini yansıttığı ilk suluboya resimlerinde de Turner ve suluboya ressamı Samuel Prout izleri baskın biçimde görölmekteydi. Ruskin'in ilk seri yazıları on dokuz yaşındayken, 1838/39 yılları arasında *The Poetry of Architecture* başlığıyla *Loudon* Mimarlık Dergisinde yayımlanmaya başladı. Yunanca "doğaya göre" anlamına gelen *Kata Physin* adıyla yazdığı bu yazılar, Wordsworthian'a dayandırdığı kırsal mimarinin içinde bulunduğu doğal doku ile uyumlu olması gerektiği argümanını merkeze alan araştırmalardı (Cook, Weddeburn, 1912:188). 1939'da *Remarks on the Present State of Meteorological Science* (Metereoloji Biliminin Güncel Durumuna Dair) adıyla bir başka araştırma yazısı daha yayımlandı. Aynı yıl Oxford üniversitesine, aristokrat sınıftan gelenlerin sahip oldukları özel öğrenci konumuna sahip olarak kabul edildi. Ertesi yıl ise üniversitenin en prestijli ve en zengin faköltelerinden biri olarak kabul edilen Christ Church'e (Christ Home) yatılı olarak kabul edildi. Ruskin'in yoğun olarak klasikleri çalıştığı Oxford hayatı, ailesinin onu Cantenbury Başpsikoposu olarak görme hayallerine rağmen, sık sık geçirdiği hastalık nöbetleri ve Oxford'un Ruskin'e ilham verememesi nedeniyle 1841'de yarım kalacaktı. Bununla beraber Oxford süreci, arkeolog Thomas Newton, eğitim kuramcısı Henry Ackland gibi çok önemli isimlerle hayat boyunca devam edecek olan ilişkiler kurmasına neden olmuştu.

Ruskin, Oxford'un son yılında tuzlu su tedavisi için gittiği bir kaplıcada, o tarihte henüz 12 yaşında olan ve daha sonra evleneceği Effie Gray ile tanıştı. 1850'de Richard Doyle'nin illüstrasyonu ile yayımlanan, hristiyan ahlakı ve yardımseverliğini konu alan *King Of Golden River* (Altın nehrin kralı) adlı çocuk masalını da Effie Gray için yazmıştı.(Cook, Weddeburn, 1912: 54). Bu kitap Ruskin'in bütün yapıtları içinde hala en çok dile çevrilen ve okunan kitap olarak bilinir. İki yıllık bir aradan sonra 1840'da Oxford'un bitirme sınavlarına giren Ruskin, onur öğrencisi olarak mezun olmaya hak kazandı. Ruskin Oxford'a verdiği iki yıllık aranın büyük bir kısmını İtalya'da italyan sanatı araştırmalarıyla geçirdi. Bu sırada Kraliyet Akademisi sergisinde yer alan birkaç William Turner resmi ile ilgili yazılan eleştirileri okuyan Ruskin, özellikle John Eagles'ın 1836 ve 1842'de yazdığı eleştirilere karşı Turner'ı savunan uzunca bir metin yazdı. Bu metin babası aracılığıyla Turner'a kadar ulaştırılmış, fakat Turner yayımlanmasını istememişti. Bu metin "Turner Üzerine" başlığıyla ancak ölümünden üç yıl sonra 1903'de yayımlanacaktı (Birch 1990).

Modern Ressamlar

Oxford'tan 1842'yılında mezun olan Ruskin 1843'te henüz yirmi dört yaşındayken, *Bir Oxford Mezunu* adıyla kimliğini gizleyerek yayımladığı *Modern Painters* adlı ünlü kitabının ilk cildiyle dikkatleri üzerine çekti.¹ Bunun iki nedeni vardı, birincisi kitaba kaynaklık eden metnin yayınlanmasını istemeyen Turner'a saygı, ikincisi ise, ilk baskıya gelen eleştiriler sonunda, Ruskin'in de ayırımına varacağı gibi; bütünlüklü bir sanat kuramından çok, bir Turner savunusu niteliğinde olmasıydı. Bununla beraber editoryal düzeltmeler ve argümana zarar vermeden yapılan eklemelerle birden fazla baskı yapan bu kitapta Ruskin kendi adını, 1851'de yayımlanan beşinci edisyondan itibaren kullanmaya başlayacaktı. *Modern Painters* kitabının ilk cildi Turner üzerine yazdığı savunma metnini, pastoral resim anlayışı lehine genişleten bir temel tez üzerine kuruluydu. Bu tez özetle; sanatçının doğaya olan nesnel bağlılığı prensip edinmesi gerekliliğine dayanıyordu. Ruskin'e göre Turner gibi çağdaş ressamların, 18. yüzyılın romantik duyarlılığından yayılan güzel ve yüce estetiğinin buluştuğu resmedilmeye değer idealleri, onları Rönesans sonrası eski ustalara oranla çok daha üstün kılmaktaydı. *Modern Painters*'ın yayımlandığı yıl Turner, Goethe'nin ünlü 'ışık ve renk teorisi' etkisiyle yaptığı *Morning After the Deluge* (Tufandan Sonra Sabah) adlı resmini sergiliyordu. Konusunu büyük tufan mitinden alan bu resim, romantik akımın düşünsel ilkelerine tam bir uyum içinde, doğanın muazzam gücü karşısında, insanın edilgen fakat tanrısal yüceliği coşkuyla gören konumunu resmediyordu. Bahsi geöen eleştiri yazılarında Turner ve İngiliz pastoral ressamları; Gaspard Poussin (Gaspard Dughet), Claude Lorrain ve Salvator Rosa gibi ustalarla kıyaslanıyordu. Buna karşı Ruskin oldukça sert bir perdeden, bahsi geöen eski ustaların bağlı kalmayı tercih ettikleri resimsel geleneğin, doğa karşısında, hem ahlaki hem de maddi geröekliğin dışında kaldığını söylüyordu (Cook, Weddeburn 1912:104). Ruskin'e göre sanatçının işi, doğanın geröekliğini atölyede oluşturmak değil, onu gözlemlmek ve görüp anladığını, tuval üzerinde ve resimsel kurallarından bağımsız bir şekilde yansıtmaktı. Turner başta olmak üzere, İngiliz modern manzara ressamları bu üstün kavrayışa sahiplerdi. Ruskin bu ilk ciltte, Pre-Rafaelist'ler başta olmak üzere, bu düşünsel yaklaşımı benimseyecek olan ressamların oldukça sık tekrarlayacakları şu ünlü satırları yazıyordu; "sadece kalbinle doğaya git, hiöbir şeyi ayıklama, hiöbir şeyi seöme, hiöbir şeyi küöümseme."² *Modern Painters*'ın ilk cildinde

1 "Modern Painters" Volume I", Erişim Tarihi: 29 Ekim 2018, <http://www.lancaster.ac.uk/fass/ruskin/emp/notes/u016.htm>

2 Söz konusu bölüm için bkz. <http://www.lancaster.ac.uk/users/ruskinlib/eSoV/texts/>

etik, estetik ve bilimsel gözlemi yanyana getiren yazım biçimi, Charlotte Bronte, Elizabeth Gaskell gibi tanınmış edebiyatçıların dikkatini çekti fakat daha önemlisi, bu kitap yaşadığı süre boyunca dostluğunu devam ettireceği Turner ile yakınlaşmasını sağladı.

Resim 1: William Turner, *Morning After the Deleuge*, 1843, 78,5 x 78,5 cm. t.ü.y.b. Tate Modern, Londra

Kitabın ilk cildinin yayınlanmasından iki yıl sonra 1844'te Fransız Alp'leri ve Paris'i kapsayan bir Fransa seyahatine çıktı. Bu gezide Ruskin, Louvre'de gördüğü Titian, Veronese ve Perugino gibi Rönesans ressamı üzerine yoğunlaştı. 1845'de, yirmi altı yaşındayken bu kez ilk defa ailesinden ayrı ve tek başına bir Avrupa gezisi daha yapan Ruskin; Fransa, İsviçre ve İtalya'da ortaçağ sanatı ve mimarisi, özellikle de Hristiyan sanatının peşine düştü. San Marco'daki Fra Angelico ve Giotto yapıtları ve Venedik'te veba salgını zamanında yapılmış olan Campo San Rocco

binasındaki, Tintoretto'nun yapıtlarından özellikle çok etkilendi. Fakat modernitenin Venedik'i bozmaya ve çürütmeye başladığını da yazdı. (Shapiro 1972:200)

1846'da bu kapsamlı geziden derlediği notlarla Modern Painters'in ikinci cildini yayımladı. İkinci cilt Rönesans sanatçıları üzerinde, estetik ve tanrısal yüce arasındaki kuvvetli bağlantıları odağa alan ve ilk kitaba oranla daha teorik bir incelemeydi. Ruskin, ilk cildin dili ve kapsamı konusundaki memnuniyetsizliğini de aşmaya çalışıyordu. İkinci cilt ile ilgili yayımcısıyla yaptığı yazışmalarda, bu cildin tıpkı savunduğu sanat yapma biçiminde olduğu gibi basit, anlaşılır, doğrudan fakat ciddi bir ifade biçimine sadık kalarak yazıldığını söylüyordu. İlk ciltte, Turner için yaptığı ve çeşitli yazılarda alay konusu olmaktan, dini değerleri aşağıladığına kadar çeşitli eleştirilere maruz kalmış betimlemelerden özellikle kaçınmış, hatta ilerleyen edisyonlarda ilk ciltten de bu betimleri çıkarmıştı;

Ve Turner anlayışta görkemli, bilgide anlaşılmaz, kuvvette bütün, gece ve gündüz emrine amade iradesini bekleyen öğelerle, insanlara evrenin sırlarını ortaya çıkarmak için tanrı tarafından adeta bir peygamber olarak gönderilen, kıyametin büyük meleği gibi, bulutlardan bir kıyafet ve başının üstünde bir gökkuşağıyla duruyor, güneş ve yıldızlar ellerine verilmiş. (Ruskin 1843: 493)

Bu tip betimleri çıkarmanın yanında Ruskin kendi sanatsal tavrını yeni bir noktaya taşıyor ve ikinci ciltte şunu söylüyordu;

Kopyadan alınan temel haz -eğer eşit bir şaşmazlığa sahipse- kesinlikle aynı olacaktır. Konu ister bir Madonna isterse bir limon kabuğu, ister bir kahraman isterse o kahramanın atı olsun. (a.g.e. 1843: 499)

Her ne kadar bu epigraf Ruskin'i dini yüceliğın sembolik imgelerini aşındırmaya çalışıyor gibi gösterse de Modern Painters'in ikinci cildinin tematik izleği büyük oranda; hakikat, güzellik ve dinin ayrılamaz bağlarla birbirine bağlı olduğu üzerineydi. Güzellik ve hayal gücünü iki kavramsal manevra alanı olarak sabitleyerek, kategorik olarak tanımlayan Ruskin, bütün büyük sanatçıların güzelliği algılamalarını, sembollerin aracılığı ve hayal güçleri ile yaratıcı bir iletişim kurmaları gerektiğini söylüyordu. İfadesini doğanın içinde bulan bir sembolizmi vurguluyan Modern Painters'in ikinci cildi, 1850'lerde Pre-Rafaelit'leri etkisi altına alacak ve sanat pratiklerinin kuramsal zeminine oturacaktı.

Venedik ve Gotik Mimarlık Üzerine

Ruskin, 1947'de ailesinden kimsenin katılmadığı bir seromoni ardından Effie Gray ile evlenerek, İskoçya'da babaannesinden kalan

bir eve yerleşti. 1848’de Avrupa “Spring of Nations” olarak anılacak bir dizi ayaklanma dalgasıyla sarsılıyordu. Ortaçağdan kalan feodal düzen karşısında eşit haklar, parlamenter bir rejim ve demokrasi isteyen bu ayaklanmalarda onbinlerce insanın ölmesi, binlercesinin sürgüne gönderilmesi ve ayaklanmaların hemen hepsinin şiddetle bastırılmasına rağmen, bazı kazanımlar da elde edilmişti. Hollanda ve Danimarka’da monarşik düzen değişmiş, Avusturya-Macaristan’da toprak sahiplerinin çalışan köylüler üzerinde sahip oldukları hakları koruyan ve bir çeşit kölelik düzeni olan *serfdom* kaldırılmış, Fransa yönetiminde büyük pay sahibi olan *Capetian* locasını lağvetmişti. Avrupa’daki bu isyan dalgasının bir sonucu olarak seyahatlerini sınırlamış olsalar da Ruskin çifti bu süre içinde Normandiya’ya gitme şansını yakaladı. Ruskin, burada bir başka ünlü araştırması olan *Seven Lambs of Architecture (Mimarlığın Yedi Lambası)* kitabına kaynaklık edecek olan Gotik mimariyi inceledi. Gotik yapıların kendi çizdiği gravürlerini de kapsayan bu kitapta Ruskin, mimari için hayati önem taşıdığını düşündüğü yedi ahlaki prensibi vurguluyordu. Bunlar, *fedakarlık, doğruluk, kudret, güzellik, yaşam, bellek ve itaatti*. Bu yedi ışık, Gotik anlayışın seküler-protestan formunun erdemini vurguluyordu. Ruskin’in, bu konuya özellikle vurgu yapmasının bir başka nedeni de koruma maksadıyla bu binalara yapılan müdahalelerin olası vahim sonuçlarına karşı uyarıydı. Ruskin’e göre restorasyon tam olarak yıkım anlamına geliyordu. Bu itibarla antik ve eski yapılar korunmalı; belleğine kazınmış kamusal tarihin izleri silinmemeliydi. 1949’da Effie ile birlikte yeniden Venedik’e giden, Ruskin mimari incelemesine, *Stones of Venice (Venedik’in Taşları)* adlı kitabıyla devam etti. Ruskin, Venedik’te bulunduğu süre içinde çok yoğun bir çalışma düzenine girdi. Effie ile olan ilişkisinde ilk fikir ayrılıkları da bu çalışma temposuna ayak uyduramayan genç Effie’nin, Venedik’i bir sosyalleşme fırsatı olarak görmesiyle başlar. Ruskin kitabı üzerinde çalışmanın yanı sıra işgalci Avusturya ordusu tarafından yıkılmasından korktuğu *Palazzo Santa Sofia, Palazzo Ducale (Dojlar Sarayı)* gibi yapıların suluboya resimlerini yapıyordu. Ruskin, Venedik mimarlığının Romanesk’ten Rönesans’a uzanan geniş kültürel tarihini eskizler, teknik detaylar ve sosyal bağlamlar içinde inceler. *Stones of Venice* aynı zamanda Ruskin’in modern İngiliz toplumunun ahlaki ve ruhani gelişim seyrine dair duyduğu endişeyi de yansıttığı bir kitaptır. Ruskin’e göre hristiyanlığın gözden düşmesiyle, Venedik’in kültürel değerleri ihlal ediliyor, halkı yozlaşıyor ve yavaş yavaş bozuluyordu. Rönesans sanatçıları tanrısal yüceliğe hürmet etmek yerine kendi kendilerini onurlandırmışlar ve küstahca insanın duyusallığını kutsamışlardı. Gotik süslemeleri oldukça edebi bir üslupla anlattığı *Nature Of Gothic (Gotiğin Doğası)* adlı ikinci bölümde Ruskin, gotik süslemeyi zanaatçının kendini özgürce ifade ettiği ve bütün neşesini taşıyan yaratıcı bir çalışma olarak nitelendiriyordu.

Resim 2: John Ruskin. Ponte dei Pugni. 1876, 18 x 23 cm. Kurşunkalem, mürekkep ve suluboya. Whitehouse Collection, Ruskin Foundation, Ruskin Library, Lancaster University

Ruskin'e göre zanaatçıya, kendi fikir ve düşüncelerini ifade etmek için alan açılmalı ve mekanik olarak değil el işçiliğiyle çalışması sağlanmalıydı. Ruskin şöyle diyordu;

Bir adamın daima düşünmesini, diğ erinin ise daima çalışmasını istiyoruz ve birini beyefendi diğ erini ise operatör olarak adlandırıyoruz. Oysa çalışan kişiyi, düşünür, düşünürü ise çalışan olarak kabul etmeli ve en iyi anlamda ikisini de beyefendi olarak kabul etmeliyiz. Mevcut durumda her ikisini de kabalaştırıyoruz, biri kardeşini kıskanıyor, diğ eri ise hor görüyor ve toplum hastalıklı düşünürler ve sefil işçilerle doluyor. Sağlıklı bir düşünce artık yalnız emekle mümkündür ve emek yalnızca düşünerek mutlu edilebilir bu ikisi birbirinden ayrılamaz.(Cook, Weddeburg 1912: 201)

Bu endüstriyel kapitalizmin işbölümü yasasına estetik içinden yöneltilen doğrudan bir eleştiriydi. Ruskin'in bu kitapta öne sürdüğü

fikirler; *Çalışan Adamlar Koleji*'nin kurucuları olan Hristiyan Sosyalistler ve Arts&Crafts hareketini başlatacak olan sosyalist ütopycı William Morris tarafından, kurucu düşüncelerden birisi olarak kabul edilecek ve Marcel Proust gibi edebiyatçıların kitaplarına referans kaynağı olacaktır. Ruskin, Venedik'te Gotik üzerine çalışırken Effie ise, Ruskin'in Venedik'i yerle bir etmesinden korktuğı işgalci Avusturya ordusundan bir teğmenle arkadaşlık kurdu. Effie'nin erkek kardeşi, ablasının hatıralarını yazarken, Ruskin'in bu yakınlaşmadan haberdar olduğunu ve yalnız çalışmak adına Effie'yi bu teğmenle arkadaşlık kurması için kasıtlı olarak yüreklendirdiğini yazacaktı. (Shafe 2015:19)

Ruskin'in *Seven Lamps of Architecture* kitabının ilk baskısının yapıldığı 1848 yılında Londra'da Dante Gabriel Rossetti, W. Holmann Hunt, John Everett Millais adlı akademi öğrencileri, Raphael ve Michaelangelo'nun etkisindeki maniyerist üslubun akademideki etkisini mekanik bularak Ruskin'in fikirleri doğrultusunda doğaya dönüşü savundukları Pre-Raphaelit Brotherhood grubunu kurdular. Ruskin'in grupla ilk teması, Millais'in *Christ in the House Of His Parent* adlı resmi üzerine oldukça sert bir eleştiri yazısı yazan Charles Dickens'a karşı; Millais ve PRB'yi savunan 1851 tarihli yazısının ardından gerçekleşti ve Ruskin Millais'in hamiliğini yapmaya başladı. Bu iş ilişkisi daha sonra Millais, Effie Gray'i 1852 tarihli *Order of Release 1746* adlı resminde model olarak kullanmasıyla başka bir yöne doğru kayacaktı. 1853'de Ruskin çifti Millais ve erkek kardeşiyle birlikte İskoçya'ya gittiler. Millais, İskoçya doğasında her zaman ilgisi çekmiş olan metamorfik gnays kayalarının oldukça detaylı resimlerini çizdi ve bu manzaranın önüne Ruskin'in bir portresini ekledi. Effie ve Millais arasında *Order of Release*'den beri oluşmuş olan yakınlık, İskoçya'da daha da ilerledi. Londra'ya döndüklerinde Effie, Ruskin'i terk ederek, küçük çaplı bir skandala yol açtı, fakat Ruskin için çalkantılı dönem Effie'nin açtığı boşanma davasının detayları ortaya çıkınca başlayacaktı. Effie, evlilik anlaşmasının feshi anlamına gelen *annulment* davası açtı. Bu sıradan bir boşanma davası değil, yaklaşık yedi yıl süren evliliklerinde herhangi bir cinsel ilişki olmamasını gerekçe göstererek evliliğin yasal olarak hiç gerçekleşmemiş sayılmasını talep eden bir davaydı. Ruskin'den ayrılan Effie bir yıl sonra Millais ile evlendi. Ruskin ise Millais'in hamiliğini terkederek, Hunt ve Rosetti'ye yöneldi. 1855/ 57 yılları arasında Rosetti'nin eşi Elizabeth Siddal'ın hem sanatsal gelişimini destekleyerek hamiliğini hem de Millais'in ünlü *Ophelia* resmine su dolu küvet içinde modellik ederken başlayan ve gittikçe ilerleyen hastalığının tedavi masraflarını üstlendi. Ruskin, Pre-Raphaelit'lerin gittikçe yayılan etkisiyle gruba katılan diğeri ressamı da maddi olarak destekleyip resimlerini satın alırken bir

yandan da yazılarında onlardan övgüyle bahsediyordu. Aynı tarihlerde, Kraliyet suluboya ressamları cemiyetinin onur üyesi olan Ruskin bir yandan da, mimari yapılardan, titiz ve aslına uygun jeolojik ve botanik gözlemlere kadar uzanan kendi sanat çalışmalarını sürdürmekteydi. Çok nadir düzenlediği sergilerin ilkini aynı yıl 1857/ 58’de Amerika’da açtı.

Resim 3: John Everett Millais, *Portrait of John Ruskin*, 1853, 78.7x 68 cm. t.ü.y.b. Ashmolean Museum, Oxford

Görsel Düşünür Olarak Ruskin

Ruskin’in fikirlerini kendi yapılarına uyarlayan mimarlar, Ruskinyan Gotik (Neo-Gotik) denilen bir mimarlık formu bile yaratmışlardı. Bu formun en önemli örneği, mimar Benjamin Woodworth’un Oxford Üniversitesi Doğal Tarih Müzesiydi. Kuruluşuna Ruskin’in de bizzat destek verdiği bu müze, Oxford Üniversitesi’nin bilimsel eğitimi yaygınlaştırma konusundaki ısrarlı tutumunun bir sonucu olarak

kurulmuştu. Bununla beraber Ruskin'in eğitim alanına ilk defa girişi, 1850'lerde D.G.Rosetti'ninde ders verdiği alışan Adamlar Koleji'nde verdiği çizim ve desen dersleri ile olmuştu. Her ne kadar kurucularının politik görüşleri ile tam olarak uzlaştığı söylenemese de, Ruskin için burda verdiği eğitimin hayati önemi; emekçilerin ancak eğitim ile kendilerini var edebileceklerine dair duyduğu inantı. Ruskin'nin temel tasarım öğeleri üzerinden şekillendirdiği eğitim düzeni; *görmeyi öğrenmek* ideali üzerine temellenmişti. Görmek, Ruskin için zanaatçının tecrübesiyle aynı anlama geliyordu. *Seven Lamps Of Architecture* kitabında da, Gotik taş işlemesi diyordu; "Bazen taş ustasının iradesiyle bazen de şans eseri olarak biri diğerinden türeyen bir 'gramer'dir, 'göz alıcı' bir gramerdir". (Sennett 2008:151). *Görsel Düşünür* olarak tanımlanmasına neden olacak olan bu derslerde Ruskin; görsel ve linguistik olanı birbirinden ayırıyordu (Haslam 2005:154). Bunun ncelikli sebebi; analitik düşünmenin geliştirilmesi için görsel öğelerin önemini kavramasıydı. Ruskin, bu okulda verdiği derslerin bir toplamı sayılan *Elements Of Drawing* adlı kitabında; görme, desen çizme ve insani gelişim arasındaki bağı şöyle tanımlıyordu:

Bir insanı hayran bırakacak hızda ve kesinlikte doğru bir çizgi çizmeyi, kavisli bir çizgiyi işlemeyi ve onu oymayı öğretebilirsiniz ve onun ortaya koyduğu işi de türünün mükemmeli bir rneği olarak değerlendirebilirsiniz. Ancak ondan bu biçimler hakkında düşünmesini istediğinizde ve kendi zihninde bundan daha iyisini bulup bulamayacağını sorduğunuzda, duraklar; yaptığı çalışmada tereddüde düşer; düşünür ve on kerenin birinde yanlış düşünür; on kerenin bir keresinde, düşünen bir varlık olarak serine ilk dokunuşunda yanlış yapar. Fakat bütün bunlara rağmen onu insan haline getirmişsinizdir, önceden sadece bir makinedir, canlı bir alet (Ruskin 2003: 35).

Ruskin; *Socrates'in adalet gününü, kralların filozof, filozofların kral olduğu güne bırakması gibi, sanatın yeniden yükselişini ustaların sanatçı, sanatçıların usta olduğu güne* bırakmıştı. Eğitim teorisi, ekonomi politik, estetik ve maddi emek doktrininden hareket ediyordu. Baumgarten'cı estetik teriminin, Rönesans'tan itibaren st sınıfın dekoratif standartlarını belirleyen bir sınır çizgisi olduğunu düşünüyordu. Sanat ve estetik yoluyla soylulaştırmanın, evrensel ve bütün insanların eşit biçimde erişim hakkına sahip olacağı bir eğitim düzenine ihtiyaı olduğunu savunmasıyla Ruskin, estetiği etik kavramı içinde değerlendiriyordu. *Elements Of Drawing* kitabında geliştirdiği ünlü *masum göz* konsepti, sadece bakış ve algnın naifliği değildi. Bu kavram, ağdaş psikolojinin *Visual Constancies* (görsel sabitlik) olarak tanımladığı zihinsel algı ile görsel algnın birbiriyle etkileşmesi probleminin üstesinden gelmek için

Ruskin'in geliştirdiği bir fikirdi.

1859'dan 1869'a kadar ilerlemeci kadınlar okuluna destek vererek, dönemin en önemli sorunlarından biri kabul edilen kadınların eğitimi konusunda aktif rol aldı. 1865'de yayımladığı *Ethics of the Dust* (Tozun Etiği) adlı kitabında, Sokratik eğitim yöntemleriyle, bu okulda okuyan kızlarla yapılmış kurmaca dersleri anlatıyordu. Kitap, kristolografi söylemleri üzerinden, metaforik olarak politik ve sosyal fikirleri temsil ediyordu. 1880'de bu kez bir öğretmen okulu olan Whitelands College'de ders vermeye başladı. 1880 yılına kadar toplamda 30 yıl farklı eğitim kurumlarında ve kurum dışında oldukça yoğun katılımlı halka açık dersler verdi. 1860'larda Cambridge Üniversitesi, Kraliyet Askeri Okulu, halkevleri, kütüphaneler, belediye meclisleri gibi mekânlarda verdiği bu açık dersleri *Sesame and Lilies*, *Crown of Wild Olive*, *Of Quenns Gardens* adlı kitaplarda topladı. Dersler, modern sanattan, edebiyata, politikadan, askerliğe kadar oldukça geniş bir perspektifle Ruskin'in düşüncelerinin geniş halk kitleleriyle buluşmasını sağlıyordu. Özellikle, *Of Quenns Gardens* adlı kitap, farklı zamanlarda çeşitli ödüllere aday gösterilmiş ve Ruskin'in en çok okunan kitabı olarak tanınmıştı. Ruskin bu kitapta, kadınları hem aile içinde hem de toplumsal hayattaki hakları ve sorumlulukları bağlamında tartışıyordu. Bununla birlikte 20. yüzyıl feministleri bu kitabın amacının kadınları ev içi alanlara kapatarak, kadın haklarında yeni sapkınlıkları önleme çabası olarak yorumlayacaklardı.

1860'lardan sonra giderek sosyal ve politik konulara ağırlık vermeye başladı. 1862'de yayımladığı ekonomi kitabı olan *Unto this Last* adlı çalışma, Ruskin'in düşüncesindeki bu odak değişiminin en önemli göstergelerinden birisidir. 1900'lerin başında Mahatma Gandhi'nin felsefesini derinden etkileyecek olan bu kitap, kapitalist ekonomiyi çalışma koşulları ve emeğin ücretlendirilmesi konularında oldukça sert bir üslupla eleştiren yazılardan oluşuyordu. *Modern Painters* ile başlayan ve *Seven Lamps Of Architecture*, *Stones Of Venice* ile devam eden, ortodoks estetizmi eleştirisi bu kez, serbest piyasa kapitalizmine yönelmişti. Adam Smith'in ekonomi alanında çığır ačan, *Ulusların Zenginliđi* adlı kitabındaki argümanlar üzerine çalışan Ruskin; Smith'in üretimdeki verimliliği arttırdığı savunusunun karşısına, iř bölümünün insanı makineleştirdiğini ve yabancılaştırdığını söylüyor ve bir bilim olarak politik ekonominin sosyal etkiler konusunda başarısız olduğunu savunuyordu (Stiles 2010:129). Yabancılaşma kavramı Ruskin'in çağdaşı olan Karl Marx'ın teorisinin, özellikle başlangıç evresinde belirgin bir önceliğe ve öneme sahipti. Marx'ın 1844 *El Yazmaları* ve *Alman Ideolojisi* gibi erken dönem

yazılarında bu önceliği ve yabancılaşma kavramının çeşitli açılımlarını görmek mümkündür. Marx, iki tür yabancılaşmadan söz ediyordu; ilki insanın, doğadan koparak kültürel toplumsal alanda kendine ikinci bir doğa kurması anlamındaki, doğaya yabancılaşmasıdır. Bu noktada Ruskin Marx'la ayrı düşüyordu; Çünkü Marx, doğadan kopuşu, insan oluş niteliğiyle karşılayan, olumlu bir yabancılaşma hatta, zorunlu bir süreç olarak anlıyordu. İkinci tür yabancılaşma ise Ruskin'in de kendine temel alacağı; bizzat kapitalist pazarın ve kapitalist toplumsal sistemin yarattığı yabancılaşmaydı. Bunun sonucu olarak insan kendi doğasına, emeğine, ilişkilerine, dünyaya ve yaşama yabancılaşıyor, kapitalist pazarın bir unsuru haline geliyordu. Bu teoriden hareketle Ruskin, ideal bir ekonomik düzenin, altyapısında insan doğasını aşındırmayan ve sosyal adaleti gözeten bir politika kurarsa ancak işlerlik kazanabileceğini söylüyordu. (a.g.e. 2010: 130)

Ruskin 1870'de *Fors Clavigera* adını verdiği dergiyi tek başına çıkarmaya başladı. Dergi çoğunlukla dönemin işçilerine yazılmış mektuplardan oluşuyor nadiren de olsa sanat eleştirileri ya da başka konularda yazılar barındırıyordu fakat bu yazılarda da genellikle ekonomik ve iktisadi odaklı değerlendirmelerde bulunuyordu. Örneğin 1877'de *Ars grātiā artis* yani sanat için sanat anlayışını benimseyen, İngiliz ressam James McNeill Whistler sergisi için oldukça sert bir eleştiri yazmıştı. Ruskin bu yazısında, Whistler'i kapitalist üretim yöntemlerini benimsemiş sanat anlayışının somut örneği olmakla ve en az eforla en fazla etkiyi yaratmayı amaçlamakla suçluyordu. Özellikle de *Nocturne in Black and Gold-The Falling Rocket* (Siyah ve Altın içinde Nokturn; Düşen Roket) resmi için şöyle diyordu;

Şimdiye dek birçok Londra'lı küstah gördüm ve işittim, fakat insanların yüzüne bir kap boyayı fırlatmak için ikiyüz guine isteyen bir züppeyi hiç beklemiyordum (Steiner 1893).

Resim 4: James McNeill Whistler, *Nocturne in Black and Gold: The Falling Rocket*, 1875, 60.3 x 46.4 cm. t.ü.y.b. The Detroit Institute of Arts, Detroit.

Bunun üzerine Whistler, Ruskin aleyhine iftiralı yayın davası açmış ve kazanmıştı. Bununla beraber mahkeme Ruskin'in sadece bir çeyrek penny ödemesine karar vermiş ve mahkeme masraflarını ikisi arasında eşit bölüştürmüştü. Süreç sonunda Whistler mahkemeye olan borcunu ödeyememiş ve toplamda üç bin poundu bulan diğer borçlarıyla birlikte iflasını ilan ederek, her türlü ticari faaliyetten men edilmişti (Wilmer 2011:13-34). Bu davanın ardından Ruskin bir süre yazılarına ara vererek kendini

1871’de kurduğu ütopik kömünal yaşam düşüncesini hayata geçiren St. George vakfı ve 1869’da kendisine güzel sanatlar alanında ilk slade profesör ünvanını veren Oxford üniversitesinde kurduğu desen okulu için çalışmaya adadı. Bağışlar ve maddi yardımlarla Yorkshire kuzeyinde büyükçe bir araziye sahip olan vakıf üyeleri, burada konvansiyonel yöntemlerle tarım yapıyor, geleneksel el işleri üretiyor ve Ruskin’in himayesinde yoğun bir eğitim sürecinden geçiyorlardı. Ruskin vakıf içinde belirli davranış kodları ve üretim hiyerarşisinin prensipleri üzerinde çalışıyor, belirli tipte giysiler tasarlıyor hatta yerel bir ekonominin hazırlıklarını yapıyordu. Buna rağmen vakıf Ruskin’in ütopik ideallerine ulaşamadı. 1875’e gelindiğinde, yaklaşık 17 yıldır saplantılı biçimde ilgi duyduğu ve üç yıl önce evlilik teklifini uzun bir düşünme süresi ardından reddeden Rose La Touche, henüz 27 yaşındayken hayatını kaybetti. La Touche’un ölümü, Ruskin’i sinir krizleriyle geçireceği ve akıl hastalığına yol açacak kadar ağır bir bunalım dönemine soktu. Bu sancılı dönemi ve bunalımı atlattık adına yüzünü yeniden doğaya dönen Ruskin, spiritüalizme ilgi duymaya başladı. Aynı tarihlerde etkisi yayılan empresyonizm akımının da dâhil olacağı ‘sanat için sanat’ anlayışına karşı duruşu dolayısıyla sanat ve eleştiri yazılarından bu tarihten itibaren tamamen kopan Ruskin, 1880’de ancak edebiyat yazılarıyla geri döndü. 1884’de derslerinde bahsettiği endüstriyel kapitalizmin meteoroloji ve iklim döngüleri üzerine olan etkilerini, *The Storm-Cloud of the Nineteenth-Century* adlı kitabında topladı. Bu kitap günümüz iklim aktivizmi söyleminin oluşmasında oynadığı kurucu rol itibarıyla hala üzerinde konuşulan incelemelerden birisidir. Ruskin’in yazdığı son kitap ise 1885/89 yılları arasında yazdığı otobiyografisi oldu. John Ruskin 1900 yılında Brandwood’da göl kenarındaki evinde, grip hastalığı yüzünden 80 yaşında hayatını kaybetti. Öldükten sonra toplamda 39 parçayı bulan kitapları ve sayısız makaleleri, daha sonra önemli sanat tarihçilerinden olacak olan ve o zamanlar Ruskin’in sekreterliğini yapan W.G. Collingwood, ve Amerika’lı yazarlar Charles Eliot ve Joan Severn tarafından düzenlenerek Ruskin Külliyyatı olarak literatüre sunuldu. 1919’da Ruskin’in doğum günü büyük bir coşku ve geniş bir katılımı kutlandı. Bu tarihten sonra görece unutulmaya yüz tutan Ruskin; 1960’larda, başta Le Corbusier, Frank Lloyd Wright, Louis Sullivan, Walter Gropius gibi mimarlar, Herbert Read, Roger Fry gibi Marksist yönelimli sanat tarihçileri, Oscar Wilde, T.S Eliot, Ezra Pound gibi edebiyatçılar sayesinde yeniden keşfedilerek okunmaya başlandı.

1. Sanat salt haz meselesi değil bütün bir insanlık fikrini kapsar. İster yaparken ister algıerken, duyguları, zekayı, bilgiyi, ahlakı, belleği ve bütün insani kapasitelerimizi bir etki oluşturacak şekilde işler kılmak için bir araya getiririz, hepsi tek bir noktaya odaklanır. Salt estetik insan, salt

ekonomik insan kadar sahte ve insanlıktan uzaktır.

2. En üstün zihinler ve en güçlü hayalgüçleri bile kendilerini, tanımlamaları gereken bir gerçeklik içinde bulurlar. Hayalgücü bu gerçekliği öyle bir biçimde yeniden düzenler ki; yavan zihinler bunu anlayamazlar fakat bu yeniden düzenleme, formüller ve illüzyonlar değil, hakiki olgular üzerinden de yapılabilir

3. Bu gerçekler duyularla algılanmış ya da hissedilmiş olmalıdır, öğrenilmiş değil.

4. En büyük sanatçılar ve sanat okulları kendi misyonlarının bu hayati gerçekleri aktarmak olduğuna inandılar. Bunlar sadece görsel gerçekler değil, dini ve hayatı idame eden gerçeklerdi.

5. Güzelliğin formu organizmalarda kendini gösterir. Bunlar mükemmel biçimde kendi büyüme yasalarını geliştirir ve işlevi yerine getirecek en uygun görünümü sunarlar.

6. Bu işlev bütün bir organizmanın bir arada çalışmasına bağlıdır. Buna “Yardım Hukuku” denir. (Bu Ruskin’in en önemli kavramsallaştırmalarından birisidir ve sanattan, ekonomiye pek çok çalışmasında kullanılmıştır)

7. İyi sanat keyifle yapılır, sanatçı uygun sınırlar içinde, özgür olduğunu, toplum tarafından kabul edilir ve istenir olduğunu hissetmeli ve ifade ettiği fikirler gerçek ve önemli olmalıdır.

8. Büyük sanat, insanların ortak bir inanç ve ortak bir amaç için bir araya geldikleri, kendi yasalarına uydukları, liderlerine inandıkları ve insanlığın kaderine dair ciddi bir bakış geliştirdikleri dönemlerin ifadesidir (Klark 1991:133-134)

Kaynakça

Birch, Dinah (1990) *Ruskin on Turner*, Cassel Pub: London

E.T. Cook, A. Weddeburn (1912) *The Works Of John Ruskin*, Longmans, Green & Co: London / New York

Haslam, Roger. (2005). “Looking, Drawing and Learning with John Ruskin at the Working Men’s College”. *Histories of Art and Design Education*, pp. 145-160. Intellect: Portland

Landow, George P.(1971) *The Aesthetic and Critical Theories of John Ruskin*. Princeton: Princeton University Press

Kenneth, Clark (1991) *A Note on Ruskin’s Writings on Art and Architecture*, Selected Writings, Penguin. New York

- Marx, Karl (2011) *1844 El Yazmaları-Ekonomi Politik ve Felsefe*, Sol Yayınları: Ankara
- Ruskin, John (1843) Modern Painters, *Blackwood's Magazine*, Vol. October, 54, pp. 485-504
- Ruskin, John (2012) *Praeterita*, Oxford University Press: Oxford
- Triggs, O. L.(2009). *Arts & Crafts Movement*. Parkstone Press: New York
- Sennett, Richard (2008) *Zanaatkâr*. Pekdemir, M (Çev.). Ayrıntı: İstanbul
- Shafe, Laurence (2015) *British Obsession With Portraits*, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2018, http://www.shafe.co.uk/search_gcse/?q=portrait
- Shapiro, Harold I. (1972) *Ruskin in Italy: Letters to His Parents 1845*. Clarendon Press: Oxford
- Steniner, Wendy (1993) Linda Merrill, A Pot of Paint: Aesthetics on Trial in Whistler v. Ruskin. *Art in America*, January, <https://web.archive.org/web/20060827175109/> Erişim Tarihi: 21 Ekim 2018,
- Stiles, Mark, Douglas (2010) *Reading Ruskin: Architecture and Social Reform*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of New South Wales, Sydney.
- Swift, J., (2005) 'Women and Art Education at Birmingham's Art School'. *Histories of Art and Design Education* (s.91-103) Der. Romans, M. Intellect: Portland
- Wilmer Clive (2011) "Ruskin and the Challenge of Modernity", *Nineteenth Century Prose*, vol. 38, no. 2 (Fall), pp. 13–34.

Resimler İçin Kaynakça

- Resim 1. <https://www.wikiart.org/en/william-turner/the-morning-after-the-deluge> Erişim Tarihi 28 Ekim 2018
- Resim 2. <https://www.artribune.com/wp-content/uploads/2018/03/John-Ruskin-Ponte-dei-Pugni.jpg>. Erişim Tarihi 28 Ekim 2018
- Resim 3. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Millais_Ruskin.jpg Erişim Tarihi 28 Ekim 2018
- Resim 4. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:WhistlerNocturne_in_black_and_gold.jpg Erişim Tarihi 28 Ekim 2018

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
Sayı/Issue: 3
Sayfa / Page: 161-178
Yaz / Summer, 2019

Geliş/Received: 26.04.2019 | Kabul/
Accepted: 17.05.2019
Makale Bilgisi / Article Info :
Araştırma Makalesi / Research Article

Mesut GÜL

ORCID | 0000-0001-5270-7161

mesutgulden@yahoo.com

Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk İslam Sanatları A.B.D
Doktora Öğrencisi

**MİMAR SİNAN'IN BEZEME DÜNYASINDA GÜNEY ETKİLİ ABLAQ
TEKNİĞİNE ŞEHZADE CAMİ ÜZERİNDEN BİR BAKIŞ | MİMAR SİNAN'S
SOUTH EFFECT IN THE WORLD OF DECORATION A GLANCE ON ABLAQ
TECHNIQUE, ŞEHZADE MOSQUE**

“Yeni bir şey yapmak istiyorsanız, bildiklerinizi baş aşağı çevirin.”

Kamil Fırat

Öz

Mimar Sinan, klasik Osmanlı döneminde mimarlık tarihinin bilinen en önemli temsilcilerindedir. Mimar Sinan hakkında hazırlanan çalışmaların önemli bir kısmı mimarlık alandandır. Sinan'ın süsleme anlayışına yönelik detaylar ise mimari yapıları konu alan çalışmalara oranla kısıtlıdır. Mimar Sinan ilgili yapılan yayınların sayısı, onun arka planda, özellikle detaylarda yatan bilinmeyenlerinin araştırılması noktasında engeller oluşturmaktadır. Bu olgu, Sinan'ın mimarlık alanındaki bilgi birikimi dışında, ortaya koyduğu süsleme anlayışına bakışı da etkilemektedir.

Mimar Sinan'ın Osmanlı coğrafyasının birçok bölgesinde bulunmuş olması, onun farklı sanatsal ve kültürel etkileri gözlemlemesini mümkün kılmıştır. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde İran ve Suriye'ye giden Sinan, Suriye ve çevresindeki mimari ve süsleme repertuarını görme fırsatı

bulmuştur. Sinan'ın güneyde gözlemediği süslemelerin bir türü de "ablaq" sslemeleridir. Bu tekniğin bir yansımaları olan şehzade Camii avlu pencere alınlıklarındaki ablaq süslemelerin kökeni, kullanım alanı ve şekli bu çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır. Caminin avlu pencere alınlıklarında ablaq süslemeye yer verilen 24 pencere alınlığı incelenmiştir. Sinan'ın eserinde kullandığı güney etkili ablaq tekniğinin yapı süsleme programındaki yeri, kökeni ve süslemesinin değerlendirmesine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mimar Sinan, şehzade Camii, Ablaq Tekniği, Gney Etkisi, Süsleme.

Abstract

Mimar Sinan is one of the most important representatives of the history of architecture in the classical Ottoman period. An important part of the studies about Mimar Sinan is from the architectural field. The details of Sinan's ornamentation approach are limited compared to the studies on architectural structures. The number of publications related to Mimar Sinan constitutes obstacles in investigating the unknowns in the background, especially details. This phenomenon also influences the views on Sinan's ornamentation, as well as his knowledge of architecture.

The fact that the presence of Mimar Sinan in many parts of the Ottoman geography made it possible for him to observe different artistic and cultural influences. Sinan visited Iran and Syria during the reigns of Yavuz Sultan Selim and Suleiman the Magnificent. He had the opportunity to see his repertoire of architecture and decoration in Syria and its surroundings. One type of ornaments observed by Sinan in the south is the technique of ablaq. The origin, usage area and shape of the ablaq ornaments in the courtyard window pediments of şehzade Mosque, which is a reflection of this technique, constitutes the framework of this study. 24 window-pediments containing ablaq ornaments in the mosque's courtyard has been studied. Evaluations about the place, origin and ornamentation in the building decoration structure of Sinan's southern effective ablaq technique used in his work were included in the study.

Keywords: Mimar Sinan, şehzade Mosque, Ablaq Technique, South Effect, Ornamentation.

Giriş

Mimar Sinan, klasik Osmanlı döneminde mimari deha olarak yer aldığı ağı aşmış, mimarlık tarihinin bilinen önemli temsilcilerindedir. Hakkında birçok yazıyla karşılaştığımız Sinan hakkında zikredilen tekrarlar, onun arka planda, özellikle detaylarda yatan bilinmeyenlerinin araştırılması noktasında engeller oluşturmaktadır. Bu olgu, Sinan'ın mimarlık alanındaki bilgi birikimi dışında, ortaya koyduğu süsleme anlayışına bakışı da etkilemektedir.

Sinan'ın, camilerinin sembolik özellikleri üzerine yeterince çalı-

şılmadığı dikkat çekmektedir. Yapılan çalışmaların çoğunda, mimarbaşının üslupsal evrimi ve plan tiplerinin sınıflandırılmasına öncelik verilmiştir (iek ve Harmankaya, 2018: 3).

Mimar Sinan'ın, Hassa Mimarlar Ocağının başında bulunduğu 1538-1588 yılları, Osmanlı mimarlığının yapı etkinliğinin en yoğun olduğu döneme rastlamaktadır (Ahunbay, 1988: 531). Sinan'ın eserlerinde süslemenin ancak mimariyi destekleyecek ölçüde tutulduğu, bu nedenle aşırılığa kaılmadığı gözlenir. Renkli taş süslemelerde de mimari unsurları gölgelememiş ve belirli ölçüleri aşmayacak şekilde kullanılmıştır (akmakoağlu, 1983: 1-12; Vardar, 2014: 105). Buna karşın Sinan'ın yapılarında bezemenin öne çıkmadığı yerler vardır (Demiriz, 1988: 470). Buradaki “öne çıkmayan” ifadesi süslemenin yapıyı ezmeden, bir uyum içinde olmasından dolayı gözü yormayacak şekilde işlenmesini anlatmaktadır.

Sinan'ın bazı yapılarında dış görünüşteki sadelik prensibinin büyük ölçüde dışına çıkılmıştır (Demiriz, 1988: 466). Tasarım kodlarının arkasında ihtiyaca yönelik mimari kalıpları aşan dini, kültürel ve siyasi pek çok sembolik unsur bulunduğu anlaşılmaktadır (iek ve Harmankaya, 2018: 21).

S. Elliot'a göre, her yeni ve önemli sanat eseri, bizleri kendinden önceki sanat yapıtlarını yeniden yargılamaya zorlar. Her yapı, konstrüksiyon, mantık ile mimari düşünce üçlüsünden oluşur. Mimari düşünce” bir anlatım olgusudur; yapı, pratik görevlerinin yanında bir şeylere gönderme yapmalıdır (Erkman, 1988: 625).

Yavuz Sultan Selim döneminde Anadolu'dan Yeniçeri olarak devşirilen Sinan, asker ve piyade olarak aldırın Savaşı'na gider. Tebriz'de İran tezyinini görmüş olması muhtemeldir. Kendisinde bahsettiğimiz felsefenin ilk kıvılcımları burada başlamış olabilir. Yavuz Sultan Selim ile Halep, şam ve Kahire savaşlarında Arap mimarisinde tezyini inceleme imkanı bulmuş olması, biyografisinden aktarılmaktadır (Ramazanoğlu, 1995: 2; Sönmez, 1988: 31; Akozan, 1988: 44-49). Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman mimarı Sinan'ı Arabistan ve İran'a bölgenin mimarisini öğrenmesi için göndermiştir (Günther, 2011: 228).

Mimar Sinan yüzyılların malzeme ve yapım tekniği konusundaki birikimini kalıcı ve güçlü strüktürler yapmak için yeniden yorumlayarak uygulamıştır (Ahunbay, 1988: 538). Sinan, her büyük usta gibi kendinden önceki birikimi özümseyip, yeniden yoğurup norm olma mükemmelliğine erişirmiştir (Erkman, 1988: 627-628).

Sinan bununla ilgili; “*Arap ve Acem ülkelerinde gezip tozdum. Her saray kubbesinin tepesinden ve her harabe köşesinden bir şeyler ka-*

parak, bilgi ve görgümü arttırdım.” der (Saatçi, 2014: 427).¹ Çalışma, Sinan’ın süsleme dünyasına ait bakış açısını Şehzade Camii üzerinden yapılan gözlemler ve değerlendirmeler üzerinden farklı bir perspektifle yorumlanmasını amaçlamaktadır.

Şehzade Camii

Kanuni Sultan Süleyman’ın genç yaşta vefat eden oğlu Şehzade Mehmed’in naaşı, ölümünden hemen sonra inşa edilen türbesine gömülmüştür. Kanuni, Şehzade Mehmed’in anısını ebedileştirmek amacıyla bir külliye yapılmasını emretmiştir (Saatçi, 2014: 429). Şehzade Mehmed’in anısına inşa edilen bu anıtsal külliye, Beyazıt’tan Edirnekapı’ya çıkan cadde üstünde bu yapı nedeniyle Şehzadebaşı diye anılan mevkide yer alır. İnşasına 950 Rebülevvelinde (Haziran 1543) başlanmış, ilk olarak Şehzade Mehmed’in gömüldüğü türbe tamamlanmış, 1 Rebülevvel 951’de (23 Mayıs 1544) temeli atılan cami 955 Recebinde (Ağustos 1548) ibadete açılmıştır (Orman, 2010: 483). Kimi kaynaklar, külliyenin bu anıtsallığının Şehzade Mehmed’in gerçekleştiremeyen hükümlerine gönderme yapmasının yanında, şehzadenin annesi Hürrem Sultan’ın da imtiyazlı statüsüne işaret ettiği iddia etmektedir (Hürel, 2016: 429-431).

Şehzade Camii, Mimar Sinan’ın ilk yaptığı Selâtin cami olma özelliğini taşımaktadır. Harim kısmında son derece dengeli olan planda dört yarım kubbe ile desteklenen merkezi kubbe, dört büyük ayak üzerindeki sivri kemerlere oturmuştur. Kubbe pandantiflerle geçilmiş ve mekanda oluşan köşelerde birer küçük kubbe ile üst örtü tamamlanmıştır. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmış, yarım kubbelerde mukarnas dolgular kullanılmıştır. Mekânda köşelerde birer küçük kubbe ile üst örtü tamamlanmıştır. Sinan, ana akslara yerleştirdiği girişlerle daha ilk adımda kuvvetle hissettirdiği mekân bütünlüğünü, mahfil ve galeri gibi ara unsurları küçültüp süslemeyi standart ölçülerde kullanarak daha da güçlendirmiştir. Bu yapıda kendine özgü piramidal örtü düzeninin ilk örneğini sunan Sinan, örtü sisteminin en önemli destek unsurları olan payandaları son derece akılcı bir çözümle revaklı galerilerin içine gizlemiştir (Orman, 2010: 484). Ortasında şadırvanın bulunduğu avlu, oniki sütun üzerine yerleştirilmiş onaltı kubbe ile örtülmüştür. Avlu kısmına üç kapıdan girilmektedir. Kuzeyden, doğudan ve batıdan avluya açılan kapılar anıtsal boyuttadır. Pencere alınlıkları dışında sade tutulan avlunun dış cepheleri de sade tutulmuş ve abdest almak için çeşmelere yer verilmiştir. Avluyu oluşturan revakların

1 Bakınız Sai Mustafa Çelebi. (1988). Tezkiretü’l Bünyan (Mimar Sinan’ın Kendi Ağzından Hayatı ve Eserleri), Binbir Direk Yayınları.; Sai Mustafa Çelebi. (2003). Yapılar Kitabı Tezkiretü’l Bünyan ve Tezkiretü’l Ebniye (Mimar Sinan’ın Anıları), Koçbank Yayınları, İstanbul.

zarafeti, şehzadenin gençliğine atıf yapar gibidir (Fırat, 2017: 39), (Şekil 2-3). Avlu duvarlarındaki, sivri kemerli pencere alınlıklarında renkli alçılı, soyut bitkisel ve geometrik desenler, 16. yüzyıl özelliklerini taşımaz (Fırat, 2017: 434).²

Şehzade Camii'nin iki minaresi; Osmanlı camilerinde olmadığı kadar farklıdır. 18 köşeli olan iki minare, estetik ve zarafetleriyle doğulu olan geleneksel motiflerle bezenmiştir (Fırat, 2017: 41). Döşemelerde renkli taşlarla yapılan bezemeler, cami avlu girişlerinde, son cemaat yeri giriş eksenlerinde dikkati çekmektedir. "Müdevver şemse mermer", "şemse döşeme somaki mermer" olarak anılan büyük yuvarlak taşların antik yapılardan devşirilen eski kırmızı ve yeşil porfir diskler olduğu anlaşılmaktadır (Ahunbay, 1988: 533).

Sinan, inşa ettiği Şehzade Camii ile Türk mimarisinin gelişiminin tamamlandığı düşünülmektedir. Kubbenin mekânsal bütünlükte geldiği yer ilk defa Şehzade Camii'nde küçük ölçüde tatbik edilmiş oldu, onun için Sinan bu eserine "*çıraklık*" isimdir der (Akurgal, 1944: 375; Ökten, 2017: 16). Şehzade Camii'nin ardılları olan anıtsal eserlerde hem mimari hem süsleme teknikleri gelişimini sürdürmektedir.

Şehzade Camii Ablağ Tekniğı Kullanımı

Taş süslemenin, Gazneli, Zengi ve Memlük gibi, Anadolu dışı Türk sanatında köklü bir geçmişinin olduğu görülmektedir (Cimilli, 1966: 2). Taş süsleme içerisinde kullanılan teknikler; oyma, kabartma, kazıma, boyama ve kakma teknikleridir. Aynı kültür ve coğrafya çevresinde gelişen teknikler bir süreklilik de oluşturmaktadır.

Almaşık teknik, aşağıdan yukarıya doğru ardışık olarak sıralanan farklı malzeme dizileriyle oluşturulmuş duvardır. Genellikle, taş ve tuğla ile örülü olan almaşık duvar örgüsü taş/taş almaşıklığı olarak antik dönemde, M.Ö. 4. yüzyıldan bu yana görülmektedir. Helenistik ve Roma döneminde çok rastlanan çeşitli düzenlerde taş/taş almaşıklığı kullanılmıştır (Sözen ve Tanyeli, 2001: 18; Aktuğ Kolay, 1999: 18). Almaşık tekniğın farklı malzemelerin ardışık dizilimi dışında, bu yüzeye motiflerin işlenmesiyle farklı bir boyut kazandırılmıştır.

İslamiyet mimarisinde görülen renkli taş, "*Ablağ*" terimi ile tanımlanmakta ve iki farklı renkteki malzemeden yapılan süsleme olarak açıklanmaktadır. Ablağ tekniğinde, geometrik desenler ya da çiçek motif-

2 Bakınız Sönmez, Z. (1988). Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul; Kuban, D. (2007). Osmanlı Mimarisi, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul; Aslanapa, O. (2005). Osmanlı Devri Mimarisi, İnkılap Yayınları, İstanbul.

leri taşa oyulur ve ileri renkli alıyla doldurulur. Bu tür süsleme Şam'daki anıtsal yapıların iç mekan duvarlarında, avlunun cephelerinde ve sivil mimaride grlmektedir. Halep'te ablaq "izgili taş" anlamına gelmektedir. Bu tarz siyah-beyaz taş işçiliğine batılı araştırmacılar tarafından bu isim verilmiştir (Rabbat, 1995: 199; Jasser, 2002: 309; Gl, 2015: 17). Yukarıda belirtilen ablaq, motiflerin taşa oyulması ve ilerinin renkli sıvayla doldurulması yönüyle almaşık teknikten ayrılmaktadır. Sadece iki farklı malzemenin birlikte kullanımının yanı sıra motif ve kompozisyonun oyma tekniğiyle işlenmesinin sonucu ablaq tekniği oluşmaktadır. Bu teknik farklı bir versiyon ile Diyarbakır eserlerinde karşılaşılmaktadır. Diyarbakır'da mimari malzemenin oyulmaya elverişli olmamasından dolayı bazalt üzerine cas boyama ile motifler işlenmektedir.

Mimar Sinan'ın ıraklık eseri denilen caminin bezemeleri kendinde özgü üslup taşır. Şehzade Camii, 16. yüzyıldan sonra sadeleşme eğilimi gösteren Osmanlı mimarisi ve Sinan'ın diğer camilerinde gördüğümüz yılın süsleme anlayışının dışında bir gelişme göstermiştir (Ekizler Sönmez, 2005: 39).

Mimar Sinan'ın süslemelerinde malzeme kullanım anlayışı, günümüze dek çok fazla araştırılmayan bir konudur. Araştırmalar genelde mimari form ve konstrüksiyon özellikleri üzerinde yoğunluk kazanmıştır. oğunluğu batılı araştırmacıların ürünü olarak karşımıza çıkan bu incelemelerde, yoğunluk kubbe formu kaynağının araştırılması üzerinde toplanmaktadır (Eri, 1988: 114). Malzeme kullanım anlayışında Sinan'ın yapılarında çok uyguladığı bir prensip de farklı renk ve dokuda çeşitli malzemeler kullanmak yerine, aynı malzemeye ışık-gölge oyunları ile çeşitli zenginlikler getirmek olmuştur (Eri, 1988: 177). Şehzade Camii süsleme programlarında uygulanan dikkat çekici tekniklerden birini "ablaq tekniği" oluştırmaktadır.

Selçuklu dönemi yapılarını, dekoratif anlamdaki taş işçiliğinin çok yakından tanınmasına rağmen, eskiye kr krne uyarlamak ve taklit etmekten çok kendi sentezlerine değer vermiştir (Eri, 1988: 117). Fakat Mimar Sinan'ın denetiminde inşa edilen Güneydoğu Anadolu ve Suriye'deki yapılarında, yöresel geleneklerin etkisiyle iki renkli taş kullanılarak almaşık teknik uygulamasına gidilmiştir (Ahunbay, 1988: 534). Fakat Mimar Sinan'ın başkentte inşa ettiği eserlerde Suriye'de yerel bir tekniği tercihi, Doğu ve Güneydoğu'da denetiminde inşa edilen yapılardaki tutumdan farklıdır.

Şehzade Camii ablaq süslemeleri, avlu kısmında harim cephesi dışındaki tüm cephelerdeki pencerelerin alınlıklarında yer almaktadır. Avluya  yönden geçit veren kapılar bu süslemelerin uygulamasının dışında

tutulmuştur.

şehzade Camii'nde kullanılan ablaq süslemelerin uygulaması hakkındaki tespitlere geçmeden önce bahse konu süslemeler hakkında şimdiye kadar yapılan incelemelere değinmek gerekmektedir. Yapılan çalışmalarda farklı tekniklerle isimlendirme ve buna bağlı olarak süslemenin farklı malzemelerden oluştuğunu, tekniğin kökenin bilinmeden süslemelerin tanınması yapılan genel yanlışlardır.

Ahunbay'a göre, caminin avlu revak ve yan cephe kemerlerinde iki renkli taş kullanılarak (beyaz, kırmızı), renkli etki güçlendirilmiştir. Kemer taşlarında yaygın olarak kfeki taşı kullanılmıştır (1988: 536).

Ekizler, Süleymaniye Camii'nin avlu ve harem (harim) pencere alınlıklarında şehzade ve Selimiye camilerindeki gibi kalem işleri bulunmadığını söylemektedir Süleymaniye Camii'nde kalem işi bezemeli pencere alınlığı bulunmazken, şehzade Camii'nde sadece avlu pencerelerinin alınlıkları kalem işi geometrik süslemeli denilmektedir (2005: 41-44).

Papila, süsleme programının oluşmasında en önemli rolün süslemenin oluşturucu malzeme ve malzemeye bağlı teknik olgusu göz önüne alınarak ifade etmektedir (2006: 362). şehzade Camii'nde her kubbe altında iki dikdörtgen sveli pencere açılmış, üzerlerine malakri tekniğiyle süslenmiş sivri kemerli alınlıklar yerleştirilmiştir (Papila, 2006: 386).

Erçağ, yapılan restorasyon sırasında mihrap duvarındaki pencerelerin alınlıklarında ve aralarında mimari elemanı yanlış algılamamıza neden olan mevcut bezemelerin bulunduğunu belirtmektedir. Yapılan restorasyon çalışmaları sırasında bu bezemelerin altından, yapı elemanlarının formuna daha uygun nitelikteki klasik devir nakışları bulunmuştur (1991: 215).

Demiriz'e göre, avlu pencere alınlıklarında farklı bir teknik uygulanmıştır. Düz yüzeyli kabartma gibi görünen süslemelerde, oyulmuş alanların renkli bir malzeme ile doldurulmuş olması kuvvetle muhtemeldir (1988: 468). Alçı ile sıvanmış bir yüzeyin belli bir desene göre oyulması ve çukur kısımların renklendirilmiş alçı ile doldurulmasıyla elde edilen bu süslemeyi özellikle pencere alınlıklarında bulunmaktadır. şehzade Mehmed Camii'nin avlu pencerelerinde bu teknikte geometrik bezemeli alınlıklar bulunmakta, ancak dış hava şartları bunların bozulmasına neden olmuştur (Demiriz, 1988: 473).

Yukarıda araştırmacıların tespitlerine baktığımızda Ahunbay'ın renkli taş (kırmızı-beyaz) teknik ve Papila'nın malakri tekniği uygulandığı tespitleri yüzeysel bir gözlem sonucudur. Ekizler'in tezinin ilk kısımlarında kalem işi ve sonrasında taş oyularak renkli taş tekniği uygulandığı

tespiti yanlış olmakla birlikte, “bu uygulamalar fark ettik ki kalem işi olmayıp kompozisyon taşın oyulmasıyla oluşturulmuştur. Oyulan boşluklar alçı ve mermer ile doldurulmuştur” (Ekizler Sönmez, 2005: 48). Bu tespit malzeme-teknik açısından doğrudur.

Papila, süslemeler ile ilgili de sadece geometrik süslemelerin bulunduğunu belirtmektedir. Fakat B grubunda bulunan 4 pencere alınlığında aşağıda görüldüğü gibi bitkisel süslemeye yer verildiği görülmektedir. Ayrıca Ercağ’ın restorasyon sonucunda ortaya çıkartılan süslemeler olarak belirttiği düzenlemeler çalışmaya konu edilen süsleme programıdır. Demiriz ise malzeme-teknik hakkında net ifadeler ortaya koymakta fakat kökeni hakkında herhangi bir bilgi sunmamaktadır.

Ercağ’ın (1991), restorasyon öncesinde pencere alınlıklarında farklı bezeme düzenlemelerinin yer aldığı ve temizlendiğinde özgün süsleme programının ortaya çıkartılmıştır. Fotoğraflardan alınlıklarda çatlaklar ve kopmalar olduğu tespit edilmiştir. Soluk renkteki düzenlemelerde, restorasyon ile sağlamlaştırma ve tamamlama işlemleri yapıldığı tespit edilmiştir.

Şehzade Camii avlu revaklarında yer alan pencere alınlıkları süslemelerine daha sonra ekleme yapıldığı anlaşılmaktadır. Creswell’in Harvard Üniversitesi Güzel Sanatlar Kütüphanesi’nde yer alan fotoğraflarında yapının 19. yüzyılın sonuna kadar özgün hali ile geldiği (neg. EA.CA.7113, neg.EA.CA.7114, neg.EA.CA.7115, neg.EA.CA.7116) anlaşılmaktadır.

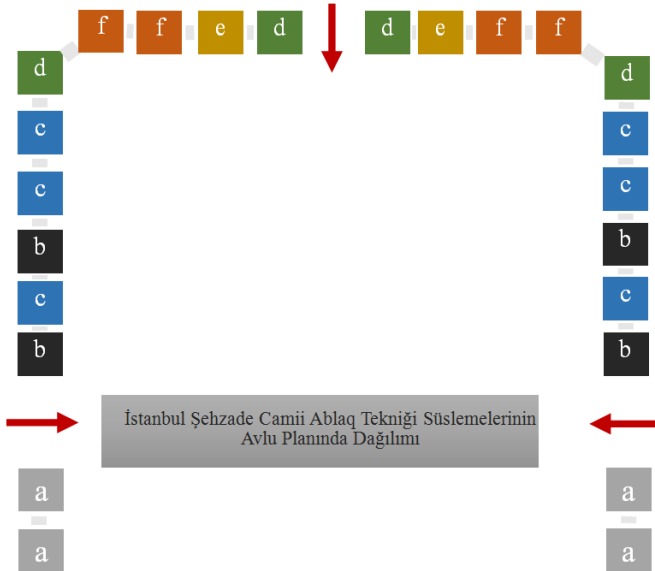

Fotoğraf 1: Creswell Arşivi, Harvard Üniversitesi Güzeli Sanatlar Kütüphanesi.
(neg.EA.CA.7113, neg.EA.CA.7114, neg.EA.CA.7115, neg.EA.CA.7116).

Mimaride genellikle süslemenin yerini, mimari elemanlar belirler ve bu süslemeler mimari elemanların belirlediği alanın dışına taşmadığı gibi bu elemanların dış hatlarına göre de biçimlenir (Yenişehirlioğlu, 1982: 30).

şezade Camii avlu pencere alınlıklarında da süsleme programı tüm yapıda görülen simetri anlayışına uygun düzenlenmiştir. Mihrap doğrultusunda ½ simetri ile yapılan süslemeler aşağıdaki grafikte açıkça görölmektedir. Avlu revaklarında kubbe ile örtölü her birimin içinde ikişer pencere düzenlemesi yer almaktadır.

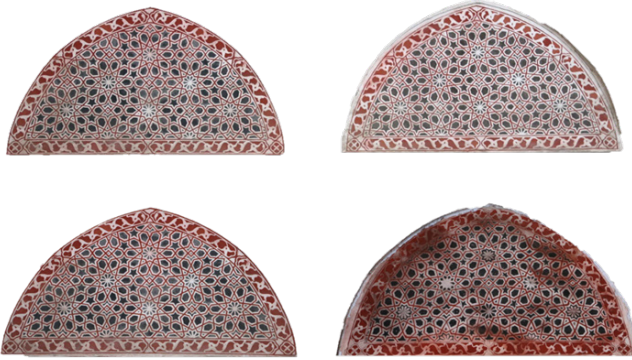
Caminin avlu revaklarında 24 pencere alınlığı yer almaktadır (şekil 2-3). Süsleme programı, kendi içinde 6 grup oluşturmaktadır. Bunlardan 5'i geometrik, 1'i bitkisel karakterlidir. Süsleme türüne göre yapılan sınıflandırmadan sonra aynı kompozisyonun kullanıldığı uygulamalar kendi grupları içerisinde değerlendirilmiştir. Her grup kendi içerisinde ardışık olarak negatif-pozitif biçimde işlenmiştir. Yani bir pencere alınlığı yüzeyinde süsleme oyma tekniğiyle işlenmiş ve bu boşluklar farklı renkte malzeme ile doldurulmuşken, diğerinde zemin oyularak kompozisyon kabartılmış ve zemin kısmında farklı malzeme kullanılmıştır. Bu yöntem süslemelerin farklı algılanmasını sağlamaktadır.

Őekil 1: Őehzade Camii avlusu ve pencere alınlık sűslemelerinin dağılımları

A Grubu

Geometrik karakterli 4 pencere alınlığından oluŐan grupta, kırıklı hatların birbirini kesmesiyle on kűşeli yıldız motifleri oluŐmaktadır. Yıldız kűşelerinin arasına yerleŐtirilen altıgenler ongen form oluŐturmaktadır. Yıldız dűzenlemelerinin keŐiŐtiđi kısımlarda beŐ kűşeli yıldız ve ok ucu motifleri sonuç odaklı formlardır. Sonsuzluk ilkesi ile kurgulanan dűzenleme alınlık içinde bir kesit olarak yer almaktadır. Dođu 1, Dođu 2, Batı 7 ve Batı 8’de yer alan dűzenlemelerde alçı zemin űzerine oyulmuŐ ve motifler yeŐil renk alçı ile doldurulmuŐtur. Geometrik sűsleme kırıklı hatlar kırmızı harç ile doldurulmuŐtur. Alınlıkta yer alan geometrik kompozisyonu bitkisel sűslemeli ve kartuŐlara ayrılmıŐ bir bordűr çevrelemektedir. Rumilerin iŐlendiđi bordűr kısmının zeminini kırmızı renk harç ile doldurulmuŐtur.

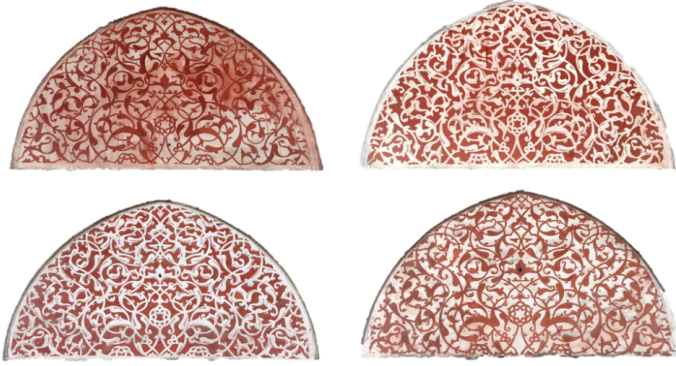

Fotoğraf 2: Doğu 1, Doğu 2, Batı 7 ve Batı 8 pencere alınlıkları

B Grubu

Bitkisel karakterli 4 pencere alınlığından oluŐan bu grupta, $\frac{1}{4}$ simetri kuralına gűre motifler iŐlenmiŐtir. Orta eksen yıldız motiflerinden çıkan kıvrık dallar rumilerle zenginleŐtirilmiŐtir. zengi hattındaki yarım yıldız motifleri ve bitkisel motifler, kompozisyonun $\frac{1}{2}$ sinin alınlığa iŐlendiđi anlaŐılmaktadır. Kıvrık dalların orta ekseninde keŐiŐiminde altı kűşeli yıldız iŐlenmiŐtir. Yıldız kollarının iki yűne yarım daireler ile birleŐmesiyle altıgen motifler oluŐturulmuŐtur. Kıvrık dallar yıldız motiflerinin yanı sıra boğumlar ve dűđűmlerle zenginleŐtirilmiŐtir. Dođu 3 ve Batı 6’da motifler oyularak kırmızı renkli harç ile kompozisyon oluŐturulmuŐtur. Dođu 5 ve Batı 4’te ise motif kabartılarak zemine renkli harç doldurulmasıyla kom-

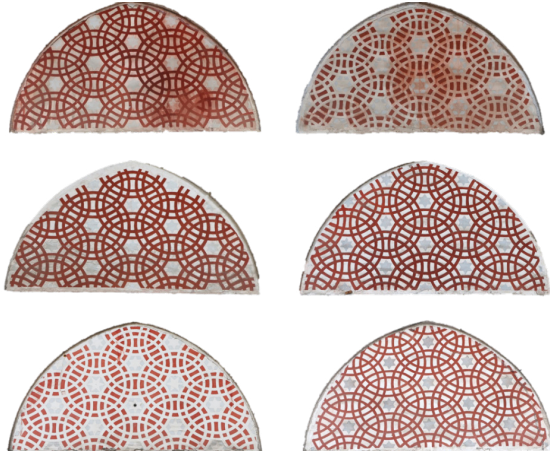
pozisyon oluşturulmuştur. Doğu 5 ve Batı 4'te zemin oyulmuş ve motifler kabartılmıştır. Rumi motiflerine alçı süsleme detaylarında rastlanan işçilikte oyuntular kırmızı renkte harç ile doldurulmuştur. Doğu 3'teki alınlıkta kırmızı renkte harçta akmalar mevcuttur.

Fotoğraf 3: Doğu 3, Doğu 5, Batı 4 ve Batı 6 pencere alınlıkları

C Grubu

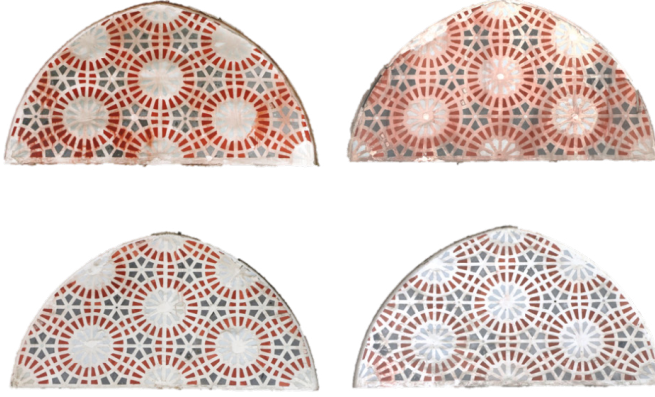
Geometrik karakterli 6 pencere alınlığından oluşan grupta, i ie iki dairesel motif ve bu daire motifinin etrafında 6 kez tekrarlanmasıyla meydana gelen sonsuz kompozisyonda merkezde altıgen motifler oluşmaktadır. Sonsuzluk ilkesi ile kurgulanan düzenleme alınlık içinde bir kesit olarak yer almaktadır. Altıgen formlar içine altı köşeli yıldız motifleri işlenmiştir. Doğu 4, Doğu 7, Batı 2 ve Batı 5'de altı köşeli yıldız mermer iken, Doğu 6 ve Batı 3'te altı köşeli yıldız ile altıgen arasında kalan eşkenar dörtgen kısımlara mermer kakılmıştır. Doğu 4'teki pencere alınlığında kırmızı renkteki malzemede akmalar mevcuttur.

Fotoğraf 4: Doğu 4, Doğu 6, Doğu 7, Batı 2, Batı 3 ve Batı 5 pencere alınlıkları

D Grubu

Geometrik karakterli 4 pencere alınlığından oluşan grupta, kırık hatların yatay ve dikey yönde keşişmesiyle meydana gelen kompozisyonda mavi harç, beyaz mermer ile kırmızı harç kullanılmıştır. Yatay ve dikey hatları iki yönde 45°lik açıyla kesen hatlar arasında altıgen formlar oluşmaktadır. Altıgen form içine işlenen daire motiflerinin merkezinden çıkan ışınlar oniki köşeli yıldız motifleri oluşturmaktadır. Oniki köşeli yıldız motiflerinin beyaz mermer ve daireler arasında oluşan altıgenlerde mavi harç kullanılmıştır.

Fotoğraf 5: Doğu 8, Kuzey 4, Kuzey 5 ve Batı 1 pencere alınlıkları

E Grubu

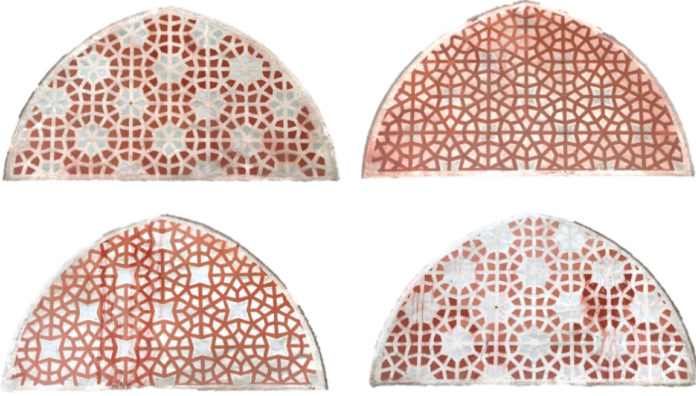
Geometrik karakterli 2 pencere alınlığından oluşan grupta, dairesel motifin etrafında eşiş aralıklarla 6 daire motifinin tekrarlanmasıyla meydana gelen kompozisyonda merkezde altı köşeli yıldız motifleri yer almaktadır. Sonsuzluk ilkesi ile kurgulanan düzenleme alınlık içinde bir kesit olarak yer almaktadır. Altı köşeli yıldız motifleri mavi harç ile işlenmiştir. Dairelerin keşişmesiyle aralarda kalan kısımlar kırmızı harç ile doldurulmuştur.

Fotoğraf 6: Kuzey 3 ve Kuzey 6 pencere alınlıkları

F Grubu

Geometrik karakterli 4 pencere alınlığından oluşan grupta, kırık hatların yatay ve dikey yönde keşişmesiyle meydana gelen kompozisyonun keşişim noktaları baz alınarak dairesel formlarla zenginleştirilmiştir. Bitişik olarak yer alan daire formlarının arasında kalan kısımda dört köşeli formlarla tamamlanmıştır. Dairesel formların merkezinde altı köşeli yıldız formları yer almaktadır. Kuzey 1 ve Kuzey 8’de altı köşeli yıldız motifi beyaz mermer ile oluşturulmuştur. Kuzey 2 ve Kuzey 7’deki pencere alınlıklarında ise beyaz mermerin kakıldığı dörtgenler motifi oluşurmaktadır.

Fotoğraf 7: Kuzey 1, Kuzey 2, Kuzey 7 ve Kuzey 8 pencere alınlıkları

şezade Camii’nde incelenen 24 avlu pencere alınlığında geometrik ve bitkisel süslemeler sonsuz bir kompozisyonun kesiti şeklinde- dir. Pencere alınlıklarında süslemeler simetrik yerleştirilmesinin yanında motifin oyma veya kabartma tekniğinde işlenmesi açısından da simetrik yerleştirilmiştir. Beyaz harç üzerine kırmızı renk harç yoğunlukta olmak üzere ve mavi ve yeşil renk de kullanılmıştır. Mermer malzemenin kullanıldığı alanlar genellikle yıldız kolları ve dörtgen formların oluşturduğu motiflerdir. Örneklerde sadece A grubunda yer alan alınlıklarda bordür kullanılmıştır. Bu grup, diğer pencere alınlıklarına göre kuzey ve güney avlu kapılarının güneyinde, yani harime yakın kısımda yer almaktadır. Avlu revaklarında yer alan pencere boyutlarıyla dış cephe ve iç mekan pencere alınlıkları eş boyutta tutulmuştur. Pencere alınlıklarında kemer içindeki düzenleme, silmeler ve aşşap pencere kanatları birbirini tekrar etmektedir. Mimar Sinan’ın her eserinde yenilik ve deneyimsel yaklaşımını pencere alınlarındaki çeşitlilikten dolayı da söylenebilir.

Sonuç

Şehzade Camii'nde Anadolu Selçuklu mimarisinin süsleme düzenleri yüzeylerde kendini belli eder. Şehzade Türbesi'ndeki motifler de, Sinan'ın Şehzade Mehmed'in hayatı üzerinden, gelenek ile kurduğu bağın karşılığı olarak düşünülebilir. Bu bir öykünme değil, Şehzade Mehmed'in yaşamı ve Sinan'ın birikimine dair bir karşılıktır.

Sinan'ın ilk selâtin yapısı olan Şehzade Camii'nin avlu pencere alınlıklarındaki ablaq tekniğinde oluşturulan 24 düzenlemenin bir program şeklinde uygulandığı görülmektedir. Ablaq süslemelerin yer aldığı pencerelerden 20'si geometrik ve 4'ü bitkisel bezemelidir.

Bir eserin yapımındaki maliyet, malzeme ve iş gücü temini gibi zorlayıcı faktörlerin Sinan için, hele ki Osmanlı'nın Klasik döneminde Kanuni'nin sultanlığında söz konusu olamayacağı aşikârdır. Burada süsleme programı Sinan'ın tercihi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şehzade Camii'nin avlusundaki pencere kemer alınlıklarının dış cephede kullanılmamasının iki temel nedeni vardır. Bunlardan ilki malzemenin dış etkilere dayanıksız olması, ikincisi Sinan'ın oluşturmaya çalıştığı sade yapı görünümünde süslemelerin gizlenme isteğidir.

Yavuz Sultan Selim döneminde Anadolu'dan yeniçeri olarak devşirilen Sinan, Çaldıran Savaşı'na gitmesiyle Tebriz'de İran mimarisini görmüş, daha sonra sultan ile Halep, Şam ve Kahire savaşlarında Arap mimarisini inceleme imkanı bulmuştur. Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman mimarı Sinan'ı Arabistan ve İran'a bölgenin mimarisini öğrenmesi için göndermiştir. Sinan'ın bahsedilen süsleme felsefesinin ilk kıvılcımları burada başlamış olabilir. Mimar Sinan, seyahatleri sırasında heybesine koyduğu her bilgiyi yaptığı eseri ezmeden, gölgelemeden gönderme yapmıştır. Sinan'ın sanatında karşılaşılan bu unsur birikim dünyasının sembolik bir yansımasıdır. Yaşadığı kültürel çevredeki bir tekniğin yüzyıllar sonrasında yeniden yorumlayarak yaşatabilen bir ustalık ile bunu gerçekleştirmektedir.

Şehzade Camii avlusunda pencere alınlıklarında yer alan ve Güney bölgelerde kökenini bulabildiğimiz bu süslemeler de Sinan'ın bu bakışının farklı bir kanıtıdır.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (1988). Mimar Sinan Yapılarında Kullanılan Yapım Teknikleri ve Malzeme, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, 531-538.
- Akazan, F. (1988). *Mimar Sinan'ın Hayatı, Kişiliği, Türkiyemiz*, Ak Yayınları, İstanbul, (54), 38-56.
- Aktuğ, Kolay, İ. (1999). *Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Akurgal, E. (1944). Sanat Tarihi Bakımından Sinan, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, (II, 3), 373-384.
- Cimilli, H. C. (1966). *Türk Süsleme Sanatında 17. Yüzyıl Taş Süslemesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çakmakoglu, A. (1983). İstanbul Türk Mimarisinde Renkli Taş Süslemeler, *Türkiyemiz*, (40), 1-12.
- Çam, N. (2002). *Mimar Sinan Camilerinde Mahalli Unsurlar, Türkler Ansiklopedisi*, (12), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 111-120.
- Demiriz, Y. (1988). Sinan'ın Mimarisinde Bezeme, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, 465-467.
- Ekizler Sönmez, S. (2005). *Mimar Sinan'ın Şehzade, Süleymaniye ve Selimiye Camilerindeki Birim Hücrelerden Üreyen Geometrik Desenlerin Çözümlemeleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Erçağ, B. (1991). İstanbul Şehzade Camii Restorasyonu, *Vakıf Haftası Dergisi*, (8), 213-228.
- Eriç, M. (1988). *Sinan'ın 16. Yüzyıl Türk Mimarisi Malzeme Anlayışına Getirdiği Yenilikler, Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 113-121.
- Erkman, U. (1988). Sinan Yapılarında Yakın ve Uzak Çevre İlişkileri Üzerine Düşünceler, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, 625-630.
- Fırat, K. (2017). *Gök, Kubbe /Boşluk Mimar Sinan*, Kiptaş Yayınları, İstanbul.
- Gül, M. (2015). *Güneydoğu Anadolu'daki İslam Mimarisinde Renkli Taşın*

Süsleme Amaçlı Kullanımı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü Van.

Günther, H. (2011). Doğuda ve Batıda Antikitenin Yeniden Doğuşu, *Sinan ve Çağı (Mimar Sinan'ı anma etkinlikleri 2010)*, Uluslararası Sempozyum, Kayseri, 221-236.

Harmankaya, A. ve Çiçek, N. (2018). Mimar Sinan Camilerinde Sembolizm Üzerine Bir Değerlendirme, *Sanat Tarihi Yıllığı*, (XXVII), Ankara, 1-37.

Hürel, H. (2016). *Mimar Sinan'ın İstanbul'u*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.

Jasser, Lamia. (2002). "Suriye'de Erken Osmanlı Dönemine Ait Yapılarda Süsleme ve Bezemeler", *Türkler*, (12), Ankara, 295-312.

Ögel, S. (1989). Sinan'ın Eserlerinde Süsleme ve Mimarinin Bütünlüğü, 6. Vakıf Haftası, *Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu*, İstanbul, 347-360.

Ökten, S. (2017). Osmanlı Medeniyet Yorumunda Mimar Sinan, *Mimar Sinan ve Su*, İstanbul, 14-21.

Orman, İ. (2010). Şehzade Külliyesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (38), İstanbul, 483-485.

Rabbat, Nasser O. (1995). The Citadel of Coiro A New İnterpretation of Royal Mamluk Architecture, Brill.

Ramazanoğlu, G. (1995). *Mimar Sinan'da Tezyinat Anlayışı*, Kültür Bakanlığı, İstanbul.

Papila, A. (2006). Mimar Sinan'ın 1540-70 Yılları Arasında İstanbul'da İnşa Ettiği Camilerdeki Süsleme Programı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi ABD, İstanbul.

Saatçi, S. (2014). *Bir Osmanlı Mucizesi, Mimar Sinan*, Ötüken Yayınları.

Sönmez, Z. (1988). *Mimar Sinan Hakkında Yazma, Belgeler*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Sözen, M. (1975). *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

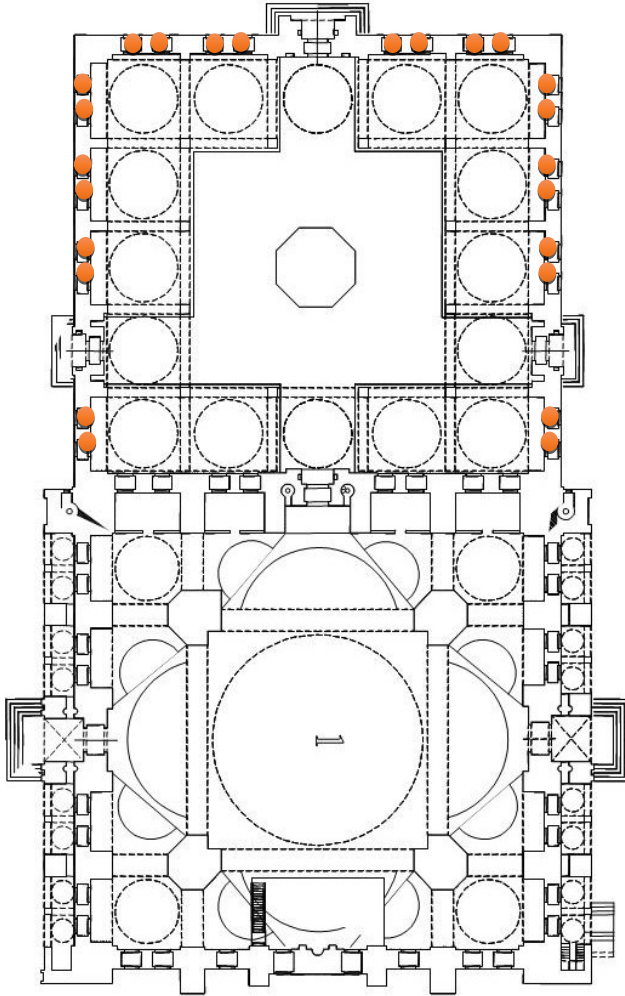
Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2001). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.

Vardar, K. F. (2014). Yavuz Sultan Selim Camii Taş Süslemeleri, *Art-Sanat Dergisi*, (2), 101-127.

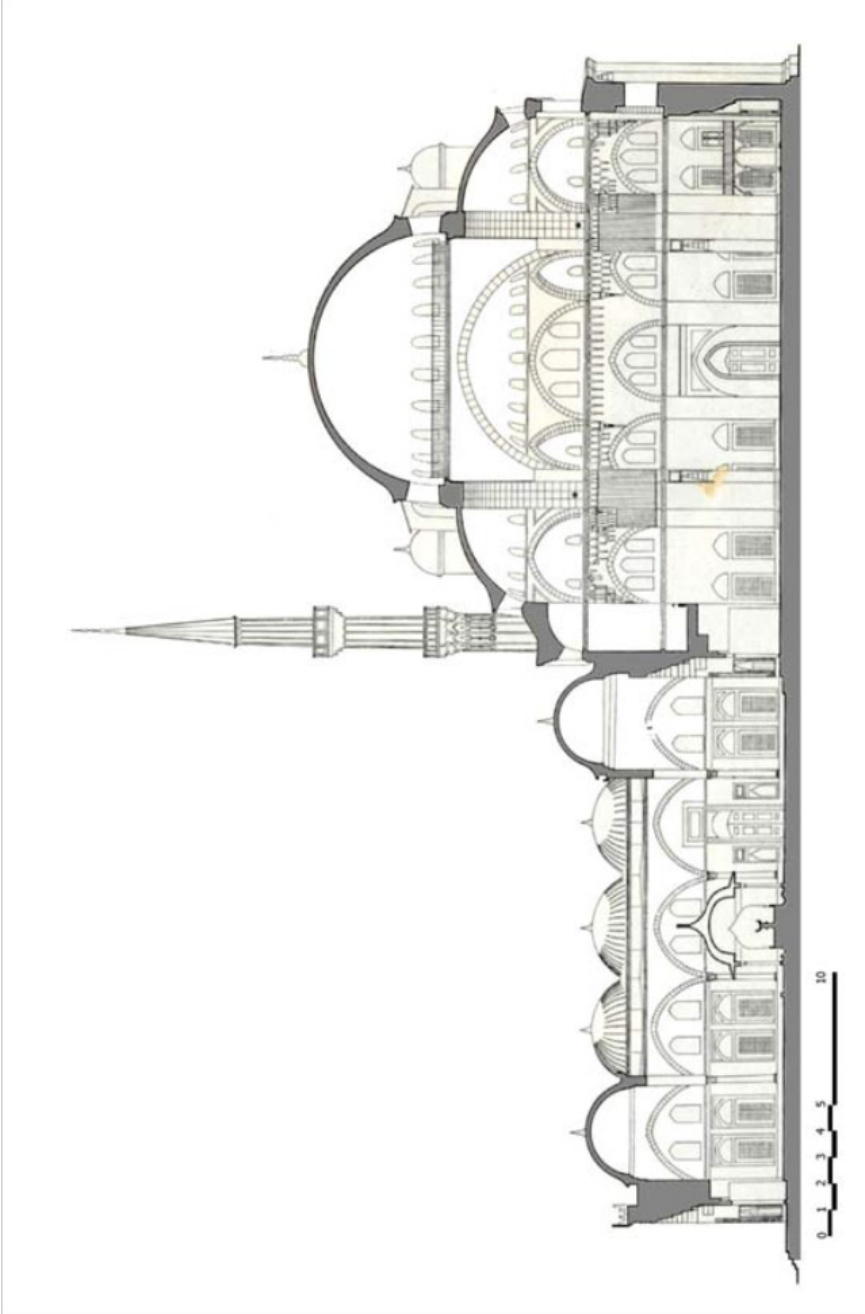
Yağlı, M. B. (2010). Mimar Sinan'ın şehzade, Süleymaniye ve Selimiye Camilerinin Tektonik Karakterlerinin zmlenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Anabilim Dalı, Ankara.

Yenişehirlioğlu, F. (1982). XVI. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Yapılarında Görülen Mimari Süsleme Programlarında Mimar Sinan'ın Katkısı Var Mıdır?, *Mimarlık*, (5/6), 29-35.

<https://archnet.org/authorities/1245>, Erişim: 14.01.2019, 09:45.

şekil 2: şehzade Camii planı (Yağlı, 2010: 89).

Şekil 3: Şehzade Camii kesiti (Sözen, 1975: 169).

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
Sayı/Issue: 3
Sayfa / Page: 179-192
Yaz / Summer, 2019

Geliş/Received: 15.05.2019 | Kabul/
Accepted: 12.06.2019
Makale Bilgisi / Article Info :
Araştırma Makalesi / Research Article

Kaya YILDIZ

0000-0002-5390-7525

kayayldz2534@mail.com

Van Yüzüncü Yıl Üniver-
sitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ortaçağ ABD
Yüksek Lisans Öğrencisi

KUTALMIŞ BEY'İN ANADOLU'YU FETİH ÇALIŞMALARI VE İSYANI* |
*KUTALMIŞ BEY'S CONQUEST OF ANATOLIA AND REBELLION***Öz**

Ortaçağ'ın en mühim siyasî teşekkülünü oluşturan Selçuklular, Türk-İslâm tarihinde yeni bir dönem noktası açtılar. X. yy'da Selçuk Bey'in Cend'e göç etmesinden sonra buradaki siyasî oluşumdan dolayı 960'ta İslâmiyet'i kabul etti. Yaptığı gazalar sonucunda Cend'e müstakil bir beylik kurup Karahanlı ve Sâ mânîler arasındaki çatışmada, siyasî ve askerî gücün temsilcisi durumuna geldi. Bu çatışmadan yararlanmak amacıyla oğlu Arslan Yabgu komutasında Sâ mânîlere yaptığı yardım sonucunda kendisine Mâverâünnehr bölgesindeki Nur Ata kasabası yurt olarak verildi.

Selçuk Bey'in ölümünden sonra Selçukoğullarının başına geçen Arslan Yabgu özellikle Sâ mânîlerin 999 yılında yıkılmasıyla bölgede oluşan siyasî boşluktan yararlanmak için aynı bölgede yeni bir güç oluşturmak isteyen Ali Tekin ile ittifak yaptı. Bu ittifak sonucunda yabgunun gücünden çekinen Sultanı Mahmud, onu ve oğlu Kutalmış'ı tevkif ederek Hindistan'daki Kalincar kalesi'ne hapsetti. Kutalmış buradan kaçmayı başardıysa da 1032' babasının ölmesi üzerine Hindistan'dan dönerek ailenin başına geçen Tuğrul ve Çağrı kardeşlerin hizmetine girdi. Babasının bu uğurda ölmesinden dolayı kendisini hükümdarlığa layık görüyordu. Fakat henüz kendini yeteri kadar güçlü görmediğinden bir süre bunu erteleyerek Tuğrul Bey'in hizmetinde Anadolu'ya başarılı akınlar yaptı. Nitekim Türkmenler üzerinde kurduğu nüfuz sonucunda Tuğrul Bey'e 1061 yılında isyan edip Girdküh kalesine çekildi. Tuğrul Bey'in ölümünden sonra tahta oturan Alparslan'a karşı verdiği taht mücadelesi sonucunda Aralık 1063 yılında vefat etti.

Anahtar Kelimeler: Kutalmış, Selçuklu, Tuğrul Bey, Alparslan, Anadolu

* Bu çalışma 18-19 Nisan 2019 tarihleri arasında Van'da düzenlenen "Milli Mücadele- nin 100. Yılı Anısına Sosyal Bilimler Öğrenci Sempozyumu"na sunulan sözlü bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

Abstract

The Seljuks, the most important political organization of the Middle Ages opened a new era in the Turkish-Islamic history. After Seljuk Bey's immigration to Cend in the Xth century, he accepted Islam in 960 due to the political formation there. As a result of his prisons, he established an independent principality in Cend and became the representative of political and military power in the clash between Karahanlı and Samânîs. In order to benefit from this conflict, as a result of his assistance to the Samanians under the command of his son Arslan Yabgu, the town of Nur Ata in the region of Mâverâünnehr was given to him as a country. After Seljuk Bey's death, Arslan Yabgu, who became the head of the Seljuks, allied with Ali Tekin, who wanted to create a new power in the same region to benefit from the political gap in the region, especially after the collapse of the Samanians in 999. As a result of this alliance, Sultan Mahmud, who was afraid of the power of the brutal, detained him and his son, Ku-talmış, and imprisoned him in Kalincar Fort in India. Although Kutalmış managed to escape from that place. Upon the death of his father in 1032, he returned to India and entered the service of the brothers Tuğrul and Çağrı. He considered himself worthy of reign because his father had died for this cause. But since he did not see himself as strong enough yet, he postponed his aim for a while and made successful raids to Ana-Dol in Tugrul Bey's service. As a result of the influence, he established on the Turkmens, he rebelled against Tuğrul Bey in 1061 and retreated to Girdkûh castle. He passed away on December 1063 after the death of Tuğrul Bey as a result of his struggle against the throne against Alparslan.

Keywords: Kutalmış, Seljuk, Tuğrul Bey, Alparslan, Anatolia

Giriş

Oğuzların Kınık boyuna mensup olan Selçukluların¹ bilinen ilk atası Dukak (Temür yalığ) Oğuz Yabgu Devleti'nde sü-başı mevkiindeydi (el-Hüseynî, 1943: 3). Yabgudan sonra devlette siyasi ve askerî konularda söz sahibi olması hasebiyle Oğuz Yabgu'sunun Hazarlar üzerine düzenlediği sefer esnasında aralarının bozulmasına neden olur. Nitekim Oğuz beylerinin araya girmesiyle düzenlenen bir şölende barışırlar. Dukak'ın ölümünden sonra oğlu Selçuk, sü-başı olup beyler arasında itibar kazandı (Köymen, 2016: 21-23.). Selçuk Bey'in saraya davet edilmesi ve akabinde yabgunun hemen yanı başına geçip oturmasıyla yabgunun eşi ve ondan daha rütbeli devlet adamları bu davranışı kendilerine karşı saygısızlık olarak değerlendirdiler. Yabgunun eşi fırsattan yararlanmak amacıyla Selçuk'un kendisi için de tehlikeli olacağını söyleyerek kocasını ikna etti (Alptekin, 1992: 96; Abû'l-Farac, 1987: 292). Kendisine karşı durumun ciddiyetini fark eden Selçuk Bey, aile bireyleri ve Kınık boyuna mensup küçük bir Oğuz kitleleriyle Yabgu Devleti'nin kışlık başkenti Yengi'den ay-

¹ Selçuklular, Oğuzların Üçok kolunun Kınık boyuna mensuplar. İbnü'l Esîr, (2013) *el-Kâmil fi'l-Tarih "Büyük Selçuklu Devleti Tarihi Siyasi-Ekonomik-Sosyal"*. Temelli, M. (Çev). İstanbul: Ark Yayıncılık, 39.

rılıp devletin yazlık başkenti olan Cend'e göç etmek zorunda kaldı (Barthold, 1990: 192-193; Sevim ve Merçil, 1995: 16). Cend yazlık başkent olmasına rağmen yabgunun buradaki tek hâkimiyeti yılda bir defa gelen memurların vergi toplamasıydı.

Selçuk Bey, bölgenin Darü'l İslâm olması hasebiyle buranın siyasi ve sosyal şartlarını dikkate alarak 960 yılında İslâm'ı kabul etti (İbnü'l-Esîr, 1987: IX, 361-362). Katıldığı savaşlarda gösterdiği mahiyetinden dolayı *Melikü'l-Gazî* unvanını alarak cihada başladı. O, Cend şehrindeki Yabgu Devleti'nin vergi memurlarına "Müslümanlar, kafirlere vergi, vermez" diyerek şehirden kovdu. Daha sonra henüz İslâmîyeti kabul etmemiş Türklere karşı başarılı gazalarda bulundu. Bu seferlerin birinde, gelecekte devleti kuracak olan Tuğrul ve Çağrı Beylerin babası Mikâil şehit oldu (Sevim ve Merçil, 1995: 16).

Cend şehrinde müstakil bir beylik kuran Selçuk Bey, Karahanlı ve Sâ mânîler arasındaki çatışmada, siyasi ve askerî gücün temsilcisi durumuna geldi. Karahanlılar tarafında sürekli taciz edilen Selçuk Bey'in kurduğu bu yeni beylik Sâ mânîler tarafından tanındı. Buna karşılık Selçuk Bey, oğlu Arslan (?-1032) komutasında onlara askerî yardım gönderdi (Turan, 2003: 54-57). Aldıkları yardımla Karahanlılar karşı galibiyet kazanan Sâ mânîler, Buhara ve Semerkant arasında Karahanlı sınırına yakın olan Nur (Nurata) kasabasını Selçuklulara kılıç hakkı olarak verildi (Kafesoğlu, 2992: 7).

Son dönemlerinde Sâ mânî Devleti'nin başına vasıfsız yöneticilerin geçmesiyle, vezir ve ordu komutanları yönetimde etkili olmaya başladılar. Bunu fırsat olarak değerlendiren Karahanlı hükümdarı Harun Buğra Han 999 yılında Sâ mânî Devleti'ni ortadan kaldırdı. Böylece müttetiklerini kaybeden Selçuklular, Karahanlılar karşısında yalnız kaldı. Buna rağmen Selçuk Bey'in idarî ve siyasi kabiliyeti sayesinde bölgedeki varlıklarını kabul ettirdiler. Yeni bir Türk-İslâm Devleti'nin temellerini atan Selçuk Bey, 1009 yılında yüz yaşları civarında öldü ve Cend şehrinde gömüldü (Coşkun, 1992: 97). Selçuk Bey'in, Mikail, Arslan (Daha sonra Yabgu unvanını alarak Selçuklu beyliğinin başına geçiyor) (Kommerna, 1996: 195), Musa İnanç ve Yusuf Yınal (?-1030) adında dört oğlu vardır (er-Râvendî, 1957: 102, 104; Turan, 2003: 85-86.). Yunus (Anonim, 1952: 3; Turan, 2003: 86) adında bir çocuğu daha olduğu rivayet edilir. Ancak bu kişi çoğu yerde Yusuf Yınal ile karıştırılır. Türk devlet geleneğine göre Selçuk Bey'in en büyük oğlu olan Arslan, yabgu unvanını alarak beyliğin başına geçti. Diğerleri ise kendi oymaklarının başında bir hayat sürdürmelerine rağmen mühim durumlarda sıkı bir birlik gösteriyorlardı. Bu sebeple bu topluluk başlangıçtan beri Selçuklular (Tuğrul ve Çağrı Bey), Yabgulular (Arslan

Yabgu) ve Yımallılar (Yusuf Yınal) gibi gruplara ayrılıyordu (Turan, 2003: 68)

Sâmânîlerin inkırazlarından sonra Türkistan’da bozulan siyâsî intizâmı Ali Tekin (?-1035)’in Buhârâ’da kurduğu devlet ile yeniden sağlanmaya çalışıldı. Sâmânîlerin mirasına konmak isteyen Gazneliler ile Karahanlılar, Ali Tekin’e karşı birleştiler. Bu sebeple Karahanlıların büyük hükümdarı Yusuf Kadir Han (1024-1032) ile Sultan Mahmud (998-1030) buluşarak 1025 yılında anlaşma yaptılar. Anlaşmanın bir maddesi Ali Tekin’in devletine son vermek, diğeri de Selçukluları tekrar Horasan’a nakletmekti (Turan, 2003: 90). Bölgenin iki büyük hükümdarı arasındaki ittifakı haber alan Arslan Yabgu ve müttefiki Ali Tekin derhal çöle çekildiler. Sultan Mahmud, yabguya elçi göndererek “Biz, sürekli Hindistan’a gaza amacıyla seferlere gidiyoruz. Birçok İslâm beldelerinden gönüllüler, bizimle iştirak ederken; Müslümanlığı kabul etmenize rağmen siz niçin katılmıyorsunuz? Bu konular hakkında istişare etmek ve dostluk kurmak amacıyla, sizi sarayıma davet ediyorum; burada size lâıyk olduğunuz unvanlarla lütuf ve ihsanlarda bulunacağız” (Sevim ve Merçil, 1995: 89-90) dedi. Ali Tekin ile kurduğu ittifak sonucunda bir gelişme alamayan Arslan Yabgu, oğlu Kutalmış (?-1063) ve bazı yakın arkadaşlarıyla Sultan Mahmud’un huzuruna çıktılar.

Yabgu ve sultan arasında geçen uzunca bir konuşmadan sonra Sultan Mahmud, yabgunun gücünden çekindi. Bu yüzden sultanın emriyle Arslan Yabgu, oğlu Kutalmış ve bazı yakın arkadaşları tutuklanarak Keşmir’e giden geçitteki bir tepe üzerinde bulunan Kâlıncar Kalesi’ne hapsedildi (Fazlullah, 2010: 76-77; Köymen, 2016: 84, 86, 87; Sevim ve Merçil, 1995: 20). Buradan kaçmayı başaran Kutalmış bir müddet bu kalenin etrafında dolaştı. Daha sonra babasına sadık komutanlarla onu hapisten çıkarmak istedilerse de başarılı olamadılar. Arslan Yabgu, yedi yıl kaldığı bu hapisshanede 1032 yılında öldü. Babasının ölümünden sonra obasına giden Kutalmış, amcazâdesi Tuğrul Bey’in emrine girerek akınlara başladı (Fazlullah, 2010: 79-80; Köymen, 2016: 89; Sevim ve Merçil, 1995: 21).

Anadolu Kapılarına Gelen İlk Türkmen Taifeleri

Selçuk Bey’in ölümünden sonra hanedan üyeleri, Arslan Yabgu’ya bağlı olsalar da kendin oymaklarıyla yarı bağımsız hareket ediyorlardı. Bu oymaklardan birinin başında olan Tuğrul ve Çağrı kardeşler sürekli Gazne ve Karahanlılar tarafından taciz ediliyordu. Çağrı Bey’de hem bu tacizlerden kaçınmak hem de yeni bir yurt bulmak amacıyla batıya doğru bir keşif hareketi yaptı.

Çağrı Bey 1018 yılında üç bin Türkmen atlısıyla Horasan’dan hareket ederek Irak bölgesine geçti. Gazneli Mahmud’un emriyle Arslan Ca-

zib onları takibe başlayınca Azerbaycan yoluyla Anadolu topraklarına giriş yaptı (Sevim, 2014: 33-34). Doğu Anadolu bölgesinde sürekli m¼cadele içinde olan Ermeni ve G¼rc¼ Prenslikleri, Bizans'a bağlı olarak h¼k¼m s¼rd¼r¼yorlardı. Çağrı Bey, g¼neye doğru yol s¼rerek Van g¼l¼ bölgesindeki Ermeni Vaspurakan Krallığına akınlara başladı (İnce, 2016: 494). Kral Senekerim, oğlu David ve General şapuh'u T¼rkmenleri durdurmaya g¼nderdiyse de yoğun ok saldırılarına karşı geri çekilmek zorunda kaldılar (K¼yemen, 2016: 109-110; Turan, 2011: 48-49). O, buranın h¼kimiyetini sağladıktan sonra G¼rc¼lerin de ikamet ettiği Nahcivan y¼resine y¼neldi. Bölgede h¼k¼m s¼ren Bizans komutanı Liparit kuvvet topladıysa da Çağrı Bey'in karşısına çıkmaya cesaret edemedi. K¼çük gruplar halinde örg¼tlenmiř olan Ermeni ve G¼rc¼ krallarına boyun eğdiren Çağrı Bey yönetimindeki T¼rkmenler Nik (Nig) bölgesinde Ermeni kumandanı Vasak Pahlavui'yi mağlup ettikten sonra 1021 yılında Maver¼nnehr'e geri d¼nd¼ler. Burada Tuğrul Bey ile buluşarak bölge hakkın da bilgi verdi (Sevim, 2014: 34-35.). Çağrı Bey yaptığı bu keşif seferi; bölgenin zenginliği, bereketi ve ilerde yurt tutmak amacıyla yapılacak akınlar için bir ön hazırlık olup bir nevi sonraki akınlara da çizilmiş yol haritası oldu.

Arslan Yabgu tevkif edince ona bağlı T¼rkmenlerden bazıları Tuğrul ve Çağrı kardeşlerin buyruğuna girmeyip Azerbaycan ve Horasan taraflarına gittiler. Fakat Sultan Mahmud 1030 yılında ¼l¼nce o d¼nem Irak valisi olan oğlu Mes'¼d (1030-1041) Horasan T¼rkmenlerini y¼netimine alarak kardeşi Muhammed'e karşı verdiği taht m¼cadelesini kazandı (M¼r-h¼nd, 2017: 124, 133). Ancak Mes'¼d ilerde T¼rkmenlerin başına bela olacağını bildiği için onları ağır vergiler y¼kleyerek Horasan'dan g¼nderme peşindeydi. T¼rkmenlerin ileri gelen liderlerinden Yağmur Bey'i de ¼ld¼rttü. Bunun üzerine Kızıl, Boğa, Mansur, Anasıoğlu, Dana, G¼ktař ve Oğuzoğlu gibi beyler, Gazne ordusuna karşı harekete ge¼erek bunları hezimete uğrattıktan sonra 1036 yılında Irak ve Azerbaycan taraflarına gittiler. Buradan hareketle Erran bölgesine ge¼ip 1037 yılında Fadlun ve oğlu Eb¼'l Esv¼r ile temas kurarak Ermeni ve Bizans'a karşı Anadolu'da akınlara başladılar (Sevim, 2014: 39-40; Sevim ve Mer¼il, 1995: 20). Bizans kumandanı II. Bagrat 1038 de İřl¼m beldesi olan Tiflis'i kuşatınca T¼rkmenler derhal harekete ge¼ti. Bunun üzerine Bagrat kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Ayrıca Urmiye'de Eb¼l Heyca Hazb¼n¼ yönetimindeki T¼rkmenler Van ve ¼evresine akınlar yapıp Bizans komutanı Ha¼ik'i mağlup ettiler. El-Cezire ve Musul tarafına giden bir başka T¼rkmen taifesi ise Ani taraflarına akınlarda bulundular (Sevim, 2014: 39-40; Sevim ve Mer¼il, 1995: 31). 1036 yılında Sultan Mes'¼d'un zulm¼nden ka¼an bu T¼rkmen Beyleri 1037-1045 yılına kadar Anadolu'da akınlarda bulundular. 1045'ten sonra ise Tuğrul Bey'in buyruğuna girip Sel¼uklu hanedan y¼yeleri ve komutan-

ları öncülüğünde burada akınlara devam ettiler.

Kutalmış'ın Tuğrul Bey'in Emrindeki Anadolu Seferleri

Arslan Yabgu'nun ölümünün ardından Kınıkların başına Mikail'in oğulları Tuğrul ve Çağrı Beyler geçti. İki kardeşin önderliğinde Gaznelilere karşı verilen mücadele sonucunda 1038 yılında bağımsızlık elde edildi. Kutalmış'ta bu savaşlarda Tuğrul ve Çağrı Beylerin yanında aktif olarak görev aldı (Köymen, 2016: 119). 24 Mayıs 1040 Dandanakan savaşından sonra kurulan büyük toyda devletin geleceği ve tanzimi için bazı karar alındı. Yapılan istişare sonucunda ıktalar dağıtılarak fetih bölgeleri belirlendi. Buna göre; Irak bölgesi ve Anadolu Tuğrul Bey'e bırakılmış. O da Kutalmış b. Arslan'a ve Resultekin'i Gurgan (Cürcan)² ve Damgan bölgesi fethetmekle görevlendirdi (Kazvîni, 2015: 26; R. Fazlullah, 2010: 96; O. Turan, 2003. 108).

Tuğrul Bey Azerbaycan'a gönderdiği İbrahim Yinal ve Kutalmış, Bizans idaresindeki Ermeni ve Gürcülerin yaşadıkları topraklara doğru ilerlemeye başladılar. Çağrı Bey'in oğlu Yakûti kısa süre içerisinde el-Cebel, Deylem ve Azerbaycan'ın bir kısmı fethetti. Böylece Selçuklular Aras nehrine ulaştılar (Toksoy, 2000: 682.). Zira Bizans ordusu, Şeddâfi Emîri Ebû Esvâr Şâvur'u, Dovin'de kuşatması üzerine Tuğrul Bey, Kutalmış'ı onun yardımına gönderdi. Yapılan muharebede Bizans ordusu Gence'de mağlup edildi (Keleş, 2016: 144-145). Öte yandan 1046 yılında Kutalmış, Vaspurakan bölgesinin Bizans naibi Stephanos'un kuvvetleriyle de çarpışmaya girdi. Bu çarpışmadan galip çıktığı gibi Stephanos'u da esir alarak onu Tebriz'de bir köle pazarında sattı. 1054 senesinde Azerbaycan'a gelen Tuğrul Bey, Gence'de ve Tebriz'de namına hutbe okuttu. (Yinanç, 1943: 22)

Kutalmış bu zaferinden bir süre sonra ise, Tuğrul Bey'in yanına gitti. Sultan'a bu bölgenin bereketli ve halkının da kadınlar gibi korkak olduğunu imâ etti. Bunun üzerine Tuğrul Bey de Musa Yabgu'nun oğlu Melik Hasan'ı 20.000 kişilik bir gücün başında Anadolu'ya gönderdi. Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya giriş yapan Melik Hasan Vaspurakan topraklarına akınlar düzenledi. Bu akınlar karşısında direnemeyeceğini anlayan bölge valisi Aaron ise, Bizans'ın Gürcistan (İberya) valisi Kekavmenos'tan yardım istedi. Nihayet her iki taraf Vaspurakan sınırındaki Büyük Zap nehri kenarında karşılaştılar. Ancak Bizans kuvvetleri ile burada yapılan muharebe de Selçuklu akıncıları pusuya düşürerek yenilgiye

2 Hazar denizinin güneydoğu köşesinden itibaren Mâzenderan bölgesinin doğu kesimini teşkil eden bölgeye Cürcan'dır. Taberistan bazen de Horasan sınırları içerisine dâhil edilir. Kurtuluş, R. (2000). "Cürcân" Türkiye*Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, VIII. (TDİA), İstanbul: 131.

uğrattıkları gibi, başta Melik Hasan olmak üzere pek çok kişiyi de şehit ettiler (1047/1048) (Sevim, 2014: 47; Sevim ve Merçil, 1995: 35; Ağırnaslı, 2013: 66).

Sultan, Melik Hasan'ın vefatına son derecede üzümüş hem onun intikamını almak hem de Selçuklu kuvvetlerini tekrar Anadolu'ya sevk etmek amacıyla, Azerbaycan valiliğine tayin ettiği İbrahim Yınal'ı Anadolu seferi için görevlendirdi (Sevim, 2014: 47). Daha önce Erran bölgesinde akınlarda bulunan Kutalmış'a da haber göndererek ona katılmasını istedi (Yınanç, 1943: 44). Nitekim İbrahim Yınal ve Kutalmış hemen harekete geçerek Anadolu topraklarına girmesi üzerine Vaspurakan valisi Aaron ve Gürcüstan valisi Kekomenos, Bizans İmparatorundan yardım istediler. İmparator, General Liparit öncülüğünde kuvvetli bir ordu gönderdi. Bu arada Kekomenos, İbrahim Yınal ile barış teklifinde bulunduysa da bu teklif kabul edilmedi. Bunun üzerine Gürcü, Rum ve Ermenilerden oluşan kalabalık bir Bizans ordusu, Pasinler ovasının Hasankale mevkiinde karargâh kurdular. Aras nehri'ni takip ederek Erzurum'a doğru ilerleyen İbrahim Yınal ve Kutalmış ise, çok geçmeden bu şehri ele geçirip oradan Pasinler ve Erzincan'ın Tercan mevkiinden Bizans ordusunun bulunduğu Hasankale'ye yöneldiler. Kapetru kalesi'nin bulunduğu tepede karargâh kuruldu (Ünal, 1980: 93) 18 Ekim 1048 (Piyadeoğlu, 2013: 121)'de İbrahim Yınal ve Kutalmış Bey'in hücumuyla savaş başladı. Rumların geri çekilmesi sonucunda Selçuklular birçok ganimet ve esir ele geçirdi. Savaştan birkaç gün sonra İbrahim Yınal aldığı esir ve ganimetlerle Tuğrul Bey'in yanına Rey'e gitti. Tuğrul Bey'de zaferden dolayı İbrahim Yınal'ı ve Kutalmış'ı tebrik etti (İbnü'l-Esir, IX, 1987; Turan, 2003. 122-123; Gümüş, 2002: 714).

Tuğrul Bey Hanedan üyelerinin düzenlediği Anadolu seferlerinden sonra bizzat kendisi de bu topraklara gitmeye karar verdi. Bunu yapmasındaki amaç giderek her tarafa yayılan Türkmenlere yurt bulmak ve onların desteğini alarak Anadolu'yu kontrolünü sağlamaktır (Claude, 1988: 1335.). Onun bu seferi düzenlemeye mecbur eden bir diğer sebep ise Bizans İmparatoru'nun Anadolu'ya yeni kuvvetler sevk etmesiydi (Sevim ve Merçil, 1995: 36). Hasankale mağlubiyetinden sonra yapılan antlaşmaya göre Bizans, Selçuklu Devleti'ne göndermesi gereken vergi vermeyi kesti. Buna mukabellen Gürcü Kralı Bagrat ile anlaşarak Gence'ye ordu sevk etmesi ile burayı kuşatan Kutalmış Bey Tebriz'e çekilmek zorunda kaldı. Ancak Bizans ordusu Balkanlarda Peçenek tehdidinin artması yüzünden daha fazla ilerleyemeyip geri döndü (Kurat, 1971: 43.)

Buna rağmen Gürcü Kralı, mevcut durumdan faydalanarak Tiflis'i ele geçirdi. Bunun üzerine Tuğrul Bey'den emir alan Kutalmış ise, Kars'a

1054 yılında hücüm ederek şehri harap edip Anı'ye doğru ilerleyip burada konakladı. Kutalmış askerlerini misafir gibi evlere göndererek konaklamalarını istedi. Evlerde bunlara bol yiyecek ve şarap verildikten sonra Ermeni birlikleri tarafından gece baskınına uğradılar. Yaklaşık altmış bin askerini burada kaybeden Kutalmış son anda kaçmayı başardı (Azîmî, 2006: 14.).

Tuğrul Bey, Tebriz hâkimi Emîr Mansur Vehsudan b. Muhammed er-Râvendî ve Gence hâkimi Şeddâdî Emîri Ebû'l-Esvâr'ı kendisine bağlayarak, bölgede Bizans'a karşı daha da güçlü bir konuma gelmeyi istemekteydi (Claude, 1335: 1385). Bu olaylar Tuğrul Bey'in bizzat Anadolu'ya sefer düzenlemesine sebebiyet verdi. Nitekim Rey'den yola çıkıp 1054 yılında Azerbaycan'a gelen Selçuklu Sultanı, Tebriz hâkimi Emîr Mansur Vehsudan b. Muhammed er-Râvendî ile Gence hâkimi Şeddâdî Emîri Ebul Esvâr'ı itaat altına aldı (İbnü'l-Esîr, IX, 1987: 454, Azîmî, 2006: 15). Daha sonra Tuğrul Bey, Anadolu'ya geçerek Doğu Anadolu'da Van, Muradiye ve Erciş'i feth edip bölgenin kontrolünü sağlayan Malazgirt kalesi'nin önünde karargâh kurdu (Köymen, 2016: 248). Bu arada Kutalmış Bey Ani tarafından kaçmayı başardıktan sonra Tuğrul Bey'in yanına geldi. Sultanda ordunu komutasını ona vererek kaleyi almasını istedi. Ertesi gün saldırıya geçen Selçuklu askerlerine karşı Şehrin valisi Vasil eli silah tutan herkesi silahlandırdı. Tuğrul Bey kalenin bir an önce alınması için lağımlar kazdırıp içeriye adam soktuysa da bunlar Ermeniler tarafından esir edildi. Bunun üzerine Bitlis'ten getirilen mancınıklarla kale duvarlarını dövölmeye başlandı. Vali Vasil, endişeye kapılan halkın moralini düzeltmek ve saldırı gücünü kırmak için mancınığı etkisiz hale getirene birçok mal vereceğini vaat etti. Mancınığı yakma görevini üstlenen bir Frank askeri Selçuklu ordugâhına sızarak mancınığı yakmayı başarıp kaçtı. Mancınığın yanmasıyla kuşatma daha da şiddetlendi. Ancak valinin şehri savunma gayretleri karşısında kuşatma kaldırıldı (Urfalı Mateos, 2000:) Tuğrul Bey buradan Kars taraflarına gidip birkaç kale ele geçirdikten sonra Malazgirt'i tekrar kuşattıysa da kışın yaklaşmasından dolayı ordusuyla Rey'e hareket etti. O henüz Anadolu'dayken Diyarbakır hâkimi Nasrüddevle b. Mervân (Tufan-toz, 2014: 248) da pek çok hediyeler ve askerler göndererek itaatini arz etti (İbnü'l Esîr, 1987, IX: 454).

Kutalmış bundan sonraki serüvenini Tuğrul Bey'in yanında geçirdi. Tuğrul Bey henüz Anadolu'dayken Büveyhîler'in Türk asıllı kumandanı ve Bağdat askerî valisi Arslan el-Besâsîrî halifeyi sürekli sıkıştırması üzerine halife 1055 yılında Tuğrul Bey'i Bağdad'a davet etti. O da Kutalmış'ı yanına alarak Bağdad'a hareket geçti. Besâsîrî derhal şehri terk ederek Musul'a doğru yol aldı. Bunu üzerine sultan, Kutalmış'ı Musul hâkimi Kureyş b. Bedran'ın yardımı gönderdi. Fakat Sincar tarafında 9 Ocak 1057 yılında yapılan muharebeyi kaybedip canını zor kurtardı. Sincarlıla-

rın, ölü Türk askerlerine yaptığı işkenceler üzerine Tuğrul Bey Bağdad'tan Tikrit'e geçti. Burada yanına Yakutî'nin gelmesiyle Sincar'a gitti. Burada hakimiyeti sağladıktan sonra düzeni sağlaması için burada İbrahim Yınal'ı bırakarak Bağdad'a döndü (Cevzî, 2011: 25-26).

Kutalmış Bey'in İsyanı ve Ölümü

Tuğrul Bey, Arslan Besasirî üzerine yürüdüğü sırada, Kutalmış'ın kardeşi Resulteğin, isyan etti. Hezâresb'e iktâ edilmiş olan Basra, Ahvaz, Huzistan eyaletleri ile şiraz ve yörelerini ele geçirdi (Sevim ve Merçil, 1995: 43). Tuğrul Bey Musul'dan dönünce buranın valisi Hezâresb'i Rasûlteğin üzerine gönderdi. İki taraf arasında yapılan savaşta Resûlteğin mağlup edilerek esir edildi; Bağdad'a sevk edildi. Halifenin şefaati ile zorlukla sultanın cezalandırılmasından kurtuldu (İbnü'l Esîr, 1987, IX: 241; Turan, 2003: 96). Kutalmış bu isyanda kardeşine destek vermediği henüz yeteri kadar kendilerini güçlü görmediği için onu isyan etmesine de olumlu bakmamıştır.

Resûlteğin'in akabinde İbrahim Yınal Ağustos 1057 yılında isyan etmesi üzerine Tuğrul Bey komutanlarından Savtekin'i onun üzerine gönderdi. Tam bu sırada Kutalmış'ın isyanı ile karşılaştı. Babası Arslan Yabgu'un, Selçuk Bey'in ölümünden sonra, Selçukluların büyüğü ve yabgusu olması dolayısı ile oğulları saltanat davasında haklı olduklarını ileri sürdüler (Turan, 2002: 140). İbrahim Yınal ile anlaşan Kutalmış, onun Tuğrul Bey tarafından mağlup edilmesinden sonra kardeşi Resûlteğin ile mücadeleye devam ederek Mayıs 1061'de Cibal'deki Girdkûh kalesine sığındı (Kafesoğlu, 1943: 27).

Bu sıralarda Tuğrul Bey, Halife el-Kâim Biemrillâh'ın kızı ile evlenme hazırlıkları içindeydi. O, Rey'e giderken, Bağdat şahnesini Humartekin'i Kutalmış'ın üzerine yolladı. Humartekin, Kutalmış'ın sığındığı müstahkem kaleyi kuşattı. Fakat (2 Ağustos 1061) huruç hareketinde bulunan Kutalmış'ın süvarileri karşısında mağlup olup geri çekildi (Alptekin, 1992: 115). Humartekin mağlubiyetinden sonra sultan bizzat Kutalmış'ın üzerine yürüdü. Ancak halifenin kızıyla evlenmesi münasebetiyle kuşatmayı kaldırarak Bağdad'a gitti (İbnü'l-Verdî, 2017: 32).

Tuğrul Bey bu sefer, Kutalmış'ın isyanı için Vezir Amîdü'l-Mülk el-Kündürî'yi görevlendirdi. Amîdü'l-Mülk kısa süre Kutalmış ile barış görüşmelerine başladı. Yapılan görüşmeler akabinde Kutalmış şu şartlarla barışa yanaşıyordu (el-Azîmî, 2006: 19). "Sultan kendisine bir şey yapmayacağına dair talâk üzerine yemin edecek, ayaklanmasından dolayı kendisinden tazminat istenmeyecek, Süleyman'ın kız kardeşiyle evlenmesine karşı çıkılmayacak ve yönetimine geliri bol bir vilâyet verilecekti. Amîdü'l-Mülk bu şartlardan üçünün kabul edileceğine fakat talâk kimse-

nin sultana söylemeye cesaret gösteremeyeceği bildirildi.” (Cevzî, 2011: 114; Sümer, 2000: 481). Bunun üzerine yapılan müzâkereler kesildi. Ancak Tuğrul Bey hastalığı iyice artması ve burnundan kan gelen durdurulamayınca 4 Eylül 1063 yılında vefat etti (Şabankâreî, 2009: 140) Bunun üzerine Amîdü’l-Mülk hemen kuşatmayı kaldırarak derhal İsfahan’a gitti. Tuğrul Bey’in son dönemlerinde veliht seçtiği Süleyman’ı Rey’e götürüp Selçuklu tahtına çıkardı (Hasan, 1992: 30). Emir Yağısıyan ve Hacıp Erdem ise Kazvin’e giderek birçok savaşta mahiyetini gösteren Alparslan adına hutbe okuttular.

Bunu üzerine tahtı ele geçirmek için Kutalmış hemen Hemedan ve Rey arasında yaşayan Türkmenlerden kalabalık bir ordu topladı. Bu sırada kardeşi Resulteğin de ona katılıp Rey üzerine yürümeye teşvik etti. Kutalmış, Türkmenlerden oluşturduğu 50 bin kişilik kalabalık ordusuyla Rey’e yürüyüp ele geçirip (Müneccimbaşı, 2017: 73) 16 Ekim 1063 adına hutbe okutarak sultanlığını ilan etti (Sevim ve Merçil, 1995: 48). Amîdü’l-Mülk, İnañ Bey idaresinde Kutalmış üzerine bir ordu gönderdiyse de askerleri ile birlikte Kutalmış’a esir oldu. Bunun üzerine Amîdü’l-Mülk, Kutalmış’ın şehirde olmadığı bir zamanda Rey’e gelerek iç kaleye kapanarak savunma yaptı. Daha sonra Süleyman’ı tahtan alarak Kasım 1063’te Alparslan adına hutbe okuttu. Ona ulak göndererek Rey’e davet etti (Cevzî, 2017, 128).

Alparslan 25 Aralık 1063’te Nişâbur’dan, Rey’e doğru hareket etti. Bunu haber alan Kutalmış Türkmen obalarından asker toplamak için kuşatmayı kaldırarak geri çekildi. Kutalmış, Alparslan’ın öncü kuvvetleri kumandanı Hâcib Erdem’in Damgan’a ulaştığını öğrenince onun üzerine gitti. Milh (Tuz) köyü denilen yerde Erdem ile karşılaşan Kutalmış hücumu geçerek Alparslan’ın öncü kuvvetlerini yendi (Cevzî, 2017: 128; Köymen, 2016, III: 45). Kutalmış yaklaşık 15 km. uzaklıkta bulunan Alparslan’ın yolunu kesmek için de akarsuların güzergâhını çorak tuz vadisine çevirerek burayı bir bataklık haline getirdi (Sümer, 2000: 481). Böylece Alparslan’ın ordusunun savaş gücünü kırmak istedi.

“Nucûm (astronomi-yıldız) ilmine vâkif olan Kutalmış, o günün kendisi için uğursuz olduğunu istidlâl ederek, savaş gününü geciktirmek istedi” (Turan, 2002: 148). Bir an önce netice almak isteyen Alparslan ise atına binerek dağın eteğinde bir yol aradı. Ancak yolu bulamayınca atını bataklığa sürerek ordusuna hücum emrini verdi (Köymen, 2016, III: 45). Kutalmış ise kardeşi Resulteğin, ve Aybuğa’yı kanatların başına geçirdi. Kendisi de oğulları Süleyman ve Mansûr ile birlikte merkezde savaşı yönetiyordu (Turan, 2002: 148).

Damgan civarındaki el-Milh (Dih-i Nemek) vadisinde iki ordu karşı karşıya geldi. Alparslan’ın süratli hücumu karşısında ordusu dağı-

lan Kutalmış mağlıp oldu (Kazvîni, 2015: 31). Resûltekini ve büyük oğlu “Mansur olabilir” (Sevim ve merçil, 1995: 49) esir edildi. Kutalmış ise savaş alanından kaçmayı başardı. Ancak Girdkûh kalesine doğru kaçmaya çalışken atından düştü. Çok geçmeden de kan kaybından Aralık 1063 yılında vefat etti (Sümer ve Sevim, 1971: 44). Savaştan sonra Kutalmış’ın ölüm haberi gelince Alparslan ona çok üzülop yas tutarak taziye verdi. Cenazeyi karşılaması için Amîdü’l-Mülk gönderdi. Daha sonra son görevini yerine getirerek Rey’de Tuğrul Bey’in yanında defnetti (Sevim ve Merçil, 1995: 49; Köymen, 2016, III, 45-46).

Sultan Alpaslan, Kutalmış isyanını bastırdıktan sonra devletin bekası için ve çocuklarının tekrar isyan etme ihtimaline karşı hepsini öldürmek istedi. Fakat büyük bir devlet adamı olan Nizâmü’l- Mülk haneden üyelerinin öldürölmesi uğursuzluk getirir diyerek sultanı uyardı. Bunun üzerine sultan, Kutalmış’ın oğullarını Anadolu’ya gönderip orada Bizans’a karşı gaza yapıp bir an önce şehadette uğramalarını istedi (Fazlullah, 2010: 107-108).

Sonuç

Cend’te müstakil bir beylik kuran Selçuk Bey, İslâmiyet’i kabul edip burada siyasi varlığını devam ettirdi. Nitekim onun ölümüyle Kınıkların başına geçen oğlu Arslan Yabgu, Sâmanîlerle ittifak yapıp bölgede siyasi ve askerî gücün temsilcisi durumuna geldi. Ancak 999 yılında Karahanlılar, Sâmanîlere son verince o da Ali Tekin ile ittifak yaptı. Bu ittifakın bölge geleceği için tehlike arz edeceğini düşünen ve Sâmanîlerin mirasına konmak isteyen Gazneli Mahmud ve Karahanlı hükümdarı Yusuf Kadir Han 1025’te bir araya gelerek birtakım önlemler aldılar. Yapılan anlaşma sonucunda Arslan Yabgu ve oğlu Kutalmış hapsedilerek Kalincar Kalesi’ne hapsedildi.

Arsalan Yabgu’nun tevkif edilmesiyle birliği dağılan Selçuklu ailesi tekrar bir araya getirme işini Selçuk Bey’in torunları Tuğrul ve Çağrı kardeşler üstlendiler. Bu arada Kutalmış tutsaklıktan kurtulup babasını kaçırmak istediye de başarılı olmadı. O daha sonra Amcazâdelerinin yanına gelip 1035-1040 yıllarında Gaznelilere karşı verilen istiklâl mücadelesinde aktif rol oynadı. Nitekim Dandanakan Savaşı’ndan sonra Yabguların reisi olarak Tuğrul Bey’in emri altına Anadolu’da akınlara başladı.

Tuğrul Bey’in son dönemlerinde hanedan üyeleri arasında isyanlar başladı. Kutalmış’ta Türkmenler özellikle de Yabguların üzerine nüfuz elde ettikten sonra İsyan edip Girdkuh Kalesi’ne kapandı. Burada kendisini kuşatan Selçuklu birliklerini mağlıp etmeyi başardı. Tuğrul Bey vefat edince babasının Selçukluların lideri olması ve bu uğurda ölmesi hasebiyle kendisini Selçuklu sultanı olması gerektiğini bildirerek başkent Rey’i

ele geçirip adına hutbe okuttu. Nitekim tahtın en büyük varislerinden biri olan Alpaslan ile girdiği mücadele de ordusunun bozulup dağılması zerine Girdkuh Kalesi'ne kaçarken atından düşüp Aralık 1063 yılında vefat etti. Esir edilen çocukları ise Sultan Alp Arslan, Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun fethiyle gvlendirdi. Kutalmış oğulları burada fetihlerde bulunarak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdular. Kutalmış oğulları Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda biten hükümdarlık hayatları böylece Anadolu'da başladı.

Kaynakça

- Ab'l-Farac, G. (1987). *Ab'l-Farac Tarihi*. Doğrul, . R. (ev.). Ankara: TTK.
- Ağırnaslı, N. (2013). *Büyük Selçuk Devleti'nin Mısır ve Anadolu Politikaları* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Anonim, (1952). *Anadolu Selçukluları Tarihi, III*. Feridun, F. N. (ev.), Ankara.
- Azm, (2006). *Azm Tarihi: Selçuklular Dönemiyle İlgili Bilgiler (H 430–538/1039–1144)*. Sevim, A. Ankara: TTK.
- Alptekin, C. (1992). "Büyük Selçuklular", *Doğuştan Günümüze Büyük İşlm Tarihi, VII*. Yıldız, H. D. (Ed.). İstanbul: ağ Yayınları.
- Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilasına Kadar Turkistan*, Yıldız, H. D. (Haz.), Ankara: TTK.
- Cehen C. (1988). *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, Yediyıldız, B. (ev.) Ankara: TTK.
- el-Hseyin, (1943). *Ahbr'd-Devlet'is Selukyye*. Lgal, N. (ev.). Ankara: TTK.
- er-Rvend, (1957). *Rhatu's-Sudr ve yet's-Srr, I*. İkbal, M. (Nşr.). Ateş, A. (ev.). Ankara: TTK.
- Fazlullah, R. (2010). *Cam''t-Tevrih-Selçuklu Devleti*. Erkan Göksu, E. ve Güneş, H. H. (ev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gümüş, N. (2002). "Büyük Selçuklu-Gürcü İlişkileri", *Türkler Ansiklopedisi, IV*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 713-721.
- Hasan, İ. H. (1992). "Siyas-Din-Kültürel-Sosyal" *İşlm Tarihi, V*. Yiğit, İ. (ev.). İstanbul: Kayıhan Yayınevi.
- İbnü'l Esr, (2013). *el-Kmil fi't-Tarih "Büyük Selçuklu Devleti Tarihi Siyasi-Ekonomik-Sosyal"*. Temelli, M. (ev.). İstanbul: Ark Yayın-

cılık.

-----, (1987). *el-Kâmil fi't-tarih*. Yıldız, H. D. (Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.

İbnü'l Cevzî, (2011). *Mir'âtu'z-Zaman fi Târîhi'l-Âyân*. Sevim, A. (Çev.). Ankara: TTK.

İbnü'l-Verdî, (2017). *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*. Ali-can, M. (Çev.). İstanbul: Kronik Yayınları.

İnce, F. (2016). "Selçuklu-Ermeni İlişkilerinde Millet-İ Sadıka'nın İzleri" *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi S: 5/1*, İstanbul, 488-514.

Kafesoğlu, İ. (1992). *Selçuklu Tarihi*. İstanbul: MEB.

Kazvîni, H. M. (2015). *Târîh-i Güzîde*. Göksu, E. (Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Keleş, N. (2016). *Şeddâdîler (951-1199) Ortaçağ'da Bir Kürt Hanedanı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

Kommena, A. (1996). *Alexiad (Malazgirt'in Sonrası)*. Umar, U. (Çev.). İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

Köymen, M. A. (2016). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, I, Kuruluş Devri*. Ankara: TTK.

-----, (2016). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, III, Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara: TTK.

Kurat, A. N. (1971). "Peçenekler, Uzlar ve Malazgirt Zaferi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S: 47*, İstanbul.

Kurtuluş, R. (2000). "Cürcân" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi, VIII. (DİA)*. İstanbul, 131-132.

Lütfullah, M. A. (2017). *Câmiu'd-Düvel*. Öngül, A. (Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.

Mîrhând, (2017). *Gazneliler Ravzatu's-Sefâ (Mülûk-i Gazneviye)*. Göksu, E. (Çev.). İstanbul: Kronik Yayınları.

Piyadeoğlu, C. (2013). "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal", *Türkiyat Mecmuası, XXIII*. İstanbul, 117-143.

Sevim, A. (2014). *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*. Ankara: TTK.

Sevim, A. ve E. Merçil, (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara: TTK

- Sümer, F. (2000). “Kutalmış”, *DİA, XXVI* İstanbul 2000, 480-481.
- Sümer, F. ve Sevim, A. (1971). *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*. Ankara: TTK.
- şabankâreî, M. (2009). “Selçuklular”. *Tarih Okulu, XIX/4*. Hesamipur, A.(Çev.). İzmir, 137-161.
- Toksoy, A. (2000). “Malazgirt Zaferinden Önce Doğu Anadolu’ya Yapılan Türk Akınları” *Türkler Ansiklopedisi, IV*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 678-693.
- Turan, O. (2011). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- (2002). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Urfalı Mateos. (2000). *Urfalı Mateos Vekayinâmesi ve Papaz Grigor’un-Zeyli*. Andreasyan, H. D. (Çev.). Ankara: TTK.
- Ünal, O. (1980). *Horasan’dan Anadolu’ya*. Ankara: Töre Devlet Yayınevi.
- Yinanç, M. Y. (1943). “Anadolunun Fethi”, *Türkiye Tarihi Selçuklu Devri, I*. İstanbul.

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERĐİSİ
YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

AMAÇ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayın organı olan Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi (VASAD), yılda 2 sayı olarak yayımlanan (Yaz ve Kış) ulusal hakemli ve bilimsel bir dergidir. VASAD, sosyal bilimler alanında özgün ve bilimsel niteliklere sahip çalışmalarını yayımlayarak sosyal bilimlerin bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Gerektiği durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar da yayımlanabilir.

KAPSAM

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili özgün bilimsel çalışmalarını yayımlayan akademik bir dergidir. Bu amaçla dergiye gönderilen makalelerin daha önce başka bir yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekmektedir. Bilimsel toplantılarda sunulmuş olan bildirimler, bu durumun açıkça belirtilmesi koşuluyla kabul edilebilir.

GENEL İLKELER

1. Derginin yazı dili Türkçe ve İngilizce'dir.
2. Dergiye gönderilen makale öz, abstract, atıflar, kaynaklar ve ekler dâhil en az 4000, en fazla 8000 kelime olmalıdır.
3. Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne makale göndermek isteyen yazarların <http://www.yyusbedergisi.com/> veya <https://dergipark.org.tr/yyuvasad> adresine üye olarak makalelerini sisteme yüklemeleri gerekmektedir. Sistemde yazara/yazarlara ve makaleye ait bilgilere eksiksiz yer verilmelidir. Ancak makale sistem üzerinden hakemlere gönderildiği için sisteme yüklenen dosyada yazarın/yazarların kimliğini deşifre edici bilgiler yer almamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazarla/yazarlarla ilgili bilgiler sistemden alınarak makaleye eklenecektir.
4. Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarların telif haklarını makaleyi sisteme yükleyen yazara devrettikleri kabul edildiğinden, Yayın Kurulu yazarlardan tek tek telif hakları talebinde bulunmaz. Bu konuda sorumluluk, makaleyi sisteme yükleyen yazara aittir.
5. Hakemlerin, "Düzeltilmeler yapıldıktan sonra yayımlanabilir"

raporu verdiği makalelerde, yazar/yazarlar tarafından gerekli d¼zeltmeler yapılmalı ve makale son şekliyle sisteme y¼klenmelidir.

6. Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, g¼nderilen yazılarda d¼zeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.

7. Yayımlanması için Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne g¼nderilen yazıların telif hakları dergiye devredilmiş olur. Dergi y¼netiminden izin alınmaksızın başka bir yayın organında bu yazılar yayınlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak g¼sterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazara/yazarlara telif ücreti ¼denmez.

8. Dergide yayımlanan yazıların hukuksal, bilimsel ve etik sorumluluğu yazara/yazarlara aittir. Yayın Kurulu ve edit¼ryal ekip kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal y¼k¼ml¼l¼k kabul etmez.

DEĞERLENDİRME S¼RECI

9. Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne g¼nderilen makaleler, ilk olarak edit¼r tarafından derginin yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunluk açısından incelenir. Uygun g¼r¼lmeyen yazılar, gerekli d¼zeltmelerin yapılması için yazarına/yazarlarına iade edilir.

10. Derginin yayın ilkelerine uygun olan makaleler için değerlendirme s¼reci başlatılır. Yayın Kurulu y¼yelerinin g¼r¼ř¼ doğrultusunda makale, ilgili alanda eser ve çalışmalarıyla bilinen iki hakeme g¼nderilir.

11. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakeme g¼nderilmez.

12. Makalenin yayımlanabilmesi için hakemlerden olumlu rapor gelmesi şartı aranır. B¼yle bir raporda g¼z ¼n¼nde bulundurulacak bilimsel esaslar şunlardır:

- a. Araştırma y¼ntemi,
- b. Konu b¼t¼nl¼đu,
- c. Bilimsel ¼zg¼nl¼k,
- d. İlgili bilim dalının terim bilgisine h¼kimiyet,
- e. Konuyla ilgili eski ve yeni çalışmaları g¼rebilmek,
- f. Yararlanılan kaynaklarda uygunluk ve yeterlilik,
- g. Değerlendirme yapabilme ve sonuca ulaşabilme,
- h. Alanına katkı sağlama,

i. Dil hâkimiyeti/anlaşılabilirlik, akıcılık.

13. Hakem değerlendirmesi sonucu iki olumlu rapor alan makaleler yayımlanmaya hak kazanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde makale, üçüncü bir hakeme gönderilir. Makalenin yayımlanıp yayımlanmaması üçüncü hakemin raporu belirlenir.

14. Hakemlerden olumsuz rapor alan makaleler yayımlanmaz ve yazarına/yazarlarına iade edilmez.

15. Hakem ve yazarların isimleri karşılıklı olarak birbirinden gizli tutulur. Hiçbir koşulda hakemlere yazar adı gönderilmediği gibi, yazarlara da hakem adları açıklanmaz.

16. Yazarlar, hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştiri, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler.

YAZIM KURALLARI

17. Yayımlanmak üzere Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne gönderilen makalelerin başında en az 150, en fazla 200 sözcükten oluşan Türkçe (Öz) ve İngilizce (Abstract) özet mutlaka bulunmalıdır. Özet içinde kaynak, şekil, çizelge vb. unsurlara yer verilmemelidir. Özeti altında en az 3, en çok 6 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

18. İmla ve noktalama açısından, metnin gerektirdiği zorunlu haller dışında, Türk Dil Kurumunun güncel İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.

19. Dergi sistemine yüklenen makaleler Microsoft Word programında hazırlanmalı aşağıdaki değerlere uygun bir biçimde düzenlenmelidir:

Kâğıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	2,5 cm
Alt Kenar Boşluk	2,5 cm
Sol Kenar Boşluk	2,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	2,5 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Yazı Boyutu (Başlık ve Metin)	11
Yazı Boyutu (Özetler)	10
Yazı Boyutu (Dipnot)	9

Tablo-Grafik	10
Paragraf Aralığı	Önce 6 nk, sonra 0 nk
Satır Aralığı	Tek (1)

20. Microsoft Word programında bulunmayan bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, makale ile birlikte font dosyası da sisteme yüklenmelidir.

21. Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

22. Makalenin başlığı BÜYÜK harflerle ve **koyu** yazılmalıdır. Makale içerisindeki diğer başlıklar ise koyu ve her bir kelimenin sadece ilk harfi büyük olmalıdır.

23. Makalede atıf sistemi olarak APA kullanılmalıdır. Metin içi kaynak gösteriminde dipnot kesinlikle kullanılmamalıdır. Sadece açıklamalar için dipnota başvurulmalı ve dipnotlar numaralandırılmalıdır.

Metin içinde göndermeler, parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalıdır.

(Karpat, 1944: 15).

Birden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve ‘vd.’ yazılmalıdır:

(Albayrak vd. 2002: 18).

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

İnalcık (1986: 131), bu konuda ...

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların soyadı, yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir:

Köprülü (1926, elik 1998’den).

Kişisel görüşmeler, metin içinde soyadı ve tarih belirtilerek gösterilmeli, ayrıca kaynaklarda da belirtilmelidir. İnternet adreslerinde ise mutlaka kaynağa ulaşma tarihi belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında da verilmelidir:

<http://www.warc.com/News/TopNews.asp?ID=26981&Origin=WARCNewsEmail> [Erişim: 15.12.2019]

Tablo ve Şekiller

Metin içinde her tablonun, şeklin, grafiğın, resmin bir numarası ve başlığı bulunur. Ancak numara ve başlık tablolarda üstte, şekillerde (grafik, resim vb.) altta yer alır. Her iki durumda da numaralar (1,2,3...) şeklinde yazılır. Başlıklar ilk harfleri büyük ve 11 punto olarak yazılır. Başlıklar sola dayalı olarak yazılır. Tablo, şekil vb.'nin altında kaynak gösterileceği durumlarda, koyu stilde "Kaynak" yazılarak, kaynak gösterilir. Kaynak gösteriminde 11 punto kullanılır. Bu gösterim hem metin içi hem de dipnot yoluyla yapılan aktarımlarda aynı şekilde uygulanır.

Alıntılar

Doğrudan aktarmalarda alıntı, ana düşünce, biçim ve içerik yönünden değiştirilmeden çalışmada yer alır. 40 kelimedenden daha kısa olan alıntılar tırnak işaretleri içinde ve normal satır aralıklarıyla yazılır. 40 kelime ve daha uzun alıntılar, az yer tutması ve ilk bakışta bunun bir aktarma olduğunun anlaşılabilmesi için, sıkıştırılmış paragraf şeklinde verilir. Bu amaçla, blok biçimindeki alıntı yeni satırdan başlamalı ve tüm paragraf soldan satır başı hizasından bloklanıp soldan girinti oluşturulacak şekilde 1.25 cm içeriden yazılır. Alıntı içinde de paragraflar varsa bu paragrafların başında da 1.25 cm girinti veya beş boşluk bırakılmalıdır. Alıntının tamamı tek satır aralığı ile yazılmalıdır. Blok alıntılar için tırnak işaretleri kullanılmaz. Blok alıntı içindeki her türlü alıntılama çift tırnak işaretleri ile belirtilmelidir.

KAYNAKÇA OLUŞTURMA

Tek Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Yayım Yeri: Yayın Evi.

İpekten, H. (1990). *Nâ'îlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ.

Çok Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Yayım Yeri: Yayın Evi.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Ekonomi Politikası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çetişli İ., Çetin, N., Doğan, A., Gür, A., Karataş, C. ve Demir, Ş. (2007). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ.

Çeviri Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Çevirmenin Soyadı, Çevirmenin Adının Baş Harfi. (Çev.). Yayım Yeri: Yayın Evi.

Ferguson, N. (2009). *Paranın Yükselişi-Dünyanın Finansal Tarihi*. Pala, B. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Editörlü Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Ed.). (Yayım Yılı). *Kitap Adı*. Yayım Yeri: Yayın Evi.

Özbek, M. (Ed.). (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil.

Editörlü Kitapta Bölüm

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Bölüm Başlığı. Editör Adı (Ed.), *Kitap Adı* içinde (sayfa aralığı). Yayım Yeri: Yayın Evi.

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Dergiden Tek Yazarlı Makale

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Özerhan, Y. (2016). Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi Taslağındaki Ölçümleme Esasları Üzerine Bir Değerlendirme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (2), 307-336.

Dergiden Çok Yazarlı Makale

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. ve Bolat, İ. (2017). Katılım Bankalarının Performanslarının AHP ve GIA Tekniklerinden Oluşan Bütünleşik Bir Sistem ile Değerlendirilmesi: Türkiye

Örneği. *Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi*, 4(2), 54-69.

Elektronik Dergiden Makale

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı). Erişim Adresi.

Kardaş, F. ve Tanhan F. (2018). Van Depremi Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres, Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, XV (1). Erişim: <http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/Cilt15/rpdabdyuefd01112017y.pdf>

Sempozyum/Kongre/Konferans/Bildiri

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Bildiri Başlığı. *Sempozyum/Kongre/Konfe-*

rans Adı Tam Metni içinde (sayfa aralığı).

Bülbül, S. E. ve Baykal, K. B. (2017). Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Hayat Dışı Branşlarda Türk Sigorta Sektörünün Değerlendirmesi. 3. *Ulusal Sigorta ve Aktüerya Kongresi* Tam Metni içinde (s. 1-9).

Yayımlanmamış Tez

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Tezin Başlığı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi). Kurum adı, Yer.

Ertuş, A. (2016). *Toplumcu Gerçekçi Türk Şiirinde Kadın İmgesi (1960-1980)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Ansiklopediler

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Madde Başlığı. Ansiklopedi Adı içinde. (Cilt, sayfa aralığı). Yer.

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. *The New Encyclopedia Britannica* içinde. (Cilt. 26, ss. 501-508). Chicago, IL: Encyclopedia Britannica.

Sözlükler

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Sözlük Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

